

Пригоди Клима Кошового. Продовження
Андрій Анатолійович Кокотюха

Андрій Кокотюха – сучасний український письменник, сценарист, журналіст.
Автор 50 художніх, документальних та науково-популярних книжок.

Львів, 1913 рік. Газети дали невловимому вбивці прізвисько – Різник із Городоцької. Обставини складаються так, що Климу доводиться рятувати своє життя, шукаючи вбивцю, і такі пошуки приводять його до психіатричної лікарні, де він мимоволі відкриває світ львівських повій та таємниці хворих душ. Це змінить його життя і підніме завісу над однією з таємниць Магди Богданович.

Осінь 1914 року. У місті – голод, холод, арешти. Клим чекає вироку в тюремній камері. Все змінює вбивство Божени Микульської, коханки офіцера російського генерального штабу. Кошовому пропонують залагодити справу в обмін на свободу. Друзі проникнуть у світ шпигунів та зрадників, дізнаються кілька військових таємниць та останній секрет загадкової польки Магди.

1916 рік. Хоча Клим і покинув адвокатську практику через війну, проте погоджується почати приватне розслідування, щоб зняти звинувачення із січового стрільця. Світ криміналу, хитрощі російських шпигунів та розбрат, який ворог сіє довкола, поставлять під загрозу кохання головного героя та уже добре знайомі нам Магди.

1918 року, коли Австро-Угорська імперія ось-ось буде зруйнована, а поляки та українці ведуть боротьбу за Східну Галичину, у Стрийському парку знайдено труп польського офіцера, члена таємного військового товариства. Перед Климом постає надзвичайне завдання: протягом двох днів довести, що вбивство не є політичним. Відкриття приголомшить, а події тих буремних днів назавжди змінять долю головного героя та розведуть його з коханою по різні боки вуличних барикад.

Андрій Кокотюха

Пригоди Клима Кошового

Продовження

Окрема подяка Міській адміністрації Львова та особисто Андрієві Садовому – за всебічну підтримку та гостинність.

Головний літературний консультант Юрій Винничук

Головний історичний консультант Ігор Лильо

Консультанти:

Василь Расевич, історик, публіцист, старший науковий співробітник відділу нової історії України Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України;

Мар'ян Мудрий, історик, викладач Львівського національного університету ім. Івана Франка;

Ілько Лемко, мовознавець

Різник із Городоцької

Львів, грудень 1913 року, вулиця Городоцька

Цього чоловіка вона не боялася.

Так, він справді дивний. За п'ять останніх років, відтоді, як почала продавати себе, Анна бачила сотні мужчин. Не рахувала навмисне, бо збивалася з ліку. Але після того, що сталося, не могла пересилювати себе. Кілька разів пробувала завести постійні, сталі стосунки, як було раніше, на тих самих умовах, чи трошки гірших. Проте всякий раз розуміла: сама не хоче прив'язуватися ні до кого.

Хай краще мужчина не любий. Лиш гроші дає, заходить, коли припече, покричить трошки, стравить пару, бо жінкою ж удома так не покеруеш. Не лупцює, і на тому дяка. Та все одно, знаючи себе, відчувала – навіть до такого за короткий час прикипить серцем. Нічого не зможе з собою вдіяти, таку вже має натуру. Ліпше сама відмовиться, розірве, прожене, зробить шкоду собі, бо ім усім байдуже.

Не Анна – так Зося.

Не Яся – так Крися.

Не Стефа – так Марія.

Ні до чого іншого вона не могла себе прилаштувати. Звісно, брати гроші з незнайомих чоловіків за короткі любові без кохання – не зовсім те майбутнє, яке Анна уявляла собі в дитинстві. Знала: хоче гарний одяг, як у тих панянок, що заходили до модного салону, де слугувала її мама і де сама вона проводила весь час, вільний від школи. Молоді й підтоптани, вродливі й не дуже, високі й низенькі, фігуристи чи кострубаті – усі вони виглядали в очах дівчинки дамами.

Її мама часто примовляла: як не встану, то, певно, істи не буду. Говорила це на пам'яті Анни завжди, і йшлося не про снідання, нею приготоване. Коли вона слабувала, що траплялося, донька сама гріла й подавала матері в ліжко. Саме тому дівчинка вважала: жувати та ковтати можна й лежачи. Згодом, коли стала старшою і почала багато що розуміти, второпала: не буде, що з'їсти, якщо мама лежатиме скільки хоче, замість вставати й їти

до праці. Не працюватиме тяжко – не заробить. Не заробить – нічим буде годувати себе та дитину.

Усвідомивши це одного разу, Анна засумувала. Бо розуміла: дами, котрих щодня бачить у салоні, мають змогу валятися у своїх ліжках на чистій білизні так довго, як того їхня душа забажає. Їм теж можуть носити сніданки в будуари й напевне приносять каву зі свіжими булочками чи мигдальними тістечками. Але задля того дамам не треба хворіти. Їм слугують покоївки. Чи, ще краще, оті пани-кавалери, з якими пані заходять, аби подивитися на новинки, поміряти щось, замовити й забрати замовлення, а то й просто попліткувати з власницею, пані Адасовською.

Та знала багатьох. Для кожної завжди мала чай, каву, тістечка, наливки й лікери домашнього приготування. Дами, навіть без наміру щось придбати, заходили пощебетати. Якщо їх супроводжували багато вбрані кавалери, змушені були або терпляче чекати, або – що частіше – лишати жінок наодинці, відходячи у справах та зазвичай неодмінно повертаючись. Бо за час, проведений у важливих жіночих розмовах, постійна клієнтка в половині випадків таки неодмінно вирішувала щось купити. Тож щедрий кавалер, зітхаючи, мусив лізти по гаманець.

Анну тут сприймали за свою настільки, що якийсь час навіть вважали донькою чи бодай близькою родичкою пані Адасовської. Та не мала власних дітей, проте визнавати чужих не збиралася. Власницю не ображала подібна помилка, не дратувала. Навпаки, тишила. Аж поки служниці одного разу не урвався терпець, і вона не сказала досить різко:

– То моя дитина, пані щось плутає.

Нікого її мама тим не розгнівала. Пані Адасовська ще й натякнула на якусь породу: мовляв, не пропадеш ти з такою породю, Аничко. А щоби дійсно не пропала, власниця наполегливо порадила дівчинці вчитися. Навіть взяла навчання під особистий контроль, перевіряючи знання мов, наполегливо вимагаючи від підопічної, аби та багато читала, могла відповісти на просте питання з природничих дисциплін, загалом стежила за собою.

Згодом вона зрозуміла: пані Адасовська вирішила піклуватися про неї, бо в якийсь момент справді відчула до дівчини потяг, дуже близький до материнського. З притаманною їй делікатністю весь час підкреслювала – не претендує замінити дівчині рідну матір, але у вихованні сприятиме в міру сил та можливостей. Звісно, якщо це не вимагатиме від власниці модного салону якихось спеціальних надмірних витрат. Минув ще час, і Анну ніби осяяло, бо раптом виявила – добровільна вихователька прочитала її, що було досить просто.

– Хочеш мати чоловіків та блага від чоловіків – будь їм цікавою, – повчала та. – Мовчи, коли треба. Сама знай, коли. Треба говорити – підтримуй розмову. Будь розумнішою за них, але виду не показуй. Приховуй розум старанно, всіх сил до цього докладай. Але кожен чоловік має бачити: ти не дурна й не покірна, ти лише придурюєшся, приховуєш свої можливості й здібності, бо так належить. І розумієш усі правила їхньої гри. За це кожен відчуватиме себе ліпше, ніж у материній утробі. Ось коли ти, дівко, добре зробиш свою роботу.

Про пані Адасовську вона дізналася небагато. Та неохоче розводилася про себе з донькою служниці. Хоч між ними склалися цікаві й дивні стосунки. Та Анні досить було почути краєм вуха: салон подарований багатим чоловіком без малого десять років тому на знак вдячності. Решту лишалося додумати, але бідною уява Анни ніколи не була.

Висновки для себе зробила.

Мету визначила.

Навіть дві.

Перша – стати такою, як оці дами, котрі заходять під ручку з кавалерами й можуть собі дозволити їсти, не встаючи для цього щоранку вдосвіта.

Друга – заслужити вдячність та отримати ось такий чи інший модний салон. Мама в ньому буде управителькою. Служниць собі сама винаймає.

Першу частину плану втілити вдалося. Ще й не раз.

Потім сталася катастрофа.

І зараз не мало значення, хто продає себе випадковим чоловікам. Освічена містянка, що чим далі, тим певніше втрачає шанс піднятися й знову вибитися в люди, бо роки поволі беруть своє, – чи дівка із забитого села. Для якої лупанар, а в гіршому випадку – вулиця може вважатися більш вдалим вибором, ніж жити в такому ж бруді, та при цьому – ще й у злиднях.

Після того що сталося п'ять років тому, Анні довелося виїхати. Осіла в Луцьку. До рідного міста поверталася за цей час лиш раз, поховати матір. Ловила на собі погляди, від цікавих до відверто неприємних. Знаємо, мовляв, звідки в тебе гроші, яким місцем ти, дівко, їх заробляєш. Часом кортіло викрикнути всім отим панянкам: заздрите, завидки беруть, що самі не ладні до подібного труду й ніколи придатні не були, та вже й не будете. Йой, що б здійнялося! Та в останній момент усе ж стримувалася, прикушувала кінчик язика.

Наука пані Адасовської далася взнаки.

Сюди, до Львова, вона вибиралася перед Різдом удруге. Холодний грудень зичив гарячі заробітки. Напередодні різдвяних свят місто починало вирувати, працювати нікому вже не хотілося, чоловіки ставали щедрішими, гуляли частіше, і дівчата з інших міст вибиралися на заробітки, що дозволяло потім відбувати святу вечерю в тиші та спокої, без сумних думок про завтрашній день, зустрічати першу зірку, загадувати бажання, вибиратися до служби Божої подальше від місця, де можуть впізнати хтивці, котрі по святах стають святошами. Потім – так само тихо зустріти Новий рік. Далі – знову боротися за життя, борсатися, збивати масло, мов та жаба в глечуку.

Як і того року, Анна винайняла помешкання на Городоцькій, [1 – До 1964 року вона складалася з трьох окремих частин, які перетікали одна в іншу. Кожна мала свою історичну назву. Місце дії роману має топографічну прив'язку до цього місця. Тому тут і далі задля уникнення плутанини в тексті вона згадується як Городоцька.] недалеко від того місця, де вулиця перетікає в Казимирівську. [2 – Одна з частин сучасної Городоцької, тягнеться від Краківського собору до костела Святої Анни.] Там працював законний лупанар, але вздовж вулиці з настанням темряви прогулювалися, не особливо ховаючись, мисливиці різного віку. Дівчата з Казимирівської не вважали таких, як Анна, конкурентками. Бо знали: прибудні заберуться геть, місцеві лишаться. До того ж нині саме приїжджі заробітчани отримали нагоду заздрити тим, хто має дах над головою і кого ще й охороняє поліція.

Небезпечно стало на вулиці. Он і газети пишуть, аж захлинаються.

Про наглі смерті дівчат вона почула вже в перший же день, як приїхала. Навіть вирішила забиратися геть чи хоча б перебратися в безпечніше місце.

Проте, переспавши з невеселими думками ніч, на ранок опанувала себе, сіла й склала почуте докупи. Недарма все ж таки пані Адамовська дбала, аби Анна добре вчилася. Боятися й панікують дурні, мудрі рахують варіанти. Тим більше що варіанти в неї були. Мала, з чого обирати.

Давно знала, де мешкає стара знайома. Дотепер не припускала, яку може мати з неї користь. Тепер же все складалося. Анна високо себе цінувала, помінявши статус п'ять років тому. Хай спосіб обрала інакший, але ж це не значить зовсім уже опуститися! Дна вона не досягла, лічити гроші вміла, з математикою все гаразд. Тож дозволила собі порахувати одного клієнта на кожен будній день, двох – на вихідний. Взяла по верхній позначці, не менше десяти корон. Помножила й отримала суму, яку може дістати, якщо погодиться забратися зі Львова надовго.

Тож зробила перші кроки до здійснення мети: заробити гроші в королівському місті напередодні Різдва, в які-то віки не працюючи. Вийде – слід подумати, як краще розпрощатися з ремеслом, яке втомило. Вона ж іще молода, одного року з тією особою.

Гаразд, хай та на два роки старша. Нічого цей факт не мінє.

Та поки все йшло, як ішло, Анна не збиралася сидіти без діла. Вклалася в оренду помешкання, не сидіти ж там дурно, коли настає рання груднева ніч. Чутки не спадали, поліція вже кілька днів публікувала оголошення в газетах. А окремі агенти в цивільному навіть ходили вечорами довколишніми вулицями. Вони чіплялися до жінок, просили не ризикувати, не дратувати, не провокувати. Кілька разів нарвалися на порядних, дістали ляпанців. Один раз – просто в Анни на очах.

От вона посміялася! Ніколи не любила поліцаїв, завжди раділа, коли якийсь потрапляв у халепу.

Так вони й познайомилися з тим чоловіком. Опинився поруч, так само не приховував утіхи з побаченого видовища. Її ж відразу розкусив, хоч Анна не надто ховалася. Щира радість дозволила відкинути страхи й підозри. Слово до слова – і вони вже йшли до неї в помешкання.

Чоловік потім попросив нікого більше не приймати цими днями. По можливості не мати більше жодних контактів із колежанками. [З – Тут: подругами, приятельками.] Нікому нічого про нього не казати. Заради Бога, відповіла на це Анна. Так навіть краще, комфортніше. Заплатив щедро, можна більше не вештатися вулицею, забути про страхи. А між тим і план її спрацює, таки отримає бажане відкупне, нарешті відпочине.

Так, чоловік дивний. Говорить мало, не вимагає себе розважати розмовами. Звикла вона до іншого – сповіді вислуховувати, засмічувати голову чужими родинними труднощами, дізнаватися про погані характери незнайомих їй жінок, які не хочуть того, не вміють іншого, кривляться від третього... Ось у чому дивовижа.

Але, поклавши руку на серце, всім би бути такими дивними.

Шоправда, погляд... Як би пояснити... Та для чого пояснювати. Дивиться чоловік, як уміє. Ще на вираз очей звертати увагу.

Ні, закінчувався рік добре. Отже, наступний обіцяє бути кращим.

У двері постукали.

Анна глянула на годинник.

Без запізнень. Уже втретє. Справді, мало знала вона пунктуальних.

Проходячи повз дзеркало, поправила зачіску.

Відчинила.

Він.

Розділ перший

Климентій Кошовий, адвокат і наречений

З недавніх пір пропускати прем'єру у театрі чи в кіно стало правилом поганого тону й верхом непристойності.

Так виглядало останнім часом Климове світське життя. Ще рік тому воно обтяжувало. Клим ніколи не почувався вільно на подібних заходах, сама присутність на яких вимагала дотримуватися певних правил у поведінці й вбранні, а також – купи умовностей, що завжди обтяжували. Супроводжувати Басю на численні прийняття перетворилося для нього на обов'язок та правила світського етикету. Ніхто й ніде не сприймав пана Кошового інакше, ніж близького друга яскравої театральної акторки Барбари Райської. Його постать поруч із рудою панною передусім убезпечувала її від надмірних та набридливих зазіхань, і Клим відчував себе не більше, ніж охоронцем.

Щоправда, часом публіка озиралася й на нього, пригадуючи: це ж той самий русин, [4 – Тут: самоназва етнічних українців за межами сучасної України.] емігрант із Києва, втікач від переслідувань царського режиму, котрий свого часу допоміг поліції заарештувати російську терористичну боївку. З терористами пов'язав себе відомий львівський адвокат Євген Сойка, чия наглу смерть на них і списали. Також Кошовому згадували участь у розкритті моторошної й огидної таємниці старого будинку на вулиці Валовій – там у пивниці вбивця поховав розрізане на шматки тіло власної дружини. Але чим далі, тим менше Климova особа нагадувала львівському товариству про ті давні пригоди. Адже час не стояв на місці, а сам Кошовий за родом своєї діяльності не міг привертати надмірної уваги.

Займався він не дуже цікавою для загалу справою – служив помічником у нотаріальній конторі «Штефко та партнери» на вулиці Шевській. На той час її засновник, Степан Якович Штефко, зазначених на вивісці партнерів не мав. Хоча колись, на початках, вони були. Невеличка юридична фірма захищала в австрійських судах інтереси передусім українців – або русинів, як називали тут цей народ. Сам же старий нотар мав членство в абсолютно всіх політичних, суспільних та навіть культурницьких спільнотах, чий статут відповідав інтересам народоців. На час, коли тридцятирічний київський адвокат влаштувався до пана Штефка помічником, контора переживала не кращі дні. Степан Якович розсварився з усіма партнерами через нюанси в політичних поглядах. І тримався на плаву лише через те, що дивом вдалося зберегти стару клієнтуру.

Взявшись до праці, Клим уже встиг прославитися на весь Львів. Після того «Штефко та партнери» стала досить популярною – по гарячих слідах описаних газетярами й зазвичай перебільшених пригод Кошового. Відтоді пан Штефко вирішив не обмежувати функції помічника лише марудною канцелярщиною, дозволивши тому заступати власника дедалі частіше. Незабаром Клим став

управителем, йому навіть підняли платню, і це дало змогу впритул повернутися до студіювання законів Австро-Угорської імперії.

Кошовий збирався зробити все можливе, аби повернути собі адвокатську практику.

Не було б щастя, аби не біда – правдивість приказки перевірів на собі два роки тому, коли проти волі втягнувся у гучну кримінальну справу й погодився приватно з'ясувати справжні обставини смерті Агнешки, єдиної доньки відомого впливового промисловика Леона Радомського. Про Климову участь у цій справі знала дуже мала кількість осіб, і після вдалого її вирішення всі втаємничені домовилися зберегти секрет.

Густав Сілезький, відомий та впливовий у львівському кримінальному світі чоловік, узагалі забрався зі Львова геть, щойно з нього зняли підозри в убивстві. За чутками, осів у Варшаві, де легше загубитися, і Кошовий намагався по можливості менше цікавитися ним та уникати небезпечних контактів із його спільниками. Інші посвячені лишилися в місті, бо ані начальнику кримінальної поліції Мареку Віхурі, ані Магді Богданович, вдові його попередника та близькій подрузі загиблої Агнешки, ані Йозефу Шацькому, другові Кошового, дантистові з Кракідалів, [5 – Кракідали – район Львова, на той час – одна з околиць, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв.] ані самому панові Радомському не було жодного сенсу виїжджати зі Львова.

Але та історія незабаром принесла Климові несподівані плоди.

Почалося з сумної події: минулої зими, відсвяткувавши Йордана, у своїй постелі тихо відійшов Степан Штефко. Займатися похороном випало Кошовому. Він зробив усе можливе, аби старого нотаря гідно провели в останню путь, хоча весь час не міг викинути з голови зовсім недоречно у такі сумні дні думку: що далі? Інших власників контора не мала, а пані Штефко навряд чи захоче опікуватися нею. Немолодій жінці простіше почати турбуватися про її продаж, отримати якісь гроші й мирно доживати свій вік, готуючись вирушити колись за чоловіком. Ким би не був новий власник, навряд чи він захоче тримати в себе помічника свого попередника. До того ж питання грошей – приземлене, але вкрай важливе для Клима. Перебравшись із Києва до Львова, інших джерел заробітку, крім платні у конторі, він не мав.

Усе вирішилося несподіваним чином. Нотар родини Штефків попросив Кошового лишитися після поминального обіду, а потім у присутності вдови розкрив заповіт, завбачливо складений Степаном Яковичем дев'ять місяців тому. Цим документом «Штефко та партнери» передавалася в повну власність помічника, котрого старий, не поставивши Клима до відома, зробив своїм партнером. Умова: новий власник зобов'язується регулярно допомагати пані Штефко фінансово, виділяючи на її потреби не менше, ніж десять відсотків загального прибутку від діяльності контори.

Спершу Кошовий отетерів від такого щастя. Потім зрозумів, який тепер матиме тягар. Адже налагодити роботу, одночасно будучи і нотарем, і його помічником, він фізично не зміг би. Проте винаймати людину, як це свого часу зробив пан Штефко, теж не міг собі дозволити попервах. Почати ж без допомоги – потонути в паперах і зайти в глухий кут. Так чи інакше, про навчання й адвокатську практику можна поки що забути.

Вихід підказало саме життя. Кошовий уже мав знайомства серед студентів, котрі студіювали право. Серед них зустрічалися українці, що перебралися на науку з довколишніх галицьких сіл й мали проблеми з дахом над головою. Не всім виявилось по кишені винаймати навіть тісний закапелок. Розуміючи, що спекулює, й то досить цинічно, на труднощах незаможних русинів, Клим усе одно домовився з таким собі Остапом Найдю, який щойно відсвяткував

свої дев'ятнадцять: студент-правник спить у конторі безкоштовно, натомість так само без гонорару, або – за мізерну платню перебирає на себе роботу помічника нотаря. Хлопець на це радо погодився, надалі виявляв неабияку старанність. Отже, попервах Кошовий дав собі раду.

Далі справи пішли вгору, й тут не обійшлося без участі Леона Радомського. Хтозна, звідки він дізнався про намір Кошового роздобути-таки адвокатську практику у Львові. Та в потрібний Климові момент саме його неофіційне клопотання стало вирішальним: улітку минулого року вдалося скласти іспити та отримати нарешті всі необхідні папери. З вистражданої ліцензії зробив копію, завірив та урочисто почепив узятий в рамку документ над своїм робочим столом у конторі. Її назву поміняв і тепер мав візитки з написом: «Климентій Кошовий. Захист ваших інтересів» з одного боку і «Адвокат Кошовий» – з іншого. Це саме значилося на новій вивісці. Найда лишився тепер уже помічником адвоката. І скоро новоспечений господар міг собі дозволити гідно оплачувати його роботу. Настільки гідно, що студент перебрався в окреме помешкання, хай далеченько, на Клепарів, [6 – Клепарів – район Львова, раніше – однойменне селище в центральній-південній частині міста.] але – за будь-яких обставин затишніше, ніж нотаріальна контора з тапчаном замість ліжка.

Клим принципово не брався за кримінальні справи. Намагався триматися від того подалі, особливо – після подій, пережитих під час пошуків справжнього вбивці Агнешки Радомської. Відчув на власній шкурі, що воно таке – залежність від кримінальників, котрі несподівано можуть нагадати сказані за певних обставин слова й поставити вимогу: виконуй – або помреш. Цивільні справи гарантували більші гонорари, навіть якщо в судах доводилося програвати суперечки. На репутацію Кошового подібні фіаско зовсім не впливали, перемагав частіше, ніж програвав. При цьому над Климом висіла історія адвоката Сойки: той майже ніколи не програвав, але його виграші завжди були брудними.

Спосіб діяльності дозволив Кошовому значно розширити коло пристойних знайомств. Басю, яка остаточно повернулася до нього після непорозуміння, виниклого під час пошуку вбивці панни Агнелі, такий статус коханця більш ніж задовольняв. Бо відтепер модний і популярний львівський адвокат перестав бути додатком до званої акторки. Їх у світі почали сприймати рівноцінною парою. А щоб остаточно визначитися, Бася почала спершу повільну, та чим далі – тим рішучішу атаку на Кліма, внаслідок чого перед минулим Різдом вони заручилися.

Тож Кошовий готувався до весілля. Церемонія прощання з парубоцьким життям призначена заздалегідь і має відбутися після святкування Миколая, вже менш ніж за три тижні.

Так, одруженим, Клим готувався увійти в новий, тисяча дев'ятсот чотирнадцятий, рік. Своїх батьків уже повідомив, вони збиралися приїхати, лишитися в Європі й відсвяткувати разом Різдво. Нюанси, пов'язані з тим, що наречений – православний, а наречена – вихрещена католичка, вирішилися. Без нагальної потреби на цих деталях домовилися не акцентувати. Їх повінчають, президент міста [7 – Посада президента міста відповідає нинішній посаді міського голови.] зробить запис у реєстраційній книзі.

Ось усе, що батькам треба знати. І та мінімальна формальність, якої волів дотриматися Клим. Бо парубок Бог, а не чиновник. Вінчання і обіцянка, дана перед Богом та людьми, важили для Кошового більше за юридичне оформлення шлюбу.

Чесно кажучи, інша думка з цього приводу його не цікавила.

Пара збиралася в «Копернік».[8 - «Копернік» - один із найстаріших кінотеатрів Львова, відкритий на вулиці Коперніка 1912 року під назвою «Санс-Рівал». Того ж року назву змінили на згадану.]

Останнім часом Басю дедалі більше цікавило кіно, а кіно, своєю чергою, придивлялося до молоді театральної прими. Спільної мови поки не знаходили, бо панна Райська погоджувалася лише на головні ролі, при цьому не збиралася розривати контракт із «Колізеєм», а якщо доведеться вибирати - вимагала від керівників кінофабрик солідної грошової компенсації. Натомість фільмарі коли делікатно, а коли - прямим текстом, не добираючи виразів, просили Басю спуститися на землю.

Клим так часто вислуховував це від нареченої, що часом відчував себе її агентом, юристом та директором в одній особі. Проте всякий раз слухав Басю не з ввічливості, як здебільшого роблять чоловіки, показово переймаючись жіночими проблемами, а думками в той момент перебуваючи в пивному барі. Кошовому справді було цікаво, як працює все, що лишається за лаштунками видовища. Адже і театр, і кіно, й усе, що пропонувалося людям за гроші, насамперед мало на меті явити виставу, ілюзію, мало схожу на правду життєву модель. Тут зазвичай самої творчості не досить.

До того ж Климові імпував прагматизм нареченої в усьому, що не стосувалося їхніх стосунків та стосунків із друзями та приятелями. Бо сам був таким. А як не був, то став - життя змусило. І зовсім не шкодував про це. До своїх тридцяти п'яти років Кошовий прийшов зрілим чоловіком, котрий не лише відбувся в професії: він здобув, ледь не зубами вигриз право займатися нею там, де, здавалося, чужинець працювати не зможе. Забагато сил витратив, безліч разів переступав через себе і власну погорду, аби тепер мати власну адвокатську практику й навіть певну популярність у Львові.

Коли так - чому, заради чого, якого милого він повинен надавати безкоштовні консультації бідним! Або брати меншу платню з клієнтів лише тому, що вони - українці, вихідці з русинських громад, а значить, не такі заможні, як поляки, німці чи євреї. Не кажучи про росіян із москвофільських гуртів,[9 - Москвофіли - мовно-літературна і суспільно-політична течія серед українського населення Галичини, Буковини й Закарпаття у 1819- 1930-х рр. Обстоювала національно-культурну, а пізніше - державно-політичну єдність з російським народом і Росією.] котрих узагалі фінансують з-за східних кордонів.

Клим уже набув сумного досвіду. Бо спершу намагався помагати клієнтам-українцям чим міг, скоро побачив - сідають на голову, не лишаючи часу на інших клієнтів, справжніх, котрі готові оплачувати його послуги. Одного дня не стримався, відповів надміру наполегливому панові Громнишину, незмінному фундаторові товариства «Братні»: «Дуже перепрошую, але бідні - бо дурні, а дурні - бо бідні». На що отримав обурене: «Як Хома до Бога, так і Бог до Хоми!», після чого Громнишин пішов, хряснувши дверима, а наступного дня почав із новою силою таврувати манкуртів та хрунів,[10 - У Галичині хрунь - підла, продажна особа, часто вживається стосовно виборних, котрі не виконують обіцянок виборців.] згадуючи при цьому прізвище Кошового всує. Відтоді бажаючих отримати адвоката надурняк або майже задурно поменшало, проте не аж так, бо викривальні спічі пана Громнишина насправді чула дуже мала частина містян, а зважало на них іще менше народу.

Через це Клим позитивно, навіть із захватом сприймав щирі бажання Басі продати свій талант якомога дорожче й забезпечити гарантіями: між талантом і злиднями не має стояти знак рівності. Поки все спиралося для

неї у брак пропозицій саме у Львові. До минулого року в місті, ніби створеному для кіно, стрічок не фільмували, завозячи атракціони з Варшави, Відня, Парижа, Рима та Берліна, а часом – американські. А там, як із сумом визнала Бася, вистачало своїх прим першої величини, до того ж – із досвідом. Не потрібна Барбара Райська, якщо вже є Аста Нільсен, [11 – Аста Нільсен – Аста Софі Амалія Нільсен (1881–1972), датська акторка, зірка німецького німого кіно початку ХХ століття. Її ролі у фільмах «Чужий птах» та «Відолашна Дженні» визнані такими, що зазіхають на традиційні для того часу моральні норми.] Франческа Бертіні [12 – Франческа Бертіні – псевдонім Елени Серачіні Вітьелло (1889–1985), першої італійської жінки-режисера, продюсера, сценариста, «діви» європейського німого кіно початку ХХ століття.] чи фатальна Мюзидора. [13 – Мюзидора – псевдонім Жанни Рок (1889–1957), французької актриси, сценариста, режисера. Починала з невеликих ролей фатальних жінок.] Яюсь Бася призналася нареченому: готова зіграти хай маленьку роль, але погодиться лише на зйомки у новому «Фантомасі», бо там швидше помітять, запам'ятають і запропонують щось серйозніше.

Натомість пропозицій, котрі тамували б амбіції панни Райської, все не надходило. Квола надія з'явилася саме минулого року, коли у Львові почала працювати перша фірма, яка виробляла кіно самотужки. [14 – «Перша фірма виробництва і прокату фільмів» заснована у Львові 1912 року. Водночас виникає «Синдикат галицького кінопромислу».] Та все одно, за переконанням Кошового, не лише в місті, а й по всій Галичині таких фірм мало б стати більше. Щоб як не витіснити привозні фільми, то досить успішно розвиватися паралельно. Ось тоді, переконував він наречену, їй швидше вдасться втілити мрію стати зіркою електричних, а не класичних театрів.

Бася не заперечувала. Хоча майже відразу після церемонії заручин узяла собі таку моду – вставляти своє слово проти його там, де на те не було потреби. З чого Клим зробив висновок: раніше погоджувалася з ним, вдаючи то руде чортеня, то золотаву пухнасту кицю, вона просто приживалася. Створювала ілюзію, що так буде завжди, і зміна статусу коханців на наречених, а потім – на подружжя все інше лишить незмінним. Тепер же, здолавши холостяка та взявши його чоловічу фортецю, Бася стала вважати верхом непристойності погоджуватися з майбутнім чоловіком у всьому, навіть у дрібницях.

Можливо, Кошовий у таких випадках говорив те, що вона воліла чути. Але більш вірне пояснення – молоду жінку захопила підготовка до шлюбної церемонії. Тому все інше з її наближенням відступило на задній план.

Саме зараз Бася зачинилася в спальні з модисткою, котра принесла чергову модель весільної сукні. Обговорення тривало вже майже дві години, і Кліма в такі таїнства ніхто не збирався посвячувати. Наречена в день весілля має приголомшити нареченого, а сукню вона вважала головним скрпризом. Побачити вбрання раніше, навіть не на ній, а окремо – погана прикмета, можна наврочити, і Бася знала безліч подібних оповідок.

Попри це вона не забула, що зібралася в «Копернік» на нову фільму про Фантомаса. Кіно в певних колах, особливо – театральних та загалом світських, вважалося забавою вар'ятів та батярів, не інакше. Та й публіка на сеанси збиралася справді строката, галаслива, зовсім не шляхетна. Але це не означало, що Клим міг виходити з помешкання вбраним абияк. Бо після сеансу вони неодмінно йшли кудись вечеряти. З нареченою популярний адвокат відвідував лише пристойні місця, а там постійно зустрічався хтось із знайомих.

Бася попередила – за часом стежить, вони скоро закінчують, тож Кошовий почав одягатися для виходу. Завжди мав кілька білих накрохмалених сорочок і, зціпивши зуби, воював перед дзеркалом із великим твердим комірцем – не

любив поратися із запонками, пристібаючи його, до того ж цей «убивця батьків» [15 - Накладний комірець називали так через те, що довго застібався і так само довго розстібався, щодня нервуючи чоловіків, іноді - доводячи до сказу через витрачений час.] безбожно натирив шию. Бася вийшла зі спальні вчасно, провела модистку, мовивши на прощання магичні для обох та зовсім не зрозуміли Klimovі імена «Дреколь» та «Луїза Казаті», [16 - Тут згадуються ексцентричні жінки, відомі в першій третині XX століття як ікони стилю та законодавиці мод.] після чого, оцінивши старання нареченого, підійшла й на диво легко, граційно, ніби заробляла цим на життя, впоралася з його комірцем. Не приховувала гарного настрою, і Кошовий, не стримавшись, поцілував рудючку. Бася відповіла, потім відсторонилася, грайливо покивала пальчиком, кинула:

- За мить буду зібрана, коханий! - і знову зачинилася в спальні.

- Ну-ну, - приречено мовив їй навздогін Клим, з досвіду знаючи: згадана мить могла при бажанні розтягнутися до півгодини.

Проте годинник показував - часу вони ще мали з запасом. Тож Кошовий заправив сорочку в темно-сині штани, застібуючи їх, трохи втягнув живіт, скривився: треба худнути, та й спорт запустив за всіма справами. Далі взявся вибирати краватки, та передумав, вирішив цим вечором обійтися не таким офіційним «метеликом». Прилаштувавши його, підморгнув зображенню - такий собі міський буржуа з акуратними вусами й не менш акуратною круглою борідкою.

У двері постукали, коли Кошовий впорався лише з одним гудзиком на камізельці.

Він нікого не чекав, але здогадувався, хто міг потурбувати без попередження. Відчинивши, побачив - не помилився. До передпокою зайшов Веслав Зінгер - домовласник, у якого Клим уже п'ять років орендував помешкання на другому поверсі будинку номер дев'ять по вулиці Личаківській. Вид із вікна був не найкращим: воно виходило на двір, бачити можна було лише стіну будинку навпроти. Та навіть у цьому була своя перевага - не чути гуркотіння й дзенькоту трамвая. Зінгер із дружиною жили на першому поверсі, в апартаментах із балконом, [17 - Відповідає сучасному другому поверху.] й дбали лише про себе, бо діти давно повиростали й роз'їхалися Європою. Цей черевань постійно пітнів, соромився цього, від того пітнів іще сильніше й завжди мав при собі жмакану картату хустку, якою постійно витирив лице. Від хвилювання міг незграбним жестом скинути з голови незмінну ярмулку, демонструючи ідеально круглу проплішину, схожу на тонзуру католицького священика. За час, поки Клим жив на Личаківській, кущики волосся на видовженому черепі Зінгера стали зовсім ріденькими.

- Доброго вечора, пане Кошовий, - мовив він підкреслено ввічливо, що насторожило: домовласник так завжди починав розмову про не надто приємні для пожилців речі. - Бачу, зібралися на прогулянку?

- Так, пане Зінгере, - обмежився Клим.

- Морозець під вечір міцнішає. Вдягніть тепліший шалик.

- Дякую за попередження. Скористаюся вашою порадою. Хоча, - не стримавшись, Кошовий показав на апарат, що висів поруч із вхідними дверима, - сказати про це могли б і телефоном. Ви ж маєте його у своєму помешканні.

- Як і решта жильців, - тут же зауважив Зінгер. - Я пишаюся, пане Кошовий, що цей будинок обладнаний телефонічним зв'язком. Доклав до цього

власних зусиль, і тепер пожилцям тут досить зручно, бо мають більший комфорт.

- На додачу до ватерклозету, - вирвалося в Кліма.

Зінгер не зрозумів іронії.

- Саме так.

- За ваші старання всі вас цінують, пане Зінгері.

- Ви так вважаєте? А я б з вами посперечався, пане Кошовий.

Витерши враз змокріле лице, домовласник зіжмакав хустку, та назад у кишеню не заховав. Клім мовчав, чекаючи, поки Зінгер нарешті почне про головне, і той не змусив чекати:

- Ось уже п'ятий рік я не підвищую вам платні, пане Кошовий.

- У нас була домовленість, - сухо відповів той.

- Не заперечую. Ви з вашим приятелем паном Шацьким скористалися зі становища, в якому я не міг би здати це помешкання за більшу чи бодай таку саму суму. Адже тут було скоєно вбивство попереднього жильця. Спати там, де когось застрелили, не всякий погодиться. Тому ви не лише оселилися тут на тих фінансових умовах, що й ваш попередник пан Сойка, Царство йому Небесне. Ви дозволяли собі затримувати навіть цю мізерну платню.

- Не прибідняйтеся, пане Зінгері. Не така вже платня й мізерна.

- Апартаменти з ватерклозетом, водогоном і телефоном мають коштувати для жильця дорожче! - гримнув Зінгер, знову витираючи лоба.

- До того ж ми з вами забули про часи, коли я затримував оплату, - нагадав Клім.

- Ви вважаєте вчасне внесення орендної плати великим досягненням? - прищулився Зінгер. - Прошу дуже, але то є обов'язок порядної людини, пане Кошовий.

- Так чи інакше, дорікати цим ви мені вже не можете. Нема підстав.

- Авжеж, - легко погодився домовласник. - Але й ви не можете дорікнути мені, що я не входив у ваше тодішнє становище. Нині ви доволі успішна, відома, заможна особа. Тож ми з пані Зінгер порадилися й вирішили: давно нема підстав брати з вас ті гроші, які ви сплачуєте за оренду цього помешкання. Після католицького Різдва наші домовленості будуть переглянуті. Тож прошу готуватися до цього.

Вочевидь, Веслав Зінгер довго не наважувався прийти з цим до Кошового. Навіть можна припустити - тренувався перед дзеркалом, промовляючи попередження на різні лади. І хоч у глибині душі Клім готовий був визнати претензію справедливою, тон, яким домовласник висловив її, не вважав припустимим. Бо не любив ультиматумів, волів домовлятися, здебільшого це виходило.

Смикнулося праве віко. Нервовий тик Клім отримав на згадку про тиждень перебування в підвалі Косого капоніра, київської політичної тюрми. Під час допиту жандармський слідчий захопився методами залякування, Кошовий сильно вдарився головою об муровану стіну, гуля пройшла, тик лишився.

Саме прикра пригода з царською владою зробила п'ять років тому із молодого київського адвоката неблагонадійну особу й примусила у двадцять чотири години виїхати з країни на Захід, в еміграцію. Про що Кошовий зараз не шкодував і, поклавши руку на серце, волів забути. Але віко сіпалося коли трошки, коли – сильніше, не завжди реагувало на нервовий стан та небезпеку, та всякий раз нагадувало про прикросі минулого.

А ще тик змушував не дарувати хамства, прихованого чи відвертого.

Бачачи, що Зінгер чекає на відповідь, Кошовий навмисне потягнув час. Зосередившись на застібанні решти гудзиків на жилеті, він зробив вигляд, що попередження домовласника його зовсім не переймає. Саме в цей момент дуже вчасно вийшла Бася, вже вбрана нарешті на вихід: простора бузкова сукня «а-ля Титанік», [18 – ...простора бузкова сукня «а-ля Титанік» – елемент тогочасної моди, стиль жіночого одягу, простора сукня з коротким рукавом, який продовжувався довгими, вище ліктів, рукавичками. Назва – пряма асоціація з вбранням багатих пасажирок суперлайнера «Титанік», які готували сукні спеціально для цієї мандрівки, не знаючи, що вона для багатьох стане останньою.] оздоблена легкими бризками бісеру, пов'язаний із показною недбалістю помаранчевий шалик, модна прямокутна сумочка-ридикюль. Вона напевне чула розмову, принаймні – більшу її частину, тож привітала візитера сухо, мовчки кивнула головою, зіграла прохолоду блискуче.

Зінгер, побачивши Барбару, розплився в посмішці, відсалютував. При цьому вкотре зблиснув потом, зняковів та витерся. Клим же тим часом спокійно взяв зі спинки стільця піджак, одягнув його, аж тоді повівся так, ніби щойно згадав важливу річ. Легенько лягнувши себе долонею по лобі, мовив, обсмикнувши поли:

– Дуже добре, що ви прийшли із цим саме зараз, пане Зінгере. Ніби прочитали мої думки.

– Прошу?

– Сам збирався зайти до вас на розмову найближчим часом. Бо маю намір ще до католицького Різдва залишити ці апартаменти.

З вигляду Зінгера було видно: чекав чого завгодно, але не такого. Вловивши боковим зором наречену, Кошовий зазначив: для Басі сказане ним теж стало несподіванкою. Задоволений ефектом, повів далі:

– Як вам відомо, ми з панною Райською маємо побратися незабаром. Тож це помешкання, котре дало спершу прихисток мені, а потім служило любовним гніздечком нам обом, для подружжя стане затісним. До того ж статус, про який ви справедливо згадали, пане Зінгере, вимагає для відомого адвоката й не менш відомої акторки престижніших апартаментів. Я б навіть сказав – гоноровіших.

Зінгер закусив нижню губу.

– То ви вже підшукали собі? – вичавив після короткої паузи.

– Не думаю, що матиму із цим проблему. Натомість ви маєте можливість розв'язати свою.

– Тобто? Яку саме?

– Знайти для цієї квартири більш вдячних пожилців. Ти готова, кохана? – Клим повернувся до Басі.

- Так, і давно. Ми запізнюємося, - була відповідь.

- Даруйте, - знову повернувшись до Зінгера, Клим розвів руками. - Якщо треба ще щось обговорити, радо буду до ваших послуг із понеділка. Тепер чи можу просити вас, аби ви дали розпорядження двірникові й той викликав візника?

Не знайшовши, чим крити, Веслав Зінгер щось буркнув і, забувши попрощатися, пішов геть. Щойно за ним зачинилися двері, Бася підозріло глянула на Кошового:

- Я вперше чую про намір переїхати з Личаківської.

- Не рада?

- Але ж, Климе, я не раз починала подібну розмову! І ти постійно казав - не на часі, потім, пізніше. Звісно, нам треба перебиратися в більші апартаменти. Проте всі варіанти мусимо оглянути разом! І рішення приймати теж разом!

У розумінні панни Барбари Райської «разом» означало - вона ставить Кошового перед фактом, і тому лишається тільки погодитись. Клим навчився давати цьому раду. Та зараз ще не було навіть предмету для розмов, тож він пояснив:

- Звісно, ми поміняємо помешкання. Мені тут тісно, потрібен окремий кабінет для роботи. Проте вирішувати це я маю намір трохи пізніше. А Зінгер нехай починає чухатися, шукати мені заміну з цього моменту. Поки не знайде, зі своїми грошовими питаннями не сікатиметься. Має зрозуміти: життя не так влаштоване, аби весь світ заборгував йому та переймався, як би розплатитися.

- Так ти виграєш справи в судах?

- Будемо чесні, кохана, - я також програю.

- Але ж виграєш, якщо промови переконливі?

- Так. Усе залежить від того, хто красномовніший - обвинувачення чи захист. У такі моменти підсудний нічого не важить, хай це й звучить цинічно.

- На моїх очах ти переконав самого пана Зінгера, - посміхнулася Бася. - Тепер хай йому болить голова. Ти мій герой, Климе.

- Як мало треба, аби стати героєм, - посміхнувся Кошовий у відповідь.

...Тутешній двірник Гнат Бульбаш, постійно чимось незадоволений чоловік непевного віку з червоним бульбастим носом, тупцяв на хіднику біля брами. Морозець таки покусував, під вечір почав падати легенький, ніби зовсім не обов'язковий зараз сніжок. Довкола було на диво тихо. Трамвайний гуркіт та різкі звуки автомобільних клаксонів цього разу не псували загального відчуття спокою. Отримавши від Кошового «чвертку» за турботи, двірник кивнув на криту коляску, котру візник примостив трошки нижче по вулиці біля самого хідника. Натягнувши теплі м'які шкіряні рукавички - подарунок Басі без жодної нагоди та приводу, - Клим махнув візникові, підкликаючи до себе. Бася взяла нареченого під руку, легенько стисла лікоть.

- Пане Кошовий!

Гукали з правого боку вулиці, від сусідньої брами. Голос знайомий, і це тим більше здивувало, навіть трохи роздратувало Кліма: що робити його помічникові, Остапові Найді, в цей день о цій порі поруч із його будинком. Студент бував у нього, але всякий раз – лише по ділу, виконуючи завдання адвоката, доставляючи пошту та потрібні для роботи папери. Миттю стрельнуло в голові – Остап мерзне на вулиці якийсь час, хоч ніхто не заважав піднятися до помешкання й пояснити, в чому справа. А наступний здогад змусив Кошового насупити брови: помічник не просто стоїть, він чатує на нього. Знає, що адвокат має о цій порі вийти з дому. Отже, узяв до уваги його плани та включив їх у якісь свої, поки що Климіві не відомі.

Це могло почекати до понеділка.

Або – не могло, бо не стосується службових справ адвоката Кошового.

– Пане Кошовий, я дуже перепрошую, дозвольте на хвилинку.

Бруківкою зацокали копита – візник пустив коня, екіпаж під'їжджав до пасажирів.

Остап уже вийшов під світло вуличних ліхтарів і наближався до Кліма з протилежного боку.

– Що сталося? – запитала Бася. – У тебе ще справи сьогодні?

– Ні, – відрізав Клим, повернувся до помічника всім корпусом. – Чим зобов'язаний, Остапе? Ти не міг попередити, написати листа, дати телеграму? Я не маю часу зараз говорити про справи. Чи ти не про справи?

– Так, пане Кошовий. Є справа, – Найда підійшов зовсім близько, і аж тепер Клим побачив – позаду, за його спиною, маячить жіноча постать, закутана хусткою ледь не по самі очі.

– У понеділок, – відрізав він. – До побачення.

Остап міцно схопив його за рукав пальта.

Це було щось нове, зовсім незвичне.

– Паньство буде їхати? – хрипко гукнув візник.

– Так! – відповів Кошовий, вивільнився від студента, мовив сухо: – Ти мене дуже здивував і засмутив нині, Остапе. Подібної поведінки я за тобою не помічав раніше. Розмова буде серйозною, і в будь-якому разі готуйся пояснити свою поведінку.

– Я поясню! – зачастив Найда і відразу, розуміючи, що вичерпав свій час, зачастив, виливаючи Климіві все, що збирався сказати: – Мої родичі, пане Кошовий... Вони знають, що я у вас служу. Дуже просили поговорити з вами, впасти в ноги, молити... Ви можете врятувати Луку, тільки ви, ніхто, крім вас, пане Кошовий! Я відпрацюю, я робитиму все безкоштовно, скільки житиму, стільки...

– Цить! – гаркнув Клим. – Досить. Продаєш себе в довічне рабство, а я навіть не знаю, заради чого.

– Лука, пане Кошовий. Ось матір його, – студент показав на жіночу постать. – Моя тітка. Не рідна, та яка різниця, вважайте рідня... Встидалася заходити до вас, хоч я й тягнув. Тому ми чекали тут, поки ви вийдете... Її син, Лука. Його заарештувала кримінальна поліція, вчора.

- Багатьох арештовують. Розкажеш у понеділок, - Клим відсторонив Найду. -
Бувай. Ходімо, Басю.

Він повернувся, ступив крок до екіпажу.

- Пане Кошовий!

О Господи...

- Ну, - він повернувся, зітхнув. - Що там таке з вашим Лукою?

- Різник.

- Як?

- Прізвище. Лука Різник. Його звинувачують у тих вбивствах дівчат на
Городоцькій. Ви ж знаєте пана комісара Віхуру, ви ж можете з ним
поговорити. Лука нікого не вбивав, він хворий, для матері таке горе!

- Климе! - тепер уже Бася піднесла голос.

Смикнулося віко.

- Зараз, - сказав Кошовий.

І відпустив візника.

Розділ другий

Ох, цей нещасний Лука...

Відповідь отримав по обіді - Магда погодилася все організувати.

Кошовий міг домовитися телефоном. В апартаментах, які вдова Богданович
займала на першому поверсі готелю «Жорж», був апарат, а стосунки між ними
налагодилися потому, як Клим удало вирішив справу про вбивство Агнешки
Радомської. Тож подзвонити Магді й коротко викласти прохання особисто він
міг. Але в тому-то й річ, що двома словами тут не поясниш. Це зрозумів,
скасувавши вечірне кіно й вислухавши Остапову родичку. Тому наступного
дня написав докладного листа й послав помічника з ним до готелю - хай
побігає, це в його інтересах.

Звісно, Бася образилася, надула губи й зачинилася в спальні. Клим
спілкувався із несподіваними прохачами в більшій кімнаті, котра також
служувала кабінетом. Розмова вийшла сумбурною, жінка не могла до пуття
скласти слів від хвилювання, тож Остап виступав поміж ними таким собі
перекладачем. З'ясування обставин тривало понад годину і дало
несподіваний ефект: Басина цікавість переважила гнів та образу, бо
говорили вони голосно й емоційно, вона чула майже все. Ближче до фіналу
зустрічі вона вийшла зі спальні й широко поцікавилася:

- Климе, ми можемо щось зробити для цих людей?

Оце «ми» прозвучало досить обнадійливо, хоча Кошовий розумів: користі
саме від його нареченої буде мало. Та моральна підтримка важила більше.
Особливо якщо він - всупереч власним переконанням, що склалися останнім

часом, – візьметься допомагати родичам свого помічника. Бо жвавий інтерес Басі означав, що вона свідома, якій саме справі Клим віддаватиме час наступними днями і, що важливіше, погодиться. Нічого не заробить, не вийшло б збитків.

Натомість Бася, будучи особою публічною, відразу повернула носика за вітром.

– Хоч би як усе не пішло, газети писатимуть багато. Не менше, ніж про самого Різника. Маєш перспективу здобути потім безліч заможних клієнтів.

Так вона сказала, коли, спровадивши пізніх гостей, Кошовий усе ж таки повіз її вечеряти в місто, аби частково врятувати зіпсований вечір. Міркуючи прагматично, Клим погодився з нареченою.

Про Різника з Городоцької писали багато, пліткували ще більше, та Клим не так регулярно стежив за кримінальною хронікою. Втратив інтерес уже після другої публікації, бо нічого нового не прочитав: ще одна жорстоко вбита повія. А потім, занурившись у складну справу, пропустив новину про затримання маніяка недалеко від місця скоєння чергового, четвертого, злочину. Не зіставив поганим настроїм Найди із цим повідомленням. Ще й дав вихідний, коли студент попросив, мотивуючи родинними проблемами. Тепер же здивувався цікавій обставині: прізвище затриманого дивним чином збіглося з прізвиськом, яким газети нарекли божевільного вбивцю.

У тому, що той був несповна розуму, ніхто не мав жодних сумнівів.

Особистість двадцятирічного Луки Різника підтверджувала підозри. Хоч газети обмежилися короткими, майже однаковими повідомленнями про арешт такого собі «пана Р.», а про його психічний стан узагалі мовчали. Втім, оприлюднення фактів лише сприяло б винесенню вироку ще до суду та без усякого слідства. Молодий силач із вродженим розладом психіки – єдиний кандидат на роль того самого жадливого Різника з Городоцької в суспільній свідомості. Поліція навряд чи має інші версії.

Все це разом давало Климентію Кошовому карт-бланш: захист Луки Різника зробить його центральною постаттю Львова на кілька найближчих місяців. І Бася має рацію – незалежно від результату ця справа буде для його контори та для нього персонально потужною рекламою.

Ось так міркував Клим, приймаючи рішення. Але мусив зважити всі «за» й «проти», аби зрозуміти, у що готовий вплутатися. Може скластися так: бажання водночас допомогти бідним родичам свого помічника й заробити безкоштовну популярність потягне за собою зовсім непотрібні проблеми, стане причиною зайвого головного болю й, за великим рахунком, не варте витраченого часу, не кажучи вже про гроші, – а без витрат, і то серйозних, тут не обійтись.

Подробиці напевне знала лише одна людина – комісар кримінальної поліції Марек Віхура. Хоч він був давнім та, можна сказати, добрим Климовим знайомим, офіційної розмови про вбивцю з Городоцької уникатиме. З іншого боку, Кошовий сам не хотів такої розмови, поки не прийняте остаточне рішення братися за справу. Так виникла потреба зустрітись з Віхурою неформально.

Організувати все могла лише Магда Богданович.

Її покійний чоловік, пан Густав, був попередником Віхури. Державний службовець не залишив удові після себе нічого, крім скромного банківського рахунку та досить просторого, затишного, але казенного житла. Займати службове помешкання Магда не мала права, а поліцейський

департамент не міг знайти шпаринку в законі, яка б дозволила пані Богданович користуватися квартирою далі. Тож вона перебралася до готелю «Жорж», і пенсії, нарахованої їй за чоловіка, вистачало на оплату апартаментів. Попервах вона думала – це тимчасово. Але потім, після кількох невдалих спроб влаштувати особисте життя й, відповідно, отримати стабільний дах, Магда лишилася в «Жоржі».

Обставини їхнього з Кошовим знайомства дали йому змогу дізнатися: живучи досить скромно, пані Богданович була одним із неофіційних центрів впливу на велику кількість процесів, котрі відбувалися у Львові. В будь-який момент і з будь-якого приводу Магда могла зайти в кабінет не лише комісара Віхури, а й до самого начальника департаменту Томаша Понятковського. Її приймали депутати сейму, перед нею завжди були відчинені двері ратуші, їй цілував руку особисто президент міста.

Її вплив пояснювався, як дізнався Клим, доволі просто: Магда тримала у своїх руках секрети всіх без винятку сильних та значущих містян. Відомості про них Густав Богданович, користуючись службовим інтересом, збирав багато років, залучаючи для цього агентів за додаткову платню. Так склалася таємна картотека, яка містила компромат на кожного і яку поліцейський залишив Магді у спадок. Де все це зберігалось, знала лише вона. Будучи розумною, нікому ні за які гроші продавати картотеку не збиралася, бо саме вона гарантувала вдові той статус і той вплив, який вона мала нині. Через те апартаменти в «Жоржі» вважалися її житлом та водночас – резиденцією, де відбувалися різного роду ділові та особисті зустрічі. Адже Магда проти своєї волі опинилася на перетині інтересів зовсім різних осіб та груп, чим вдало та вправно користувалася.

Кошовий на власній шкурі відчув, як воно – бути ворогом Магди Богданович. Якось вона спершу сама запросила, а фактично – змусила його допомогти своїм заможним приятелям розв'язати непросту, містичну задачку, в якій фігурував справжнісінький привид. Це призвело до несподіваних наслідків: Магда отримала проблеми звідти, звідки сподівалася дістати допомогу. Сперсердя звинувативши в усьому надміру старанного Кліма, вона оголосила йому війну, якщо він ще колись опиниться на її шляху та навіть у полі її зору. Проте трагедія Агнелі Радомської примирила їх так само раптово, як посварила, й відтоді стосунки стали рівними. Магда знову почала слати Климові вітальні листівки, і Кошовий не забував відписувати навзаєм. Кілька разів вони зустрічалися на світських прийняттях, і Бася, молодша від пані Богданович на десять років, невтомно нею захоплювалася. Жінки не були знайомі близько, та все ж Кошовий почав помічати: останнім часом у поведінці та манерах його нареченої дедалі частіше проскакувало щось, запозичене від Магди.

Вільно, мимоволі – не суть. Барбара Райська як акторка обирала собі різні типи, які хотіла наслідувати. Від типової хатньої господарки не переймала нічого, і Климові довелося з цим змиритися.

На довший час, більш як на півроку, Магда виїхала зі Львова, раптом перейнявшись ідеєю створити жіночу благодійну організацію. Навіть пояснювала мету: зараз, мовляв, Європа більше говорить про війну, й кожен, хто веде подібні розмови, зазвичай перемагає ворога язиком. Це, на стійке Магдине переконання, не сприяє нормальним суспільним відносинам, лиш посилює загальну напругу. Жінки, зазначала вона, мають надати приклад загального примирення, всіляко вітають подібні процеси. Задумавши об'єднати довкола себе людей здебільшого творчих, Магда мала намір влаштувати різноманітні імпрези, демонструючи перевагу мирних вправ над воєнними. Проте, як стало зрозуміло, нічого з того не вийшло або виходило – але не так, як Магда собі бачила. Бо, повернувшись до Львова в середині осені, вона облишила цей намір, обмірковуючи інші, про що обмовилася

товариству на прийнятті з нагоди уродин одного з міських депутатів, куди Кошовий із Басею також дістали запрошення.

Отже, Клим та Магда бачилися відносно недавно. Що дало йому підстави нагадати про себе докладним листом. У відповідь вона погодилася закликати комісара Віхуру на приватну розмову. Попросила телефонувати ближче до вечора і, коли настав час та Кошовий слухняно з'єднався з нею, після привітань почув у слухавці коротке:

- Приходьте на сьому.

Адвокат з'явився першим.

Магда зустріла, як завжди, бездоганно вбраною. Вільного крою сукня кольору кави з молоком заголювала ший, верхні частини повнявих округлих плечей, мала доволі сміливий, та все ж не надто ризикований викот. Сучасна мода не вимагала звужувати й підкреслювати талію, поділ сягав трохи вище кісточок, туфлі мали невеличкі підбори й виглядали домашніми. Звички курити Магда не полишила, в залі тримався стійкий аромат пахких дамських цигарок.

- Пригощайтесь, - жестом господині запросила вона, показавши на карафку з коньяком на журнальному столику. - Зараз принесуть кави, якщо ви ще п'єте її о цій порі.

- Про каву - то забобони, пані Магдо. Можу випити просто перед сном і спати міцно. А можу утримуватися цілий день, і все одно сон не йтиме. Нерви, знаєте.

- Та звісно, - кивнула вона. - Останнім часом навіть приймаю порошки.

- Ви б тим не зловживали. Бася, поки грала в театрі неголовні ролі, так само переймалася. Без моєї згоди пішла до професора на Кульпарків, той виписав різні пігулки та мікстури, якими заспокоює своїх пацієнтів. Бася захопилася, передала, як кажуть, куті меду і вийшла на сцену в загальмованому стані.

- Жаж який, - Магда застромила тонку цигарку в довгий мундштук із слонової кістки, Клим тут же підніс сірника, вона закурила, затягнулася, випустила дим убік. - Чим скінчилося?

- На щастя, не трагічно, - Кошовий видобув із внутрішньої кишені маринарки сигару. - Пощастило, що саме в тій виставі мала найменшу роль з тих, що прописав драматург. Власне, тим і переймалася. Яюсь зіграла, але потім покаялася, викинула препарати на смітник. Знаєте, з того часу Басина кар'єра й пішла вгору.

- Рада за вас, - світськи кивнула Магда. - Отримала, до речі, ваш весільний адрес.

Климові чомусь не хотілося говорити з нею про майбутню церемонію. Не мав упереджень, просто намагався за межами свого помешкання взагалі уникати подібних розмов. Навіть тікав від них, бо Бася говорила на весільні теми постійно, без упину, і єдина можливість врятуватися від цього - вчасно перевести мову на її перспективи як акторки кіно. Водоспад емоцій схожий. Та полегшення було від того, що Кошового акторська кар'єра панни Райської наряду не стосувалася.

Можливо, Магда спитала б іще щось таке, та в двері постукали, і, не чекаючи спеціального дозволу, зайшов комісар Марек Віхура.

Поліцейського важко було сплутати з кимось іншим через високий зріст, який робив його подобою дбайливо обтесаної кам'яної брили, та червоний колір обличчя. Так зазвичай виглядають пропалені пияки, і на незнайомих комісар справляв при першій зустрічі саме таке враження. Проте Віхура вже скоро як десять років не пив нічого міцнішого за світле пиво. Дозволяв собі його вкрай рідко, як і келих-другий шампанського на різних офіційних урочистостях. Гроза львівських убивць, грабіжників, гвалтівників та крадіїв мав проблеми з судинами, через що кров постійно приливала до лица. Навпаки, дбайлива пані Віхурова починала перейматися, коли чоловікове лице з густо-багряного ставало рожевим – це ознака поганого чуття. Коли інші бліднули, кремезний комісар робився рожевим.

Крім алкоголю, сімейний лікар заборонив Віхурі майже все, від чого більшість чоловіків його віку та статури отримують щоденне задоволення. Віднедавна, як випадково почув Кошовий, комісарові наполегливо рекомендували відмовитися від смажених ковбасок – однієї з небагатьох втіх, котрі той ще міг собі дозволити. Через те навіть рідкісне пиво стало не в радість, бо саме по собі, без запашних ковбасок, зовсім не смакувало. Дивно, та попри численні обмеження Віхура не схуд. Навпаки, здається, набирав чим далі, тим більше. Хоч пояснював: то, панове, вікове.

Поки комісар, крекчучи, знімав пальто, Клим розкурив сигару і пригостився коньяком. Уже хотів привітати давнього знайомого з добрим здоров'ям, та саме в той момент, ніби випереджаючи його, Віхура трубно чхнув, встигнувши закритися хусткою, буркнувши після того:

– Мороз не так давно. Раніше відлига, вогко.

Саме принесли каву, і Магда на правах господині налила комісарові спершу.

– Прошу зігрітися, пане Мареку.

– Та дякую, – відповів той. – Мені кава шкодить.

– Давно? – поцікавився Кошовий.

Замість відповіді Віхура мовчки й щедро додав молока, розмішав ложечкою, поки колір напою не став подібним до Магдиної сукні, кинув одну грудочку цукру, зазначивши:

– Багато солодкого мені так само не можна.

– Налагодиться, – бовкнув Клим, не знаючи, як саме слід на таке реагувати.

– Дай Бог, – знову зітхнув комісар, примостився в крісло, сьорбнув, від чого став виглядати зовсім по-домашньому. – Слухаю вас, пані та панове.

Ковтнувши коньяку й затягнувшись сигарою, Клим зиркнув на Магду. Перехопивши його погляд, вона скривила кутик рота в посмішці.

– Так собі розумію, мушу розпочати нашу неформальну зустріч. Точніше, вашу, панове. Якщо, звісно, потрібна передмова.

– Навряд, – кинув комісар. – Чомусь я все зрозумів, коли ви, пані Магдо, попросили мене про таку зустріч на вашій, тобто нейтральній, території. Пана Кошового цікавить Різник із Городоцької.

- Лука Різник, - уточнив Клим. - Отакі збіги трапляються.

- Русин, - зазначив Віхура. - Але перепрошую, пане адвокате, ви дотепер не виявляли особливого бажання захищати своїх.

- Мені байдуже його походження, - мовив Кошовий. - Всяка людина має право на захист. Якщо не винен, то й не має відповідати за чужі гріхи.

- Ось! - Віхура багатозначно підніс пальця до стелі. - Бачите, пані Магдо? Різника затримали позавчора ввечері. До речі, раніше ви цікавилися перебігом цієї історії?

- Ні, - чесно зізнався Клим. - Чув, але не надто переймався.

- Не переймалися жакливими вбивствами? - брови Магди злетіли догори.

Кошовий миттю виправився:

- Тобто чув, звісно, про той кошмар на Городоцькій. Співчував дівчатам, адже, попри спосіб життя, вони не заслуговували на таку смерть. Але мій інтерес не сягав далі цікавості пересічного обивателя. Був широкотішений, дізнавшись про успіхи поліції. Зловили-таки.

- Отак! - Віхура знову тицьнув пальцем, цього разу - в бік Кліма. - Пані Магдо, тепер послушайте, як усе це виглядає. Пан Кошовий не надто зважає на сенсаційні повідомлення про Різника з Городоцької. Жодним чином не реагує на затримання особи, яку поліція підозрює. Наголошую - лише підозрює! До того ж, пане адвокате, ви навряд чи знаєте, як виглядає цей нещасний Лука. Не маєте зеленого поняття про обставини справи. Та вже за дві доби по тому, як того Різника закрили подалі від гріха в одиночну камеру, ви вже стаєте до бою. Готові його захищати.

Смикнулося віко.

- Ще ні, пане Віхуро.

- Тобто?

- Ще не готовий. Хоча намір маю. І саме тому попросив пані Магду звести нас. Бо не хочу кидатися у воду, не знаючи броду. Не прагну мчати в атаку з відкритим забралом, коли замість реального ворога - вітряки. Зрозуміло?

- Пане Кошовий, говоріть якось простіше, - мовив Віхура. - Без оцих ваших порівнянь, не завжди зрозумілих пересічній людині.

- Чого ж, - втрутилася Магда. - Мені, наприклад, усе ясно. Пан Кошовий не розтлумачив раніше, але тепер мені все ясно. Він спершу воліє дізнатися, наскільки провина згаданого тут чоловіка доведена. Бо якщо адвокат від самого початку не має шансів, він так і скаже його рідним. Я права?

Їхні погляди зустрілися. Клим ковтком допив свій коньяк.

- Праві, пані Магдо.

- В такому разі, пане Кошовий, не сушіть собі голову. Провину цього нещасного довести досить просто.

- Вже вдруге чую «нещасний» про того, кого підозрюють у жорстоких убивствах, - зазначила Магда. - Чого я не знаю, панове?

- Чоловік має психічний розлад, - пояснив Віхура. - Про це заборонено повідомляти широко. Принаймні, поки триває слідство.

- Хлопець, - зауважив Клим.

- Тобто? - глянула на нього Магда.

- Лука Різник у свої двадцять років справді серйозно затриманий у розвитку. Зупинився десь на рівні шістнадцятирічного. Коли це з ним сталося, як і чому, мати не може згадати. Його рідний батько втратив роботу, почав сильно пити. Тоді ще не був одружений. Потім ніби взяв себе в руки, оговтався, та й до діла себе знову прилаштував. Ось у цей час і зустрів жінку, яка народила Луку. Вона твердить: поки чоловік пиячив, трохи посунувся розумом. Але в нього то набута вада. Хлопець же від тата її успадкував.

- Усе це вона вам розповіла? - поцікавився Віхура.

- Уляна, його мати, стрибає з п'ятого на десяте. Аби сама сповідалася, я б не дуже й повірив. Є така категорія людей, котрі прагнуть викликати до себе якомога більше жалю. Але словам свого помічника Остапа я вірю. Лука - його родич, горе давно відоме.

Підвівшись, Кошовий знову хлюпнув собі коньяку в келих, та назад не сів, пройшовся кімнатою. Зараз говорив для двох слухачів і глядачів так, ніби Віхура з Магдою одночасно були суддями, присяжними й публікою в судовій залі. Це виглядало адвокатською промовою. Або, принаймні, її репетицією.

- Різники родом із Стрия, - повів далі вже впевненіше. - Спершу Лука ріс звичайним собі хлопчиком. Але згодом відхилення почали проявлятися. Рідний батько, зрозумівши це, не витримав удару. Знову покотився схилом, життя завершив під копитами - п'яний у сутінках пхався з корчми, навперейми їхав селянин фірою, не зміг зупинити коня вчасно. Та все ж покійний був яким-не-яким, але годувальником. Якийсь час Уляна крутилася сама, ледь зводячи кінці з кінцями. Такому синові ще й потрібен особливий нагляд. Улянці радять перебраться з Лукою ближче до Львова. До того ж серед родичів знайшлися добрі люди, котрі допомогли влаштувати хлопцеві прийом у професора Ліщинського на Кульпаркові. Той взявся лікувати Луку, й це якимось вдалося. Певний час хлопчина жив нормальним життям, хіба виглядав трошки дивним. Та згодом стався, як кажуть медики, рецидив.

- Шкода, - Магда сказала це широко. - До речі, я саме шукаю можливості створити благодійну спільноту для допомоги таким хворим. Усіх навряд чи вдасться підтримати, та якщо навіть кілька десятків отримає турботу, вже вважатиму це перемогою.

Віхура знову чхнув, привертаючи до себе увагу товариства.

- Хочу зазначити, пані Магдо, - мені так само жаль хлопця та його матір. Родині не пощастило, і то не їхня провина. Проте, - комісар прокашлявся, - це зовсім не означає, що Лука Різник не може бути отим убивцею з Городоцької, який розпанахав горло чотирьом дівчатам за два тижні.

- Справді, - легко погодився Кошовий. - Жодних гарантій, що це не він. Але, пане комісаре, хлопець має всі шанси стати тим самим зручним кандидатом, довкола яких не ламатимуться списи. Молодий, високий, сильний, несповна розуму, не здатен себе контролювати. Скажіть, Різника визнають осудним?

- Навряд, - після короткої паузи відповів Віхура.

- Хто жертви, пане комісарє? - Клим повернувся до Магди. - Пані Магдо, суспільна думка ніколи не була на боці жінок легкої поведінки. Львів у цьому питанні не виняток. Хіба нема негласної домовленості між пристойними громадянами, якими себе вважає більшість, що у своїх нещастях повії винні самі?

- До чого ви ведете, пане Кошовий? Тепер не розумію.

- Зате в мене все зійшлося! Мусив побачити реакцію пана Віхури на свої слова. Готовий битися об заклад: доказів провини Луки Різника нема.

- А якщо є? - вигукнув комісар.

- Так вони і в мене є! - розводячи руками, Кошовий гойднув і перехилив келих, коньяк при цьому хлюпнув через край, та Клим, захопившись, не зважав: - Один я щойно навів: жертви того вбивці не варті, аби за них лягли кістями. Другий ви самі не заперечили - той, кого підозрюють, слабує розумом і не осудний. Тобто так само якоюсь мірою жертва обставин, не ладен відповідати за свої вчинки. Яке іхало, кажуть, таке і здибало. Одні парії загинули від руки іншого парії. А його ще й не скарають, зачинають до кінця життя в психіатричній лікарні, ще й будуть досліджувати поведінку. Писати наукові праці, виступати з лекціями, згадуючи Луку Різника всує, прикладом некерованого лиходія, моторошного маніяка. Нікого не шкода, справедливість є, всі задоволені. - Клим перевів подих, ковтнув коньяку. - Окрім, звісно, бідної Уляни, матері хлопця.

- Тиснете на жалість, - буркнув Віхура.

- А мені вже шкода, - додала Магда.

- Не те й не інше, - мовив Кошовий. - Пане комісарє, ви все для себе вирішили, я так бачу. І таке рішення місто сприйме оплесками. Вас прославлять на сторінках усіх газет, і напевне слава дійде до Відня. Вас відзначать за гарну службу, бо ви докладете рук до засудження небезпечного вбивці-психопата.

- Розвиток подій цілком імовірний, - погодилася Магда. - Порадіємо за вас, пане Віхуро.

- Він знушається, - сказав комісар і, чхнувши, додав: - Бачте, правда.

- Вас потрібно підстрахувати.

- Про що ви, пане Кошовий?

- Дуже просто. Ви затримали того, кого вважаєте Різником із Городоцької. Хай це навіть так. Проте після шуму й гучних вітань кримінальна поліція не може випустити Луку Різника. Або знайдете докази, яких у вас нема...

- Є, - відповідь звучала непевно.

- Нема в потрібній кількості, я вже це відчуваю, - тепер настала Климова черга кривити кутик рота в посмішці. - Якщо адвокат, у даному разі я, візьметься за справу впритул, є два варіанти розвитку подій. Перший - моя поразка. Другий - моя перемога. Та в жодному разі репутація кримінальної поліції та ваша особисто репутація, пане Віхуро, не постраждає. Довівши, що Лука ні при чому, а лише жертва обставин, я дам вам козирі, котрі дозволять звільнити не просто невинну людину - нещасного хлопця, якого могли покарати за чуже, та ви вчасно все зупинили. Якщо стається навпаки

і провина Луки, на жаль, буде доведена, ви так само виграєте, бо хлопця шкода, та закон є закон. Ось так!

Завершивши спіч, Клим перевів подих і махом допив рештки коньяку.

Тепер презирнулися Віхура й Магда.

- Переконливо, - сказав комісар. - Але для чого вся ця розмова?

- Я вирішив узятися за справу, - пояснив Кошовий. - Та я не шукаю супротивників у вашій особі, пане Віхуро. Навпаки, я хочу, аби ми уклали негласну угоду. Я роблю те, що вважаю за потрібне. Поліція надає все, що мені треба, навіть відомості, котрі зазвичай не підлягають розголошенню й не мають ставати надбанням адвоката. Результатом у будь-якому разі скористаєтеся ви. Маю на увазі, департамент поліції Львова. Як саме, пояснив раніше.

Замовкнувши, Кошовий схрестив руки на грудях.

Знав, якою буде відповідь.

Він щойно розчистив собі шлях від можливих та неможливих перешкод, ладних виникнути в цій справі.

На його пам'яті ще жоден адвокат, принаймні - у Львові, не заручався отак підтримкою поліцейського комісара.

Розділ третій

Чотири мертві курви

Усе виглядало гірше за найсумніші прогнози.

Клим зрозумів це, щойно побачив нового підзахисного. Хлоп, який переступив поріг кімнати для побачень у Бригідках, [19 - Бригідки - найстаріша діюча в'язниця у Львові. Розташована на вулиці Городоцькій, 24, в будівлі, перебудованій взі старовинного римсько-католицького монастиря жіночого ордена Святої Бригіди.] не встиг промовити жодного слова, а Кошовий уже шкодував про своє рішення. Котре спершу мало емоційне зерно, посіяне у раціональний ґрунт, й навіть пустило там паростки. Тільки невміння дати задній хід, коли зобов'язання взяті публічно, змусило Клима перебороти себе й почати зовсім безглузду, як виявилось, розмову з клієнтом. Дорікаючи собі подумки: насамперед слід було на свій страх та ризик зустрітися із цим парубійком, а вже потім починати тонку гру з комісаром Віхурою.

Хоча - жодних ігрищ не було б. Адже Кошовому вистачило п'ятнадцяти хвилин, аби швидко попрощатися з потенційним клієнтом, а потому - і з його згорьованою матір'ю. Її шкода, проте справа мусить мати бодай якісь перспективи. Розголос, на який Клим покладав надії, міг себе не виправдати.

Бо Лука Різник виявився особою зовсім не контактною. Перед Кошовим, справжнім львівським денді, чисто вимитим, вичищеним та напахченим дорогими парфумами, стояв цибатий дебелий хлопак, на голову вищий від усіх, кого Клим знав у Львові. Включно з комісаром Віхурою, а таких високих та кремезних ще треба пошукати. Йому можна було дати більше

років, аби не погляд: на Кошового дивилися сумні та наївні очі навіть не підлітка – великої дитини. Приписувати Луці свідомість шістнадцятирічного – занадто. Його матуся видавала бажане за дійсне, але будь-якій матері подарувати можна все. Сутність від цього не поміняється: хлоп погано розумів, що з ним відбувається. Думав, що перебрався в інше помешкання. Пожив там, побуде тут, потім – ще деінде.

Новий знайомий мав неправильної форми голову, не круглу, але й не видовжену, схожу на придавлений з одного боку кавун. Рідке волосся було довгим, закривало вуха, але погано прикривало гулю на правому боці черепа. Вроджена відзнака, здогадався Клим. Довгі руки теліпалися вздовж тіла, немов товсті мотузки. Й складалося враження: Лука не знає, як дати їм раду, до чого пристосувати. Тож виклав перед собою на грубо обтесаний столик, стиснувши могутні кулаки, подібні на маленьку гирю кожен. Побачивши їх зблизька, Кошовий визнав: силу, причому – напевне дурну, погано керовану або зовсім не керовану, цей парубок таки має. Що опосередковано складалося не на його користь.

Важко, майже неможливо буде довести в суді, що молодий, фізично здоровий чоловік несповна розуму не міг убити одну за одну чотирьох повій. Навпаки, міг і зробив це. Нічого не усвідомивши при цьому. Клим уже бачив висновки лікарів, котрі обстежували Луку, і жодних тілесних хвороб медици не виявили. Навпаки, статеві цей молодий чоловік цілком спроможний. Тож потребує, як будь-яка жива істота, вволення фізіологічних потреб. Оскільки партнерку для злягання такій людині підшукати собі вкрай важко, він напевне пішов за покликом природних інстинктів туди, де, як йому здавалося, знайти жінку для злягання дуже просто, аби твої гроші.

Отримуючи відмову за відмовою, що цілком зрозуміло, Лука Різник одного разу втратив над собою контроль. І звів рахунки з першою з тих чотирьох, хто ним потребував. На цьому навряд чи зупинився. Не усвідомив, що наробив. Для такого велетня перерізати горло тендітній жінці – як метелика роздушити чи відірвати лапки жукові.

Ось на чому, ймовірно, будуватиме свій обвинувальний вирок прокурор. Слідство збере потрібні докази. В судовій залі Кліма розмажуть по стінці, програш виглядатиме ганебним. Й ганьба буде подвійною, лиш інші цього не відчують і не побачать.

Бо зараз, дивлячись на парубілка, котрий вмовився навпроти, кліпає очима й на щось чекає, Кошовий розумів: цей – винний. Він, адвокат, не готовий переконати себе в інакшому. Що є небезпечною, дуже поганою практикою: вірити в те, що твій підзахисний – злочинець.

Проте саме ця обставина таки змусила Кліма закусити вудила. Й не відмовлятися від справи. Так, ймовірно, оці сильні руки скручували вуличним дівчатам в'язи, кулаки оглушували їх ударами по головах, пальці міцно стискали бритву, аби одним порухом завершити справу, чиркнувши гострим лезом по горлу кожної жертви. Але Кошовий розумів й інше: вищий акробатичний трюк хорошого адвоката – довести невинність свого клієнта не просто тоді, а навіть особливо – тоді, коли все вказує на його провину. Вивернути ситуацію, мов рукавичку, назвати чорне білим і, навпаки, переконати присяжних парадоксальними доказами. Ось на чому стоїть захист вищого класу.

Тож Климові кинуту виклик, і він його прийняв.

– Доброго ранку, Лукане, – мовив, хай з невеликим запізненням, і простягнув Луці руку через стіл. – Тебе батьки назвали Луканом, так ти записаний у церковній книзі?

Або з Лукою ще ніхто не вітався за руку, або хлопець так ставився до усього, що менше за його власні розміри. Потиснув не відразу, спершу примружився, схилив голову набік, ніби роздивляючись та придивляючись. Нарешті виставив перед собою розчепірену долоню пучками догори, і Кошовому нічого не лишалося, як укласти в неї свою правицю.

Коли парубійко легенько стиснув її, Клим раптом звернув увагу на те, що проскочило раніше: для вітання Лука Різник простягнув йому ліву руку.

Дзень!

Ще не розуміючи, що означає це попередження, Кошовий уже подумки зав'язав собі перший вузлик. Його клієнт – шульга. Якщо той, кого звинувачують у тяжкому злочині, володіє не тією рукою, якою зазвичай оперує більшість людей та, зокрема, злочинців, це вже можна записати в плюс собі та майбутній справі. Клим ще не вивчав попередніх матеріалів, не бачив висновків судових медиків. Та щось, чому не було пояснення, підказувало: на шульзі можна зіграти, це буде одна з безпрограшних ставок.

– Я називаюся паном Кошовим. Можеш звати мене паном Климентієм, паном адвокатом, як тобі зручно. Я буду тебе захищати, – сказав він.

– На мене не нападали, – спокійно, зовсім по-дитячому пояснив хлоп. – Луку ніхто не кривдив. Мама казали, що Луку гріх кривдити. Божа людина.

– Отож. Апостол, святий Лука, – кивнув Клим. – Ти знаєш, чому ти тут?

– Це лікарня, – відповів парубок і зараз говорив серйозно, з вірою в себе та свої слова.

– Яка лікарня?

– Інша.

Чорт забирай, слова з нього доводиться витягати кліщами!

– Інша, ніж яка, Лукане?

– Ніж та, де я вже був. Теж окрема кімната і грати на вікнах. Спати твердо. Тільки я, паночку, не скаржуся. Не треба мене бити.

– Чекай, тебе хтось бив? – насторожився Кошовий. – Де, коли, скільки разів? Кажи, не бійся.

– Не, – Лука посміхнувся на весь широкий рот, з кутика потекла тоненька цівка слини. – То вони мене най ся боять. Я хтів би видіти того, хто мене зачепить, паночку. То більше лякають. Думають: як дурний хлоп, так і не дужий, слабий.

– Ти справді вважаєш себе дурником, Лукане? – Клим трохи подався вперед.

– Не, – він мотнув патлатою головою. – Я не е аж такий дурник. Хоч і не е такий розумний, як ось всі пани довкола. Та вшекі люди потрібні.

З цим важно не погодитися.

– Авжеж, – кивнув Кошовий. – Тепер скажи мені, чого ти постійно в лікарнях. Що болить?

– Коли нічого. Коли – отут, – велика долоня накрила вузького лоба, і Кошовий знову мимоволі зазначив: ліва рука.

- Кажеш, голова болить? І часто?

- Не. Знаєте, коли ходжу по вулицях сам, бачу якихось кобет, що посміхаються й моргають, тоді починає боліти. Тому мама й казали: сиди вдома, Лукане. По господарству допомагай. Як не то, міхи дядькам вантаж на двірці[20 - Тут: залізничний вокзал.] чи десь на базарі. Сили, кажуть, вистачає в тебе на двох, а то й на трьох.

- Правду каже?

- Чого ж, - радо погодився Лука, стиснувши й показавши Кошовому свої кулачиська. - Троха є.

- А з кобітами як даєш собі раду?

- Яюсь уже даю, - відмахнувся той.

- Маєш, може, яку приятельку, чи шукаєш їх десь?

- Он там шукаю, - Лука кивнув головою кудись через Климове плече, в бік віконечка. - Ходи зі мною, покажу.

- Ні, Лукане. Поки ти мусиш бути тут.

- Та розумію, - посмішка повільно сповзла з лиця. - Вони кажуть, що я дівку забив.

Кошовий напружився. Шукав способу, як перевести розмову в потрібне русло, і - маєш, хлопець сам заговорив.

- А ти - забивав чи ні? Як сам вважаєш?

- Не знаю, - Лука знизав могутніми плечима. - Я подивитися хотів, що вони тамки виробляють. Потім заболіло дуже, - він знову торкнувся пучками лівої руки спершу скроні, потім - лоба. - Аж у очах темно стало. Без того ніч, та іще маєш клопоту.

Климове віко смикнулося. Не сильно, але відразу кілька разів. Він навіть примружив очі, аби трошки заспокоїлося. Тоді запитав обережно, ніби боявся налякати:

- Що ти хотів побачити?

- Там, - Лука знову кивнув у бік віконця.

- Добре, там. На що дивитися збирався?

Раптом Лука почервонів, зовсім по-дитячому. Краї вух стали багряними, пашіли, хоч прикуркй від них. Губи витягнулися в трубочку, потім розтягнулися в черговій кумедній та безпомічній водночас посмішці. З кутика, цього разу - іншого, знову потягнулася підборіддям тонка слинява цівка.

Кошовому вкотре закортіло дати йому носовичка. Та перемогла вроджена чистоплотність. Бо одне діло - завітати час від часу до жебрацьких барів, питних закладів на пролетарських околицях чи зустрічатися з мешканцями міського дна в кнайпах із сумнівною репутацією, на кшталт «Під вошею». І зовсім інше - витирати слюні та соплі таким ось типам. Хай навіть це клієнт, з яким він сам вирішив працювати. Зазираючи до гнидників, Клим так само намагався без потреби ні до чого не торкатися там руками.

- Кажи все, - підбадьорив він. - Мені можна. Як лікарю.

- Як вони тойво...

- Що саме, - наполягав Кошовий, хоча вже здогадався.

- Ну тее... Любляться...

Дуже кумедно виглядало, як велетень із силою ведмедя та розумом дитини червоніє й затинається, говорячи про звичайні для інших речі. Та Клим відкинув зайві зараз емоції, бо відчув: нарешті наближається дуже важливий момент. Він витримав коротку паузу перед наступним запитанням:

- Отже, Лукане, ти підглядав за тим, як ті панночки любляться з чоловіками?

- Еге.

Чи Кошовому здалося, чи хлоп зрадив, бо нарешті співбесідник почав його розуміти. Принаймні, в очах, дотепер безбарвних, блиснули живі вогники. Луку зацікавило те, що з ним відбувається. Тож далі треба поводитися ще обережніше, аби не відлякнути.

- А як тобі то вдавалося, Лукане?

- Тамті кобети мешкають унизу, - охоче пояснив той. - Можна зазирнути у віконце. Я ж бачте який в мамці!

Сказавши так, парубійко підвівся на весь зріст, гордо демонструючи свою незвичну статуру.

- Вони хіба завіс не запинали?

- Так шпарина е! Ги-ги, від мене не запнешся! - тепер Лука вже явно пишався собою.

- А тебе бачили?

- Та де! Не.

Кошовий знову витримав паузу.

- Ота панна, через яку ти тут, - вона з ким була, бачив?

- Із паном! - охоче відповів хлоп. - Лиш він мене видів, grimнув, я забіг. Тоді назад зазирнув. Побачив, що та панна ся врізала й зомліла. Той забіг, аби забрати лезо, би'сь далі не тойво.

Є!

Кошовий не стримався, плеснув у долоні, з переможним виглядом відкинувся на спинку стільця. Лука, вирішивши, що це така гра, теж ляснув п'ятірнями. Дивлячись на клієнта знизу вгору, Клим підморгнув йому.

Таки не прогадав.

Перемога.

- Люди бачили прикметного парубіка на вулиці із закривавленою бритвою в руці. Він ніс її обережно, двома пальцями. Тримав лівою рукою, бо шульга. Звісно, таке видовище у світлі чуток про різника, котрий убиває на Городоцькій уже третю повію, налякало. А почувши перелякані крики, злякався й сам Лука. Викинув бритву геть, почав тікати. Описати його легко, зловити - завиграшки. А що опирався - так через переляк. Він дитина, Шацький, не слід цього забувати.

- Та маєте рацію, пане Кошовий. Як завжди, - відповів Йозеф Шацький, з поважним виглядом ковтнувши пива.

Телеграму з проханням про зустріч Клим відбив йому ще зранку, доручивши це Остапові. У ній попросив зарезервувати столик у новому барі, що зовсім недавно відкрився на Оссолінських, [21 - Теперішня назва вулиці Стефаника у Львові.] неподалік від Малого театру. [22 - Малий театр - театр, відкритий 1913 року на вулиці Оссолінських.] Власник не прогадав, облаштувавши свій заклад саме тут, у напівпідвальному приміщенні, ще й назвавши його «Під музою». Бо сюди потягнулася не лише театральна, а й інша богемна публіка - благо у рік тому перебудованій кам'яниці, що була за якихось півкварталу, на першому поверсі отаборилося мистецьке товариство з дивною назвою «Hades». [23 - ...мистецьке товариство з дивною назвою «Hades» - літературно-художня спільнота, створена у Львові на початку XX століття.] Його голова, пан Макушинський, [24 - Макушинський Корнелій (1884-1953) - польський журналіст, есеїст, прозаїк. Член Академії Польської літератури.] був не лише відомим журналістом, а й не менш знаним більярдистом, тож у барі примостили два більярдних столи. Один із них постійно був зарезервований за Макушинським, а той навзаєм приводив із собою публіку.

Тож відвідувачів не бракувало, і по обіді, особливо - в неділю, тут складно було знайти вільне місце. Проте тиждень лиш почався, до того ж Шацький був попереджений заздалегідь. І потурбувався про резервування столика завчасно. Навіть урахувавши, що Кошовий більше любить сидіти в кутку.

Дантист із Кракідалів Йозеф Шацький належав до тих людей, чий вік неможливо визначити на око. За час їхнього знайомства - а це все ж таки п'ять років! - він зовсім не змінився. Як і під час першої зустрічі, в камері поліцейського відділку, Шацький виглядав чи то на сорок, чи то на п'ятдесят років. Хіба додалося трохи сивого волосся, але й Климова голова сріблилася, хоч він був молодший за Йозефа щонайменше років на десять. Не грубий, але й не худий, невисокий, хоч і не зовсім уже курдупель, дантист весь час о такій порі року, від ранньої осені до пізньої весни, ходив у сірому, завжди дбайливо почищеному, хай старому довгополому пальті, під яким був незмінний добротний однотонний піджак. Він виглядав завеликим, як і все вбрання Шацького. Проте він одягався так навмисне, аби здаватися соліднішим, і цей недолік йому пробачали всі, хто знав.

А знайомих дантист мав ледве не половину Львова. Перше, що почув від нього Клим: «Половина міста знає Шацького, інших Шацький знає сам». Тоді ця заява виглядала хвалькуватою. Та згодом Кошовий мав безліч можливостей переконатися: якщо той і перебільшував, то не аж так. Ходити з Йозефом вулицями Клим зарікся вже давно: дантист не міг пересуватися інакше, крім як підтюпцем, і раз по раз зупинявся, вітаючись та перекидаючись кількома фразами з черговим колегою. Коли ж Шацький ніс чергову львівську побрехеньку, зі швидкої ходи навіть переходив на біг. При розмові він ще й ковтав літеру «р». Не гаркавив грубо, не грасірував м'яко - не вимовляв, пропускав у слові.

Під крилатим капелюхом мав кучму волосся, котра лиш збоку виглядала неохайною. Насправді ж воно погано лягало під гребінець і не збивалося

під головним убором. Зате за бородою вдавалося доглядати краще. З боків видовженого черепа стирчали м'ясисті, трошки сторчкуваті вуха. Ніс, який цікавий дантист любив пхати не у свої справи, від чого й потерпав, був прямим, трохи зашироким, із невеличкою орлиною горбинкою.

Попри позірне перебування у вирі подій та тримання руки на пульсі львівського повсякденного життя, Йозеф Шацький прикривав цим свою внутрішню самотність. Цим він і привабив Кліма Кошового: той теж почувався чужим у місті, куди його закинуло тоді волею долі, й шукав споріднену душу. Щоправда, Шацький мав власну історію самоти. Змолоду був нестриманий у багатьох речах, дозволяючи всі життєві радощі, котрі ладен дозволити собі чоловік. Та одружившись із Естер, донькою крамаря Ісаака Боярського, завівши лікарську практику й чотирьох дітей, Йозеф дедалі більше став розчинятися в рутині родинного повсякдення. Холерична натура бунтувала проти одноманітності, але разом із тим Шацький розумів: він, як глава сімейства, мусить дбати про добробут та навчання дітей.

Але бажання бути в гущині подій час від часу переважало, і в такі моменти краще, що могло статися з Йозефом, – ув'язнення в камері на ніч. Естер Шацька, котра всякий раз раділа, що не сталося нічого гіршого, потому скручувала чоловіка в бублик. Він же, називаючи дружину не інакше, як своєю фейгале, [25 – Фейгале – маленька пташка, ластівка (ідиш).] після кожної такої пригоди ставав шовковим. До наступного випадку. Та відтоді, як Кошовий заприятелював із родиною Шацьких, пані Естер давала чоловікові послаблення, якщо допомоги потребував Клим. По-перше, вона переконалася: Кошовий став для її Шацького своєрідним янголом-охоронцем. А по-друге, її розпирала гордість від знайомства з такою видатною особистістю – бо високо цінувала здібності молодого пана, котрий завдяки своїм талантам ладнав різні непрості справи, після чого ставав на якийсь час героєм газетних публікацій. Самолюбство Естер Шацької тишив майже нікому не відомий факт, що без активної допомоги її всюдисущого чоловіка пан Кошовий не досяг би своїх гучних успіхів.

Ось і зараз вона не заперечувала, аби Шацький скасував усіх пацієнтів, записаних на сьогодні. Ані Естер, ані сам Йозеф не боялися втратити хворих. Зуби в людей боліли часто, лікувати їх треба швидше, бо болить і не можна ані спати, ані їсти. Й крім того, Шацький мав славу фахового лікаря, котрий бере за візит найпомірнішу платню у Львові. Останнє було найважливішим. Тож Йозеф міг без зайвих клопотів присвятити Климові цілий день.

– Четверту жертву ще не поховали, – вів далі Кошовий, теж сьорбнувши пива. – Здається, не знайшли родичів, котрі затребують тіло. Або їх нема.

– Та курви не часто кажуть рідні, чим займаються, – зазначив Шацький. – Тож, пане Кошовий, вони цілком можуть не знати про наглу смерть тієї дівчини, Анни. Я взагалі не певен, що її так справді звать. Перепрошую, звали.

Друзі давно погодили між собою неписані правила звертання. Йозеф наполегливо попросив Кліма не панькатися з ним, натомість сам звертався до нього з підкресленою повагою та шаную.

– Чому?

– Повіі практикують брати собі для, даруйте, роботи вигадані імена. Навіть ті, котрі працюють легально, з відповідними документами, в лупанарах. [26 – Тут: будинки розпусти, борделі.]

– Ох, Шацький, – похитав головою Клим. – Для чого оте ваше цнотливе «даруйте»? В дівчат справді робота, і то важна.

Склавши губи трубочкою, Шацький поцмокав, мав таку невинну звичку.

- Але їх ніхто не змушує ставати на цей шлях, пане Кошовий. Ми ж із вами знаємо - не всі курви є нужденними та стражденними. Дуже багато їх цілком порядні пані та панни із заможних і поважних родин. Їм просто все це подобається. Від нудьги.

- Про таких ми зараз не говоримо, - відрубав Клим. - На вулицю такі не виходять. Зокрема, на Городоцьку. Мова про дівчат, котрі заробляють собі на життя, продаючи себе. Можливо, частина з них отримує від того задоволення. Ви ж знаєте, до зустрічі з пані Басею я сам грішив, заходячи до певних закладів. Хоча... чому грішив... Добре, не про те мова, - відмахнувся він. - Йдеться про те, що я трохи знаю, так би мовити, специфіку роботи дівчат у відповідних будинках. І зовсім не уявляю, як добирають собі клієнтів справжні вуличні дівчата. Як бачимо, вони ризикують найбільше.

Шацький раптом завмер із недопитим куклем у руці, схилив голову вбік.

- Я дуже перепрошую, пане Кошовий, - мовив, знизивши голос, - але чому ви завели таку розмову саме зі мною? Невже ви думаете, що про вуличних курвів я знаю більше, ніж ви? Та я взагалі про них нічого не знаю, і добре, що нас не чує зараз моя фейгале.

Клим нічого на це не відповів, лиш красномовно глянув на Йозефа. Той поставив гальбу на стіл, підкреслено акуратно витер серветкою губи, продовжив, ніби вибачаючись:

- Гаразд, до мене ходять лікувати зуби кобіти відповідного способу життя. Я про то знаю, моя Естер - Боже збав. Ті дівчата не виглядають курвами. Деякі ще й мають гарні манери, і їх можна прийняти за звичайних собі містянок, панночок. Так, я часом говорю з ними, як із іншими своїми пацієнтами. На різні теми.

- Про вбивства на Городоцькій теж?

- Йой, пане Кошовий! Про то говорить навіть моя Естер. Але, на відміну від Лапідуса, котрий теж обговорює новини з дружиною, ми не робимо це при дітях.

- Чесно кажучи, я не стежив за подіями аж так, щоб дуже. Бо маю інший клопіт.

- Та знаю! Готуетесь до весілля. Вкотре прийміть мої найщиріші гратуляції.

Родина Шацьких мали бути єдиними гостями на церемонії з боку нареченого, крім Климових батьків. Решту строкатого народу запрошувала Бася, і Клим не певен, що знає чи принаймні пам'ятає кожного з них.

- До речі, я з нареченою напередодні урочистої події так само не готовий подібне обговорювати, - зазначив він. - Хоч вона зазвичай цікавиться сенсаціями. І тим більше не збираюся допитуватися в поліцейських.

- Тож хочете, аби я переповів?

- Це буде першим проханням.

Шацький знову ковтнув пива.

- Там нема, чого переповідати, пане Кошовий, - мовив, зібравшись із думками. - Як відкинути зайві пльотки, котрі часто є вигадками чи фантазіями, лишаються самі голі факти, котрі можна викласти дуже коротко. Отже, - він вмостився зручніше, - від кінця листопада на Городоцькій хтось почав різати курвів. Переважно молоденьких. Звали дівчат Зося, Крися, Юстина та Анна. Найстаршій було двадцять шість, наймолодшій, Юсті, незабаром мало виповнитися двадцять.

- Імена теж публікувалися?

- Так, стараннями одного журналіста, Навроцького. Він і раніше друкував сенсаційні репортажі, але тут ніби, перепрошую, коника осідлав. Звідки добуває відомості, Бог святий знає. Маю чуйку, належить до тих, від яких шило в міху не сховаєш.

- Шило в мішку взагалі важко заховати.

- Та то так, пане Кошовий. Лиш треба знати, в якому міхові шукати. Схоже, той пан Навроцький знає.

Клим знав, про кого йдеться.

Адже протягом щонайменше останніх трьох місяців регулярно читав репортажі Януша Навроцького. Він дописував здебільшого в «Gazeta Lwowska», та його опуси можна було зустріти й в інших виданнях. Клим знав: Навроцький волів називати себе незалежним репортером і працював із тими, де більше заплатять. Його перо неможливо було сплутати з жодним іншим: вирізнявся агресивним стилем, робив акцент на смаженому, часто не зважаючи на те, чи відповідає факт дійсності. При цьому не вигадував ніколи і нічого.

Описане ним завжди мало місце. Проте Навроцький знімав з кожної накопаної історії піну, вершки, залишаючи читачів з черговою пропонованою ним сенсацією сам на сам. Пояснював просто, агресивно: люди мають знати правду й робити власні висновки.

- Меткий.

- Є трохи, - легко погодився Йозеф. - Але менше з тим, навіть той Навроцький не знає більше, аніж є. Справді наганяє сенсаційності, перо вправне, лиш фактів, як ви кажете, замало. Тому й пльотки розходяться.

- Це він вигадав Різника з Городоцької?

- Так, то Навроцького винахід. Уже коли писав про другу вбиту курву, охрестив душогуба різником. Прижилося. Бачте, з цим вашим підопічним який збіг.

Щойно затримали підозрюваного, Навроцький почав трубити на кожному розі, з кожної шпальти, кожним написаним ним рядком про свій пророчий дар. Висновок сумнівний, та факт лишався фактом: Різник таки виявився справжнім Різником. Ця обставина за короткий час стрімко піднесла акції репортера вгору. І він, як подекували у Львові і що раніше підтвердив всюдисущий Шацький, почав вимагати більше грошей за репортажі.

Кажуть, домігся свого.

- Справді збіг, - погодився Клим. - Усім чотирьом перерізали горло.

- Пан Навроцький пише - від вуха до вуха. Бр-р-р-р! - Шацький здригнувся. - Їх не було ані пограбовано, ані, перепрошую, гвалтовано. Описує так, мовби був при тому. То має людина талант.

- Досить уже про журналіста. Що ще про дівчат відомо?

- З його публікацій, котрі я долучаю до особисто почутого від різних осіб, - так, дуже мало. Всі винаймали для своїх занять окремі помешкання. Здається, жодна з них не є місцевою. Двоє, Крися та Анна, зналися. Хоч дівчата кажуть - лише віталися, колежанками не були. Ось, перепрошую, і все, - Шацький розвів руками.

Клим відкинувся на спинку стільця, заклав ногу за ногу, закурив сигару, випустив пахкий дим під стелю.

- Я не дарма згадав про анатомічний театр, - мовив нарешті. - Треба або попросити звіт судового медика, або ще краще - скласти запит на повторний огляд тіла. Досить легко довести, що різник, як ми вже його називаємо з легкої руки пана писаки, діяв правою рукою. Це так, і я готовий битися об заклад, Шацький. Матиму перший, найвагоміший аргумент на користь захисту.

- Мудро, - погодився Йозеф. - Як бути з попередніми трьома тілами? Їх напевне вже поховали.

- Заради справи можна домогтися дозволу на екстумацію, - спокійно мовив Кошовий. - Думаю, в усіх випадках діяла одна особа. Хто - мене наразі не цікавить. Я взявся не шукати вбивцю, а витягнути з буцегарні нещасного ідіота Луку, котрий за дивним збігом народжений із прізвиськом Різник. Решта - справа кримінальної поліції. Зокрема, хай пояснять, чому справжній Різник залишив бритву біля четвертого тіла. Чи раніше він так само робив?

- Та ні. Інакше б Навроцький про це написав.

- Отож. З'ясували, - Кошовий зробив ще одну затяжку, потім двома великими ковтками допив пиво. - Тому наступне прохання до вас, Шацький. Ви медик, напевне маєте знайомих серед колег.

Замість відповіді Йозеф кивнув та випнув колесом худі груди.

- У такому разі чи не могли б ви познайомити мене з професором Ліщинським? Він практикує на Кульпаркові, і саме до нього добилася Уляна Різник із своєю великою дитиною. Принаймні, так вона мені сказала.

- Професор Зенон Ліщинський? - перепитав Шацький. - Так, то відома особа, європейське світило. Його не так часто можна застати останнім часом у Львові. Виступає з лекціями у Варшаві, Парижі, Берліні, Празі та Відні. Пані нічого не плутає?

- Назвала його прізвисько, - Клим знизав плечима. - Раптом на той час він був у Львові. І потім, знаю по собі - жінка вона вперта, затята, настирна. Могла видряпати потрібне світило з-під землі. Не дивіться, що з простих людей, заради сина кістками ляже.

- Як усяка мати, - вставив Шацький.

- Отож, як будь-яка мама. То реально познайомити мене з ним сьогодні?

Шацький підвівся, обсмикнув піджак.

- На ваше щастя, маю честь знати пана професора. І якщо він є у Львові, Шацький вас йому відрекомендує. Розрахуйтеся, пане Кошовий, ідемо вже.

Розділ четвертий

Ласкаво просимо до божевільні

Коли Шацький, побувши за лікарняними ворітьми трохи більше півгодини, повернувся з гарними новинами, Клим повірив у дива.

Професор Ліщинський не просто був у себе. Він, за словами Йозефа, вийшов до нього сам, почувши від асистента, хто прийшов. Потиснув руку, ніби вони з дантистом із Кракідалів давно дружили родинами. Потім, дізнавшись, що з ним хоче познайомитись адвокат Кошовий, погодився прийняти невідкладно.

Будучи начуваним про пихатість таких європейських світил, і то не лише медичних, Клим був готовий щонайменше чекати зустрічі день-два, коли вчений знайде для нього місце у своєму щільному графіку, а за великим рахунком пан доктор міг відмовити. В такому разі Кошовий уже продумував запасний план, походжаючи хідником уздовж муру. Міркував, як би краще задіяти можливості поліцейського департаменту, хоч такий хід неодмінно спричинював непотрібний зараз широкий розголос у місцевій пресі. Приватної консультації на початках Кошовому цілком ставало. Тож згода прийняти його негайно викликала підозру: якщо відомий професор відкладає всі свої нагальні справи задля зустрічі з незнайомим йому паном адвокатом, тут може критися щось підступне. В чому ймовірний хитрий замисел, Клим поки не знав. Дізнатися це, а також – пересвідчитися в правоті чи хибності власних припущень можна було, лиш переступивши поріг божевільні.

Що Кошовий і зробив – не без певного остраху.

За своїх тридцять п'ять років він жодного разу не мав змоги потрапити до закладу, де утримують душевнохворих. Чесно кажучи, не дуже-то й тягнуло. Клим готовий був визнати в себе певні упередження щодо цього різновиду медицини, тож сам намагався з божевільними справ не мати. Випадок, за який він узявся тепер, справді став для нього першою такою практикою. І обставину, що Лука Різник мав психічне ураження, таки переважила можливість зістригти з цієї історії якомога більше вигод для себе як практикуючого адвоката. Чесно зізнався в цьому собі, ще – Басі, бо не хотів мати секретів від майбутньої дружини. Але від інших, включаючи Шацького, подібний, значною мірою – меркантильний інтерес, Клим вирішив приховати, вважаючи своє рішення мудрим.

Крім того, божевільня справляла на нього доволі гнітюче враження після прочитання оповідань пана По, а особливо – після знайомства в порівняно юному віці із «Дракулою».[27 – «Дракула» – готичний роман ірландського письменника Брема Стокера (1847–1912), надрукований 1897 року, розповідає про протистояння людей і вампіра, угорського графа Влада Дракули.] І невідомо, що гнітило більше: детальні описи процесу втрати людиною розуму, над якими так старався автор із Північної Америки, напружували навіть менше, ніж щоденники психіатра Сьюарда.[28 – Один із персонажів «Дракули», структура якого подана у формі цитування щоденників головних героїв.] Нехай пан Стокер вигадав їх, та Кошовий мав чітке переконання: на рівному місці, без фактів із реального життя, схожі фантазії в жодній авторській уяві не проростуть. Тому, збираючись до крайового закладу для божевільних, як офіційно називали лікарню на Кульпаркові, готувався побачити худих брудних чоловіків та жінок із виряченими очима, котрі горляють, бризкаючи піною, тягнуться до незнайомих руками з розчепіреними пальцями, на яких виростили довгі гострі брудні нігті, або

тихенько виколупують черв'яків із землі та ідять їх, відвойовуючи один у одного жирніших.

Через те його заскочила тиша.

А ще – житлові будинки відразу при вході на територію. Кошовий не міг припустити, що здорові люди можуть добровільно жити поруч із божевільними. Хоча, з іншого боку, місцевість нагадувала окремих заселений серед лісу острівець. Зазвичай про такий рай на свіжому повітрі мріють ті, кого втомило виснажливе міське життя, нестерпно кортить забратися чимдалі від гамору.

Побачене за муром ламало всі шаблонні уявлення Кліма про подібні заклади. Найперше – через те, що як такої лікарні він не побачив. Це була загальна назва комплексу з майже десятком окремих забудов. Частина звали зовсім недавно, і Шацький охоче пояснив: тепер тут різні відділення розмістили в різні приміщення, що не лише зручно, а й мудро. Поки йшли до економічного корпусу, який був тут головним і де працювали професори, Клим із цікавістю крутив головою, шукаючи в ранніх грудневих сутінках бодай кількох мешканців із числа пацієнтів. Натомість помічав лише санітарів та приналежних до обслуги. Поцікавившись у Йозефа, чому не видно власне хворих, отримав вичерпне пояснення: по обіді їх уже гуляти не виводять. Прогулянки дозволені не всім, лише спокійним та, за висловом Шацького, чемним.

Нічого особливого, виявляється.

Заклад як заклад. То, мабуть, чутки розпускають від того, що його ворота не для всіх відчинені. Ну, і через забобони, наявність яких Клим у себе теж визнавав і з якими мав намір почати прощатися.

А наступним здивуванням виявився сам Зенон Ліщинський.

Чоловік, що зустрів їх, вийшовши назустріч з-за масивного широкого столу у своєму кабінеті, виявився найменше схожим на докторів, описаних у романах.

Звісно, Кошовий мав багато знайомств серед вченої публіки. Та, поклавши руку на серце, переважна більшість з них таки відповідала образам: метушливі, хай не такі, як Шацький, і балакучі диваки, котрі живуть у власних світах, не бажаючи цікавитися активним життям. Або – навпаки: говорили мало, спілкувалися з чужими неохоче, всім своїм виглядом демонструючи власну значущість, а пиху подавали не інакше як гідність. Що не робило їх меншими диваками, ніж балакуни, котрі слухали переважно себе і сприймали інших так само, як актори, – вдячною публікою, яка має мовчати й аплодувати в наперед визначених паузах.

Натомість професор Ліщинський виявився високим, не кремезним, але міцно збитим добродієм, який не так давно розміняв шостий десяток. Під білим халатом угадувався дорогий модний костюм, черевики блищали чистотою, нема звичної для довершення докторського вигляду бороди та навіть борідки, не кажучи про пенсне на довгій шворці. Замість того – свіже гоління, а перед собою лікар дивився прямо, твердо, не мружачи очей. Руку Климові тиснув упевнений в собі мужчина в розквіті сил, котрий досяг успіху, має авторитет, на чю думку напевне зважає дуже багато людей, але при цьому – відкритий до нових знайомств, демократичний у спілкуванні, проте – розбірливий та ох який не простий.

- Радий нарешті особисто познайомитися з вами, пане Кошовий, - Ліщинський коротко й міцно стиснув його правицю, труснув, розтиснув пальці. - Чесно кажучи, нині маю можливість переконатися в існуванні промислу Божого. Хоч Бога приймаю всім серцем і ніколи не ставлю під сумнів діяння Його. Бачте, маю справу з Божими людьми, тож рід діяльності зобов'язує.

Клим глянув на Шацького з надією отримати підказку від нього. Йозеф, схоже, сам нічого не розумів, тож лише знизав плечима. Тож переадресував питання професорові.

- Перепрошую, пане Ліщинський, про що ви зараз? Про який промисел йдеться?

- Божий, - почувлося у відповідь. - Сталося так, що я сам шукав нагоди зустрітися з вами. Нарешті познайомитися.

- Яка нагода? Чому - нарешті?

- Та ну, пане Кошовий! Заочно я з вами давно знайомий. Хоч останніми роками частіше буваю за межами Львова, чутки про ваші подвиги доходять і до нас, лікарів.

- Ой, які там подвиги...

- Скромність прикрашає, - кивнув Ліщинський. - Та не всіх, скажу я вам. Поліція не могла дати раду там, де ви впоралися, без перебільшення, блискуче. Маю на увазі ту історію з убивством доньки Леона Радомського.

Віко сіпнулося. Повз увагу професора це не проскочило - не стримався, націлив пальця на Климове лице:

- У вас нервовий розлад, пане Кошовий. Не такий страшний, явно задавнений, вам не дошкуляє. Та в окремих моментах, я б сказав, реагує на окремі подразники. Я маю рацію?

Кошовий знову зиркнув на Шацького. Той мовчки розвів руками.

- До певної міри, - відповів Клим стримано.

- Так про подразники. Що я сказав такого, від чого ви напружилися чи засмутилися?

- Я не маю жодного стосунку до трагедії в родині Радомських, - сухо мовив Кошовий.

- Та ну! - професор широко реготнув, раптом, ніби згадавши про щось важливе, ступив убік, жестом показав на крісла. - Прощу, роздягайтеся, влаштовуйтеся. Зараз принесуть каву.

Шацький першим кинув пальто на спинку крісла. Кошовий почепив своє на вішак. Гості прилаштувалися навпроти столу господаря кабінету, і шойно той взяв дзвінок, аби закликати когось із обслуги, Клим зупинив його:

- Чекайте, пане професоре. Не треба клопоту.

- Та облиште, який там клопіт. Маю пригостити вас чимось, закони гостинності і в нашому невеселому закладі діють.

- Вірю охоче. Дякую. Але ми й без того крадемо ваш час.

- Аби я цього не хотів, ви б його не крали, - тепер Ліщинський вже не посміхався. - Бачу, є якісь моменти, пане Кошовий, котрі не з'ясовані для вас?

- Так. Хоча б оця згадка про мою участь у справі панни Радомської. Дворічної давнини, до речі.

Рипнуло - це Шацький посунув своє крісло трохи далі, аби краще бачити обох поважних співрозмовників й при цьому не заважати їм власною присутністю. В унісон глянувши на нього, адвокат і професор знову повернулися до перерваної бесіди.

- Ви напевне знаєте, пане Кошовий, що Дана Лилик, яка зізналася в тому вбивстві, мала захисника в суді, - сказав Ліщинський.

- Процес висвітлювали газети. Я стежив за ним як обиватель і як правник. Далі моя цікавість не сягала.

- Ваше вміння берегти чужі таємниці варте поваги.

- Крім того, панна Лилик цілком мала право на захист.

- Не заперечую. Суть її злочину цілком могла полягати в роздвоєнні особистості. Його підсудна набула, будучи в ближньому колі такої ексцентричної особи, як відома на весь Львів панна Агнеля.

- Набула? - вирвалося в Шацького, котрий при цьому подався вперед.

- Або могла набути, - кивнув професор. - Так чи інакше, подібний хід обрав захисник, звернувшись до мене по консультацію. Було це на початку минулого року, здається, незабаром після Хрещення. Тим часом я читав курс у Сорбонні, мій помічник пан Мазур телеграмою взяв у мене дозвіл провести таке обстеження самотужки. Він тоді лиш третій місяць працював під моїм крилом, тож я вагався. Проте недовго. Мій помічник - талановитий чоловік, маю надію - колись замінить мене. А зустрів його випадково, у Станіславі, чоловікові було тісно в провінції. Тож забрав до себе. Та ви ще познайомитесь із ним, - професор взяв коротку паузу, повів далі: - Отже, цей випадок мене неабияк зацікавив, бо історію публікували не лише львівські газети. Проте й Сорбонну зі зрозумілих причин я отак залишити не міг. Тому відповів, також телеграмою: рекомендую помістити панну Лилик у крайовий заклад для нагляду. Сам зміг залагодити все й взятися до діла лише за п'ять днів.

Почуте вже по самі вуха затягло Шацького. Дантист прикип, завмер, і Клим мимоволі відзначив: ось що мають на увазі автори арабських казок, кажучи про когось: «Він цілковито перетворився на слух». Сам Кошовий теж поволі почав забувати про мету свого візиту.

- І який ваш висновок? - поцікавився він.

- Зовні з панною Лилик усе було гаразд.

- Зовні? Як це?

Ліщинський поблажливо посміхнувся. Так роблять люди, котрі відчувають свою перевагу над не дурнішим від себе співрозмовником.

- Знаєте, певні симптоми можуть проявлятися через незначне й непомітне збоку потовщення кісток черепа, - професор зробив довкола голови жест, ніби малював німб. - Та обмірювання нічого аномального не показало.

- Перепрошую, - нарешті наважився писнути Шацький. - А як ви можете знати, чи череп збільшився? Ви ж, прошу пана, не знали розмірів черепу панни до того часу.

- Ми не лікуємо пацієнтів, як ви знаєте, - зазначив Ліщинський. - Хвора душа, даруйте, не хворий зуб. Наша мета - наглядати й водночас проводити дослід. Доктор Мазур як мій асистент доклав чимало часу та зусиль, аби скласти таку собі таблицю, яка містить стандартні розміри черепів здорових людей різного віку та статі. Хлопчики, дівчатка, юнаки, юнки, пані та панове. Це допомагає, зокрема, виявити в немовляти ознаки гідроцефала вже в перші дні його життя.

- Що це дає? - запитав Клим.

- Наука базується на досліді, - відрізав професор. - Практичне застосування є наступним кроком. Та давайте повернемося до панни Лілик. Отже, запальні процеси в мозку впливають на розмір черепної коробки. Але не в її випадку. Зате багато чого прояснилося, коли я запропонував їй розповісти свою історію письмово.

- Почерк? - здогадався Кошовий.

- Саме так. По-перше, вона тиснула пером об папір не так сильно, як зазвичай роблять впевнені в собі дорослі люди. По-друге, починала писати більш-менш спокійно. Але чим далі, тим частіше обривала речення, ставила на кінці кожного один або кілька знаків оклику, нарешті - стала писати важливі для неї слова з великої літери. А окремі фрази - підкреслювати. Тим самим наочно демонструвала: надає їм якогось свого, більшого значення.

- І що це означає?

- Одна з ознак манії власної величі, - пояснив Ліщинський буденним тоном. - Початкова стадія. Проте не досить, аби визнати панну Лілик неосудною та рекомендувати утримання в закладі, подібному до нашого. Та важливо інше: вона згадала у своєму описі про вас, пане Кошовий. Як про вкрай важливу для неї особу. Кілька запитань, і я дізнався про вашу роль у її викритті. Через те мав намір обов'язково познайомитися з вами.

- Що спонукало?

- Ви розгадали загадку особистості панни Дани, - мовив професор. - Без розуміння цього вам навряд чи би вдалося побачити в ній убивцю. Молода жінка жила двома життями, причому життя панни Агнелі важило для неї більше, ніж власне. Це ще одна причина, через яку Дана Лілик пішла на тяжкий злочин. Двох Агнелів в одному місті бути не могло. Ви ж так само пропустили ту дивну історію через себе. Звідси - нервова реакція, коли я згадав про неї.

Ліщинський торкнувся пучкою краю власного ока.

- Причина не та.

- Згоден. Ми говоримо про наслідки. Але, панове, ми справді захопилися й заходимо не туди. Ви ж прийшли до мене не згадувати про події дворічної давнини.

- Саме так, - кивнув Клим. - Та все одно дивує, чому ви, знаючи більше за інших та маючи бажання познайомитись, так довго зволікали.

Професор розвів руками, зобразивши приреченість.

- Повертаємося туди, звідки почали. Знайомство було б цікавим для мене. Та, даруйте, не таким важливим, як моя професійна діяльність. У Львові, повторюся, буваю в перервах між лекціями. Коли ж вертаюся, мушу ринути в роботу тут. Елементарно бракує часу. Були б ви моїм пацієнтом, пане Кошовий, ми б бачилися частіше.

Клим криво посміхнувся.

- Це жарти у вас такі?

- О, ви ще не знаєте, як жартують психіатри! Гумор, навіть спеціальний, не для всіх - найліпші ліки від божевілля.

- Дивно. Мені завжди здавалося: безпричинний сміх є ознакою душевної хвороби.

- У таких недугів нема однакових ознак, - тепер Ліщинський говорив серйозно. - Звісно, є стандартні симптоми й діагнози. Лиш проявляються вони в кожного індивідуально. Мають, так би мовити, власну родзинку.

Враз професор, ніби раптово щось згадавши, пожвавився:

- Хочете побачити, як воно буває?

Кошовий із Шацьким презирнулися.

- Що значить - побачити? - поцікавився Клим, тут же додавши, нагадуючи не так Ліщинському, як самому собі: - Взагалі я... ми хотіли поговорити про Лукана Різника. Ви ж опікувалися ним.

- А, той хлопчик, який зараз сидить за ґратами, - зітхнув професор. - Не те щоб опікувався. Його нещасна матуся добилася до мене таким дивом, що я потім не мав права їй відмовляти в подальших консультаціях. Єдина, на що не йшла пані Уляна, - лишати сина тут. Переконувала, що Лука боятиметься бути в чотирьох стінах. Я мав змогу тримати його, залучивши кошти з числа благодійницьких, котрі приходять пожертвою на мою дослідницьку діяльність. Бідна жінка на мусила нічого платити. Та вона вперлася: її син краще почувается, коли має змогу вільно гуляти вулицями.

- З відчуттям свободи, - з вуст Шацького це прозвучало філософськи.

- Догулявся, - не стримався Кошовий.

- Я все знаю, - сказав Ліщинський. - І маємо ще один приклад втручання промислу Божого. Бо звинувачення щодо нього безглузді, шановне панство.

- Згоден, - кивнув Клим. - Збирався довести це з вашою допомогою.

- А я збирався зробити візит до департаменту поліції! - заявив професор. - Та, бачте, лиш позавчора повернувся з Будапешта. Далі відклав візит, бо маю загальніші справи тут, у клініці. Та все одно не мав наміру полишити цю справу. Найближчим часом таки хотів вибратися до комісара Віхури. І тут - ви, саме з цього питання.

- Я адвокат Різника, - дещо із запізненням назвався Кошовий.

- Про це згадують газети. Особливо старається такий собі Навроцький, чули про нього?

- Навіть читав.

Короткою відповіддю Кошовий вирішив обмежитися.

- Все склалося якнайкраще, - тим часом вів далі Ліщинський. - Ми потрібні один одному, пане Кошовий. Та коли йдеться про більш конкретні справи, вам таки краще переговорити з Альбертом.

- Прошу?

- Доктор Альберт Мазур, мій асистент. Бо коли все сталося, мене, як я вже казав, не було у Львові. Він був, навіть приймав нашого підопічного. Аби побалакати з ним, нам слід пройти до дальнього корпусу. Там - вотчина пана Мазура. Якщо хочете - лабораторія. Місце для спостережень та дослідів.

Від слова досліди Климове віко знову смикнулося, цього разу - сильніше. Повз увагу професора це не пройшло.

- Не треба хвилюватися й боятися. Нічого страшного там не відбувається. Ніхто не б'є хворих струмом, черепи наживо їм так само не розтинають.

- Нічого такого я не подумав, - квапливо заперечив Кошовий.

- Не це - так інше, - поблажливо погодився Ліщинський. - Про такі заклади, як наш, розпускають моторошні чутки. Здебільшого - ті, хто тут жодного разу не був. Ходімо, панове, прошу дуже, - він зняв з вішака й простягнув гостям два білих халати. - Свій одяг можете лишати тут. Заразом побачите на власні очі прояви тих особливостей, про які я тут згадував.

Корисно, подумав Клим, простягаючи руку й беручи халат.

Навряд чи приємно, він і далі не міг остаточно подолати упереджень щодо божевільні та її пацієнтів. Але корисно - поза сумнівом.

Нові знання нікому не шкодять.

Розділ п'ятий

Кілька цікавих пацієнтів

Слідуючи за професором, відвідувачі піднялися алеєю догори.

Схил не був крутим, підйом - не надто високим, та під ногами ковзало: після недавньої короткої відлиги знову прихопив морозець. Шацький, незграбно ступивши і ледь не впавши, схопився за Климове плече, й тому довелося якийсь час підтримувати приятеля. Але з половини шляху йти стало легше. Санітари завзято сипали під ноги присок, перегорілий у печах. Побачивши Ліщинського, припиняли роботу, шанобливо ламали шапки хто мав, а хто не прикрив голову - кланявся так. Помітно, що професор мав тут чималий авторитет.

Діставшись нарешті потрібного корпусу, Ліщинський відчинив важкі двері власним ключем. Перехопивши здивований погляд Кошового, тут же пояснив:

- Пан асистент має ключа так само. Вийти ладен будь-коли. Але оскільки там ведуться спеціальні дослідження, заходити туди вільно не всякому навіть із персоналу. Лише з мого чи пана Альберта відома.

- Знову це слово - дослідження. Насторожує.

- Кажу вам, нічого такого, що б викликало шок та спротив. З нашого боку - лише нагляд за пацієнтами, записи в спеціальний журнал, описи в медичних картках. До того ж, повторюю, тут, на Кульпаркові, ми не лікуємо. Тільки наглядаємо. Сюди відбираємо найцікавіші екземпляри.

Слово «екземпляри» Климові теж не сподобалось. Та вирішив промовчати, зайшов першим у люб'язно прочинені професором двері. За ним поріг боязко переступив Шацький, а Ліщинський зачинив двері зсередини, прокрутивши двічі ключ у замку. Від цього до Кошового повернулися моторошні відчуття, та він труснув головою, намагаючись прогнати тривогу геть і погоджуючись подумки: забобони.

Щойно професор прочинив другі, внутрішні двері, котрі вели вже до власне приміщення з палатами, страхи поновилися, хай би як Клим не налаштував себе внутрішньо на опір їм. Адже неможливо було втримати дрижаки, котрі враз пішли всім тілом.

За третіми, вже тоншими білими дверима хтось голосно та істерично реготав.

Приміщення мало високі стелі, й регіт відбивався луною в них над головами. У цьому сміхові не чулося ані радощів, ані, навпаки, істеричних ноток, реакції на стрес. Звук був монотонним, зовсім позбавленим емоцій, віддалено нагадував натужну спробу циркового блазня розважити шановну публіку між часом, поки з арени підуть силові акробати й підготується приборкувач лева. Мабуть, так скреготить сам нечистий, отримавши собі чергову душу в колекцію й потираючи руки, готуючись підписати кров'ю нову угоду. Регіт лунав фальшиво, та разом із тим - зовсім не натужно. Виглядало, для того, хто видає ці звуки, вони є цілком природними.

Шацький, якого какофонія шмагнула по вухах, виявився менш стриманим: зігнув ноги в колінах, позадкував, закрив вуха долонями. Ліщинський зберігав спокій, демонструючи професійну зосередженість, хоча на коротку мить обличчя затінила тривога. Але вже наступної миті моторошний регіт захлинувся, зник, запала лунка тиша, і Климові раптом здалося - він нічого не чув, то все навіювання.

- Йой, - пролепетав Шацький, відкриваючи вуха. - Що то було, пане Ліщинський? Хто то був?

- Не скажу напевне, - відповів професор, і тінь швидко зникла з його лица. - Подібні неконтрольовані звуки може видати будь-хто з наших пацієнтів. Хоч вони в цьому крилі, хоч в іншому. Бувають моменти, коли їм важно впоратися з емоціями. Відтак причини в кожного, як я вже казав, різні. Ці люди можуть заплакати так само несподівано, як засміятися. Або - стукнутися лобом об стіну. Аби пояснити подібне бодай трошки, ми з асистентом поселили кількох хворих окремо.

- Підопічні тут постійно?

- Хтось довше. Хтось коротко. Залежить від того, як довго з підопічним треба працювати. Ну і, звісно, від того, чи надійде інша, не менш цікава...

Ліщинський на мить замовк, і Кошовий зрозумів: професорові ледь знову не зірвалося з язика слово «екземпляр». Та він чи зафіксував минулого разу

Климову реакцію, чи йому самому не зовсім подобалося таке визначення – так чи інакше, витримавши паузу, закінчив фразу:

- ...не менш цікава особистість. Гарзд, заходьте.

За третіми дверима виявився не надто довгий та ширший, ніж зазвичай у таких випадках, коридор. Уздовж стіни з лівого боку тягнулися палати, кожні двері мали досить велике кругле засклеєне віконце. Два вузьких, зате високих вікна вже запнуті темними шторами, хоч, як на Климів погляд, потреби в тому не було – знадвору вже ставало темно. Праворуч облаштували щось на кшталт передпокою чи передбаннику, де за широким масивним столом сидів молодий чоловік у білому халаті, медичній шапці та круглих окулярах. За його спиною височіла шафа з міцними дверцятами, теж замкнена на ключ. Побачивши гостей, молодик підвівся й зняв окуляри.

- Рекомендую шановному панству – доктор Альберт Мазур.

Тиснувши руку й називаючи себе, Клим одразу відчув контраст між зовнішністю асистента і силою, з якою той стиснув його праву руку. Кошовий припускав: за віком Мазур годиться своєму вчителю в сини. Та якщо тато на свої роки виглядав успішною, впевненою в собі людиною, котра переживає розквіт сил, син, навпаки, не стежив за собою та не дбав про себе. Вчитель випромінював здоров'я та силу, учень був блідим, худорлявим, сутулим, хай і намагався розправляти плечі, аби спина здавалася рівною.

Але, миттю прокрутивши все в голові, Клим зрозумів причину. Не треба дивуватися, адже асистент більшу частину свого часу проводить тут, добровільно зачинаючи себе з пацієнтами сам на сам заради науки та, поза сумнівом, кар'єри. Згадавши себе зразка п'ятирічної давнини, Кошовий витягнув із підвалин пам'яті худорлявого, погано, хай акуратно вдягненого емігранта, котрий так само скнів у чотирьох стінах. Затиснутий між старими шафами в конторі пана Штефка й відсиджуючи там стільки, скільки треба, аби досягти мети, стати на ноги, вирватися зі злиднів.

Рідна душа.

Не інакше.

Так само готовий жертвувати всім, вибиваючись у люди. Навіть особистим життям. Яке воно тут, серед душевно-хворих? Зате поруч із європейським світилом Зеноном Ліщинським молодий лікар має шанс не так скоро, як хочеться, але – впевнено зробити кар'єру.

І потім, не такий Альберт Мазур уже й змарнілий. Помітно підтримує форму, бо статура хирлява, зате руку стиснув, аж трохи заболіло. Мабуть, біля таких непередбачуваних пацієнтів фізично кволий довго не протримається.

- Хто у вас тут так реготав? – не стримався Клим.

На обличчі асистента не відбулося жодних емоцій.

- Сьогодні – Грегор.

- Грегор?

- Він так себе називає, – пояснив професор, із чого Кошовий зрозумів: Мазур – людина не надто говірка. – На початку осені поліціанти надібали його на двірці. Вбраний був добре, хоч одяг брудний. Ані речей при собі не мав, ані документів. Помітили його вранці, тоді саме прибуло кілька потягів протягом години. Поліцаї потім пояснювали: не відразу кинувся в

очі, бо ж не подібний на волоцюгу. Тож досі не ясно, звідки прибув, куди іхав, до кого.

- Публікували фото, - вставив Мазур.

- Так, то була ідея пана Альберта. Ніхто не озвався досі. А чоловік називає себе Грегором.

Кошовому стало неабияк цікаво, навіть розвіявся короткий переляк від почутого сміху.

- Більше нічого не говорить?

- Чому, часом буває балакучим. Гаразд, раз прийшли, давайте знайомитися з цим господарством. Узагалі, Альберте, панове мають до тебе справу й розмову. Та коли ми всі вже тут, гріх не подивитися на кількох осіб.

Асистент Мазур поставився до цього так, ніби цікавих відвідувачів до нього сюди заводили регулярно. Взявши зі столу великий розкритий зошит, він заклав його на згині олівцем, вийшов з-за столу:

- Ходіть, панове.

Зазираючи до першої палати, Кошовий намагався цікавістю перебороти всередині себе прикрий страх. Шацькому, схоже, це вдалося швидше. Дантист так завзято відтирав Кліма плечем від круглого віконця, що тому довелося штовхнути його в бік сильніше. Всередині вони не побачили нічого, на перший погляд, особливого. Голі стіни, оббиті товстим повстяним шаром, дерев'яне ліжко з невисокими заокругленими бильцями, на ньому - матрац та подушка.

Ковдри не було.

В неї загорнувся високий пан середніх років, із прилизаним волоссям, у просторому лікарняному одязі та капцях на босу ногу. Притримуючи ковдру за краї під підборіддям, мов плащ, пан походжав від стіни до стіни, міряючи своє помешкання кроками, ступаючи то коротше, то ширше. Побачивши, що на нього дивляться, хворий завмер, щільніше закутався в сіру ковдру, набрав повні груди повітря й вигукнув - через скло було чути:

- Війна! Війна! Війна!

Сказавши так, пацієнт демонстративно повернувся до віконця спиною, натягнув край ковдри на голову і так завмер.

- Сьогодні він вигукує це з інтервалом у годину десять хвилин, - пояснив асистент, звірившись із своїми записами в зошиті. - Вигуки не залежать від того, чи дивиться на нього хтось, чи ні. І якщо про війну не згадувати, на ранок він сам забуде це слово. Нині, коли прокинувся, стукав у двері й довго говорив на загальні теми. Спершу я хотів записати на поліграф. Та потім вирішив не витрачати час, бо змісту слова та фрази все одно були позбавлені. Проте коли я згадав про війну, одразу завів стару пісню.

Кошовий зовсім нічого не зрозумів із почутого. Шацький лише витягнув губи трубочкою й поцмокав, похитавши головою. Він так само нічого не втямив, та всіма силами демонстрував компетентність.

- Ваші висновки, колего? - діловито поцікавився Ліщинський.

- Свідомість пацієнта блокує слово «війна», - Мазур не пояснював, а доповідав, навіть - відповідав урок. - Якщо його уникати, за деякий час є перспектива впорядкувати його думки. Він поступово зможе ідентифікувати себе, для цього є всі передумови.

- Зокрема? - суворо запитав професор, ніби справді приймав іспит.

- У потоці свідомості поволі виокремлюються цілком притомні думки. Він може назвати себе, згадає близьких та дружину. Можна призначати терапевтичне лікування. Ймовірність просвітлення зростатиме, як не будемо провокувати. Ані словами, ані тематичними малюнками.

Сіпнулося Климове віко. Він ще раз глянув на хворого, потім - на лікарів.

- Ви сказали - дружина? В нього є дружина?

- Людвиг Варга, - відрекомендував пацієнта Ліщинський, кивнувши на двері. - Депутат Галицького сейму. Сюди його привела саме дружина, бо ще має якусь надію.

- Чекайте! - вигукнув Кошовий. - Той самий Варга, який писав мілітарні статті? Закликав австрійську владу не зволікати, а швидше почати війну з російським царем?

- Не лише з ним, - вставив Шацький. - Перепрошую шановне панство, але я так само час від часу знайомився з писаниною цього, гм, добродія.

- Він же кудись зник не так давно! - вів далі Кошовий. - Ніби на води виїхав.

- Ось які в нього тут води вже місяць, - охоче пояснив Ліщинський. - Неабияк активний пан. Доводив, що війна - то є очищення Європи, бо вона перенасичена людьми. Вони споживають багато всього, їм це подобається, вони далі хочуть плодитися й розмножуватися й незабаром сядуть один одному на голови.

- Всім усього не вистачатиме, - мовив Клим. - Це я пана Варгу цитую. Вихід - війна, бо пасіонарна аристократія воквати не піде, для цього є по селах та робітничих кварталах солдати. Це ж вони, мовляв, дають волю інстинктам. Отак Європа прорідиться, дихати стане вільніше.

- Від своїх закликів так, гм, захворів? - поцікавився Шацький.

- Упав із коня, - пояснив Мазур.

- І що?

- Зламав ребро, та загалом обійшлося, - сказав професор. - Та попервах боліло, і йому дали морфію. Тим часом мілітарна риторика нікуди не зникла. І пан депутат несподівано зрозумів: укол допомагає краще говорити промови. Його несло, розумієте?

- Його й досі несе, - зауважив Клим.

- Побічні наслідки, - кивнув Ліщинський. - Аби довго не розводитись, з часом він розорився на морфії, бо за рік спожив майже півтора кілограми цієї отрути. Змовився зі знайомим аптекарем, той давай у борг, далі почав махлювати з препаратами. Звісно, його - до криміналу. А пан депутат,

позбувшись джерела отримання цієї гідоти та, головне, грошей на неї, раптом втратив відчуття реальності. Ось чому тут.

Кошовий ще раз зазирнув у віконце. Тепер депутат-морфініст сидів на ліжку, втупившись у підлогу. Ковдра висіла на бильцях. Сам він витав у нетрях власного запаленого розуму, мовчки жестикулюючи.

- Це лікується? - запитав Клим.

- Уже ні, - зітхнув Ліщинський.

- Або - ще ні, - тут же додав Мазур.

Професор не стримався - по-батьківськи поплескав асистента по плечу.

- Альберт переконаний: душевні хвороби можна вилікувати. Звісно, якщо вони набуті, як у шойно побаченого вами пацієнта. Пан Мазур днює й ночує тут, майже не виходить за межі клініки. Власне, оці дослідження - його ідея. Шукає дієвих методик. Та я б, як його наставник, дав би одну важливу пораду.

- А саме? - подав голос Шацький.

- Краще харчуватися, - посміхнувся Ліщинський, знову хлопнувши свого адепта, тепер уже по іншому плечу, але швидко повернув лице серйозний вираз. - Проте, панове, маємо інші випадки. Прошу далі, будь ласка.

За наступними дверима в такій самій палаті на такому самому ліжку сиділа молода жінка в сірій казенній сукні, більше схожій на знайомі Климові арештантські роби. Довге пряме каштанове волосся розсипалося по плечах. Пацієнтка, ні на кого не зважаючи, читала книжку, розгорнуту приблизно на половині. В кутку, на маленькому ослінчику, напевне, як вирішив Кошовий, міцно припнутому до підлоги, лежала гірка томиків у твердих палітурках.

- Давно? - запитав професор, зазирнувши всередину потому, як туди зиркнули по черзі Клим із Шацьким.

- Третю годину, - доповів асистент.

Ліщинський знизав плечима.

- Хтозна, панове. Може, ви цього не побачите на власні очі. Доведеться вірити мені на слово.

- Що ми маємо побачити?

Відповіді не було. Замість неї Ліщинський раптом стрепенувся, сіпнувся до віконечка, тицьнув у скло.

- Ось! Є!

Професор відступив, аби глядачі могли зазирнути всередину вдвох. Штовхаючи один одного плечима, Кошовий та Шацький підступили до круглого заскленого отвору ближче. Завмерли, затамували подих.

Нічого надзвичайного. Клим навіть гмикнув розчаровано, бо не побачив видовища.

Молода жінка раптом почала повільно хилитися на бік. Розгорнута книжка випала з руки. Пацієнтка засинала, раптово, відразу, сидячи. Торкнувшись

головою тоненької подушки, вона завмерла, і в якусь мить Кошовий вирішив: вона вже не жива.

- Так - щодня, - мовив Мазур. - Спить від п'яти до семи годин. Сон глибокий, до неї навіть можна заходити, не розбуркаєте.

- Нема бажання? - спитав Ліщинський. - Не боїтеся?

- Ні, - відрізав Клим. - Але й бажання нема.

- Прошу дуже, - знизав плечима професор. - Панна Зося Донатович. Сомнамбула, отак вони виглядають.

- Хіба це не вигадки?

- Історії про хворих на сомнамбулізм справді часом виглядають фантастично, - погодився Ліщинський. - Ними зловживають, часто спекулюють. Ті ж самі літератори, візьміть хоча б містера Коллінза. [29 - Вільям Уілкі Коллінз (1824-1889) - англійський письменник, автор, серед іншого, детективних та готичних творів.] Вам, пане Кошовий, знайома його книжка про те, як злочинці використали сомнамбулу, аби викрасти коштовний діамант?

- Звичайно, «Місячний камінь», [30 - «Місячний камінь» - один із найвідоміших романів Уілкі Коллінза, надрукований 1866 року, вважається першим детективним романом у світовій літературі.] - кивнув Клим. - Та всяка книжка - вигадка, я не замислююсь над правдивістю історії, коли читаю. Для мене головне, аби було схоже на правду. Без отих всяких невидимих людей та паралельних світів, котрими забавляє публіку пан Веллс.

- Британський літератор нічого не вигадав, - відрізав Ліщинський. - Мій колега Франсуа Бертран, професор медичного факультету в Бордо, досліджує хворобу п'ятнадцять останніх років. Має до сотні прикладів поведінки сомнамбул. До причин іще не докопався. Що дає мені всі підстави вважати: це вроджене, не лікується.

- Лікується! - з викликом повторив Мазур.

- Мені подобається його впертість, - зазначив Ліщинський. - Раптом втремо носа мсьє Бертрану. Або принаймні створимо щось краще за ванну Месмера. [31 - Франц Антон Месмер (1734-1815) - німецький лікар, цілитель, творець вчення про «тваринний магнетизм» («месмеризм»).]

- Нічого про неї не чув.

- Не дивно, пане Кошовий. Маєте зовсім інакшу сферу діяльності й, відповідно, зацікавленість. Якщо коротко, то Месмер придумав ставити посеред невеличкої кімнати чан з водою, накритий кришкою. Перед тим у накривці робили дірки, встромляли туди металеве пруття. Що він кидав у воду, невідомо, та коли закипало, кімнату наповнював задушливий пар.

- Який ефект?

Ліщинський іронічно гмикнув:

- Месмер збирав тих, хто мав душевні хвороби, ставив їх довкола чану, й вони мусили якийсь час вдихати пари. Найцікавіше: він почав брати гроші зі здорових людей, доводячи: кілька сеансів із такою, з дозволу сказати, ванною - і все, маємо профілактику. Подібні недуги вже нікого не вразять.

Шарлатанство чистої води. Та принесло йому певну славу. Ми ж за таким не женемося. Розробимо дієвіші методики.

Тим часом Шацький вкотре зазирнув у палату.

- Перепрошую, то що з нею відбувається? - запитав Шацький.

- Зараз вона в так званому вторинному стані. Визначений як condition seconde, - охоче пояснив Мазур. - За якийсь час підводиться, починає ходити від стіни до стіни. Далі бере книжку, читає вголос, вчить напам'ять вірші або прозові фрагменти. Незабаром старанно складає книжки, знову засинає. І прокидається вже в стані, який професор Бертран називає первинним.

- Цікаво, шановне панство, ще й таке: панна Зося не пам'ятає жодного рядка, вивченого напам'ять у стані condition seconde. Вона розуміє, що хвора. Дозволяє давати собі якісь пігулки, хоча насправді вживає вітамін, - пояснив професор. - Обстеження показало: молода жінка цілком здорова. Її нема від чого лікувати звичайними медичними засобами. За її утримання тут платять батьки.

Кошовий та Шацький знову презирнулися.

Побачене вражало, бо відкривало зовсім інший, не знайомий раніше світ. Обидва навіть забули, для чого насправді прийшли на Кульпарків. Лиш тепер Клим починав розуміти, з чим доведеться мати справу, коли Різника вдасться видряпати з Бригідок. Адже справжній Різник, ким би він не був, лишиться на волі. Для того, аби зловити його й зупинити, кримінальній поліції хоч-не-хоч доведеться застосовувати зовсім інші знання, ніж ті, які потрібні для викриття банальних кримінальників.

Утім, вирішив він, далі вже хай комісар Віхура сушить собі голову.

А Зенон Ліщинський вже ступив до наступних дверей. За ними вони побачили пані середніх років, коротко, майже наголо обстрижену. Жінка до всього не вирізнялася вродою, мала неправильні риси обличчя й довгий ніс. Тож коротке волосся додавало їй певних демонічних ознак.

Вмостившись на своєму ліжку максимально для себе зручно, вона зосереджено тицяла себе в ноги вище коліна патиком. Край сірої сукні задля цього задерла ледь не до пупа, заголивши обидві ноги. Дивне заняття поглинуло хвору з головою. Постеживши за її рухами якийсь час, Клим повернувся до лікарів.

- Одержима, - дав Мазур короткий коментар.

- Марія Повх. Колола себе шевською голкою, виганяючи нечистого, - пояснив Ліщинський. - Ховалася від чоловіка та дітей, спала в сорочці з довгими рукавами. Чоловік забив тривогу, коли крізь сорочку почала проступати кров. Тут довелося приспати її, відрізати волосся, бо його тримали шпильки.

- А забрати шпильки? - поцікавився Йозеф.

- Смикала себе за волосся, пане Шацький. Видирала його з корінням. Пан Альберт придумав зробити для неї ось такий патичок, прилаштував по краях гумові кружальця. Одержимість можна лікувати електрикою, подібні практики вже були. Пані Повх уже мала два сеанси, та між ними треба робити паузи. Якщо не дозволити їй тицяти себе таким ось патичком, доведеться тримати в гамівній сорочці.

- Чому?

- Очі почне дряпати, пане Шацький, - зітхнув професор. - Між іншим, ми обговорювали з паном Альбертом можливість помістити сюди, в це крило, нашого спільного підопічного, Лукана.

Нарешті Кошовий оговтався й перейшов до потрібної справи.

- До речі, пане Ліщинський. Ми маємо поговорити про цього пацієнта.

- Нема про що говорити, - мовив той. - Тобто хлопця жаль, як я вже казав. Його оглянув я, детальніше обстежив ось колега, - кивок на асистента. - Проте його випадок, повірте, досить простий. Хлопець має легку форму душевної хвороби, котра розвивалася поступово і є наслідком зачаття чоловіком, котрий мав проблеми з алкоголем. Коли хочете, ось що зараз: пияцтво й морфінізм. Від таких не народжуються розумово повноцінні діти. Ви ж розмовляли з ним, пане Кошовий?

- Сьогодні вранці.

- Ваші висновки?

- Що маєте на увазі?

- Чи небезпечний він для суспільства.

Клим відповів, не думаючи:

- Ні, пане Ліщинський. Навпаки, суспільство небезпечне для нього.

- Бачте, - професор картинно розвів руками. - Подібних випадків у практиці кожного нашого лікаря вистачає. На жаль, практика типова. Ось чому я не рекомендував панові Мазуру брати хлопця сюди. Все ж таки, як ви мали змогу переконатися, в цьому крилі, серед підопічних Альберта, пацієнти з цікавішими історіями.

- Ми не бачили Грегора, - сказав раптом Йозеф. - Того, реготуна.

- Через дві палати, - асистент кивнув у кінець коридору.

- Він дуже вам потрібен, Шацький? - роздратовано запитав Кошовий. - Ми з вами не в зоопарк прийшли. І не в цирк. Побачили досить.

- Ваша правда, - швидко погодився дантист і першим рушив назад, до столу Мазура.

Ще раз зиркнувши на одержиму пані, Клим посунув за ним. Тутешня атмосфера вже починала на нього відчутно тиснути.

Повернувшись, асистент, не зважаючи на відвідувачів, почав нотувати щось у свій зошит. Ліщинський, відкотивши полу халата, вивудив із жилетної кишеньки за ланцюжок золоту цибулину годинника, відкинув кришку. Похитав головою.

- Знайомство вийшло цікавим, пане Кошовий. Та ми справді захопилися. Мету вашого візиту, вибачте, дотепер не зрозумів остаточно. Лише поговорити про Лукана?

- Ні, - Клим зосередився. - Хотілося знати, бажано - докладно, де він був, коли сталися три попередніх убивства на Городоцькій.

- Чому саме три?

- Поруч із четвертою жертвою Різника, як відомо, затримали. Отже, він швендяв вулицею. Припускаю, що навіть міг бачити справжнього Різника. Та не зафіксував цього, не звернув належної уваги. Вибачте, що аж надто, ніби для дурників, розжовую. Але на момент нападу на повію Лукан таки був на Городоцькій. Чи вештався він там раніше?

Ліщинський потер гладенько виголене підборіддя.

- Про які дні йдеться?

Кошовий видобув із внутрішньої кишені піджака складений вчетверо аркуш паперу.

- Ось тут - дати аналогічних убивств, скоєних раніше.

Взявши аркуш, професор пробіг очима по написаних рядках.

- Збіг дивний, та цими днями я саме читав лекції. Париж, Відень, Прага.

- Конкретно в ці дні?

- Ні, звісно. Не все збігається в часі. Та все одно я перебував далеко від Львова. Пане Мазуре, ви щось скажете?

Ліщинський поклав аркуш перед асистентом. Той глянув, на мить замислився, потім перегорнув кілька сторінок у зошиті. Знайшовши потрібні записи, розвернув зошит до Кошового. Тицьнув пальцем:

- Ось. Дата. Я приймав Різника, але не в цьому корпусі. Мене викликали, щойно матінка привела хлопця. Санітари знають: ним опікується пан професор.

- Тобто, пане Мазуре, ви нотуєте в цю книгу не лише те, що стосується ваших цікавих пацієнтів? - перепитав Клим.

- Ні. Я фіксую всі візити. Не розпорошую.

- Прошу?

- Краще, коли записи ведуться в одному зошиті, - пояснив Ліщинський. - За любов до порядку я високо ціную свого асистента. Не лише за це, але - зокрема.

- Інші дні?

Альберт перегорнув назад ще кілька сторінок.

- Ось. І ось. Мати набридала, просила вколоти синові препарат, котрий блокує інстинкти.

- Інстинкти?

- Бромід калію, - пояснив Ліщинський. - Заспокоює, допомагає притлумити судому. Але довелося пояснити матері: ліки здатні також зменшити потяг Лукана до жінок. Адже додаткові труднощі мав через це.

Вкотре прочитавши на Климовому обличчі нерозуміння, професор терпляче розтлумачив:

- Парубійко здоровий. Коли говорити про фізіологію - так точно. Потяг до протилежної статі цілком можна пояснити. Каламутна рідина, даруйте, б'є в голову. Тому й підглядає за дівками. Ті уколи бодай трохи заспокоювали.

Отже, піддивлявся за дівчатами.

Дуже добре.

Кошового все це цілком влаштовувало.

Про подальші дії досить легко домовився з лікарями. Залишав корпус із відчуттям перемоги. Навіть регіт, котрий провів їх, щойно зачинили за собою двері, вже не стривожив, сприйнявся чимось буденним.

Хворі люди, нічого з них узяти.

Розділ шостий

Честь, панове поліцейські!

Аби можна - відкоркував би шампанське просто тут, у кабінеті комісара Віхури.

Клим насолоджувався тріумфом. Його розпирало від гордоців за себе, всередині грали сурми, били барабани, а з обличчя не сходила переможна посмішка. Готуючись до цього візиту, Кошовий вдягнувся, як на урочистий прийом до президента міста. Бася, розпашіла від збудження та гордості за нареченого, цього разу сама пов'язала йому краватку.

Вдома Клим не стримався, докладно розповів їй результат візиту на Кульпарків і свої враження. Та пояснив, що саме вибродив і якого слід чекати результату. Бася слухала своєрідний звіт, мов страшну казку, широко розплющивши очі. І далі вчинила несподівано: видобула зі сховку, котрий напевне мають у своїх помешканнях ледь не всі жінки, новесеньку краватку. Пояснила: готувала подарунок на весільну церемонію, але нинішня перемога чи не важливіша для їхнього спільного майбутнього. Тож Кошовий не заперечував, одягнув подарунок, обновив. Тим більше що Бася вже її подарувала, а вбрати її на весілля йому так само нічого не завадить.

Свідком Климового тріумфу, крім Віхури, був слідчий кримінальної поліції Ольшанський. Цей високий, сухий, схожий на цвіркуна чоловік в круглих окулярах був давнім знайомим Кошового. П'ять років тому, в перший же день свого приїзду до Львова, слідчий допитував Кліма, затриманого біля трупа адвоката Сойки. Кілька років по тому їхні шляхи не перехрещувалися. Та щойно Кошовому вдалося почати практику, з Ольшанським доводилося знову перетинатися. Час не змінив слідчого. Він належав до тих людей, котрих складно уявити дітьми, тим більше - молодими людьми, котрі робили всі дурниці, відповідні до віку, вешталися нічними вулицями напідпитку та, не довго думаючи, наважувалися на різні безумства заради зацікавленого жіночого погляду. Хоч Кошовий знав, що в Ольшанського є дружина та трійко доньок, він зразковий сім'янин та громадянин.

- Пропоную укласти угоду просто тут, панове, - сказав Клим.

Глянувши на слідчого, який сидів прямо, немов ковтнув жердину, Віхура чхнув, прикрившись рукою, витер сльози, набіглі після чихання, мовив:

- Про що йдеться, пане Кошовий?

- Про мого підзахисного, Лукана Різника. - Кошовому дуже кортіло, аби зараз його голос дзвенів, відбиваючись луною під високою стелею кабінету.

- Що з ним сталося? - поцікавився Ольшанський.

- Поки нічого не трапилось, хлопця треба звільнити. Та знімати з нього всякі безглузді підозри.

- Чекайте, пане Кошовий, а що з ним може трапитись? - підозріло спитав Віхура. - Він сидить в одиночній камері, я наполіг на цьому. Ви ж розумієте, коли вбивця дівчат із Городоцької опиниться поруч із іншими кримінальниками, довго не проживе. Маніакальних особистостей не люблять навіть брутальні вбивці.

Сіпнулося віко, легенько.

- Пане комісарє, я ціную вашу турботу про життя мого підзахисного. Про його здоров'я помовчимо, бо Лука справді має душевну хворобу, яка не лікується. І саме тому варто перейматися. Хлопець під впливом того, що почалося довкола нього, цілком здатен вкоротити собі віку.

- У нього нема для того жодних можливостей, - відрізав Ольшанський. - Не один ви є такий розумний, пане Кошовий. Не лише у вас є серце. Черевики Різника без шнурків, нічого гострого йому не дають, навіть ість дерев'яною ложкою. Спить без простирадла, аби не було з чого сплести мотузку та вдавитися на ґратах. Знаєте, в'язні подібне практикують.

- Совість мучить?

- Або - з відчаю.

Клим багатозначно підніс угору вказівного пальця.

- Совість у Лукана чиста. Знаєте, панове, за короткий час я встиг дізнатися досить багато для себе про розумові епідемії. Вражені ними люди страждають лише від фізичного болю. Навіть ті, хто завдає його собі сам. Вони мордуються, аби той біль відчути. Практик мазохізму, до речі, це жодним чином не стосується.

- До чого ви ведете? - спитав Віхура.

- Заходжу здалеку, пане комісарє, - Клим поволі почав наступ. - Насправді в Росії душевнохворих називають та, що важливіше, вважають Божими людьми. Якщо їм ніде не болить, нічого більше їх не переймає. За винятком відчуття жалю, природного й дуже безпосереднього, і такої ж безпричинної злості.

- Отже, вони агресивні, - пожвавився Ольшанський. - Ловлю вас на слові.

- Даремно, - промовив Кошовий. - Я на власні очі бачив, як подільський божевільний на Житньому ринку в Києві голосно, з нецензурною лайкою, шпетив торговку м'ясом, яка прогнала від себе бездомного обідраного собаку. Мовляв, погана бабця, погана, не годуєш песика, в тебе оно, скіко м'яса, - тут Клим почав тягнути голос, змінивши тон та намагаючись відтворити манеру волоцюги, та потім знову заговорив своїм: - Божевільний злився на жінку, але не збирався на неї нападати. Навпаки, коли бабі то набридло, вона тупнула ногою, відганяючи крикуна, мов цуцика, і він відбіг налякано, хоч далі огризався на неї, - він перевів подих. -

Жалість у таких людей з'являється з подібних, не очевидних, навіть десь позбавлених раціо причин. Зараз повертаюся до нашого Луки.

- Досі не можу зрозуміти ходу ваших думок, пане Кошовий, - зауважив Віхура, після того знову не стримавши чиху.

- На здоров'я, - побажав Клим. - І поясню. Прикидаючи причини, які могли б підштовхнути хлопця до самогубства, не варто брати в розрахунок різні там докори сумління. Луці нема в чому собі докоряти. Вражений недугом розум дозволяє йому сприймати світ та себе в ньому винятково у веселкових кольорах. Він тоді не зрозумів, що заарештований. Але відчай - цілком може бути. Варто переконати молодого Різника в тому, що це він заподіяв шкоду одній дівчині, не кажучи про інших, хлопець переживе сильну душевну травму. Він же добрий, розумієте? Саме таким себе уявляє. Аж раптом ви називаєте його вбивцею. Не сумнівайтесь, пане Ольшанський. Кілька серйозних потрясінь - і він цілком здатен розбити собі голову об муровану стіну. Не бажаючи звести рахунки з життям, не через муки совісті. Лукан каратиме себе за те, що, як його переконують, він накоїв. Тож тримаючи його за ґратами, ви піддаєте життя Різника ризику.

Ольшанський пирхнув:

- По-вашому, пане адвокат, всіх злочинців слід повипускати з тюрм, аби лиш вони не заподіяли собі шкоди?

- Не пересмикуйте, - відрізав Клим. - Ми говоримо не про вбивцю, а про дорослого сильного парубка. Який в силу причин, котрі чоловікам навряд чи треба пояснювати, вештався Городоцькою та шукав нагоди позирити на розпусних дівок. Вони ж навіть узимку вдягнені досить відверто. Лукан та особи, подібні до нього, відчують то гостріше за нас. Високий зріст дозволяв йому піддивлятися у вікна нижніх поверхів, які мешканки покоїв вважали запнутими. Про це маю докладне пояснення доктора Альберта Мазура, асистента професора Зенона Ліщинського.

- Лікар сам це бачив? - скептично запитав Ольшанський.

- Лукан широ, докладно, без задньої думки хвалився йому цим, - відповів Кошовий. - Доктор вважав таку поведінку згубною для хлопця, тож час від часу давав йому ліки, що мали би притлумлювати бажання. Кожне відвідання Мазур фіксував у своєму журналі. Якщо порівняти дати скоєння перших трьох убивств на Городоцькій і дні, навіть час, коли Різник відвідував лікаря на Кульпаркові, вже маємо переконливе алібі. Яке слідство, перепрошую, не потурбувалося перевірити.

Ольшанський мовчки засопів. Віхура, цього разу стримавши чхання, кинув на слідчого погляд, здатний спопелити доценту. Втішений ефектом, Клим повів далі:

- Ще трошки про жалість. Так, ви можете сказати: Лука не має алібі на час убивства четвертої дівчини, здається, Анни. Але він напевне бачив її на Городоцькій не раз. Знав, де живе. Тож крутився біля її вікна. Не постійно, та якщо уявити собі той будинок, зобразити його на схемі, можете переконатися: аби навідуватися до потрібного вікна періодично, Луці не треба тинятися під ним. Досить вештатися поруч, за потреби звертаючи в двір та дивлячись, чи коїться в кімнаті щось цікавеньке. Ось так він і побачив закривавлену дівку та бритву біля неї. Стався напад жалості, панове. Лука широ вирішив: їй боляче. Забіг до помешкання, двері якого виявилися відчиненими, бо так їх лишив справжній убивця. Й підняв бритву, причину завданого болю. Анну ж не чіпав, бо думав - вона поранилася, зомліла, потрібен лікар. Ось так Лукан Різник опинився в поліції.

Віхура пожував губами, замислено розправив вуса.

- Ви наче в суді виступаєте, пане Кошовий.

- Дійде до суду - поліція стане присоромленою. Хіба все це не справить на присяжних належного враження? Чи не доведеться поліційній дирекції виправдовуватися та рятувати репутацію? І невже ви, пане Ольшанський, не припускаєте: після такого ваша відставка, ще й ганебна, неминуча? Ви вірою й правдою служили цісарю, сумлінно виконували обов'язки, мали повагу. Тепер же, лише через те, що провина підозрюваного надто очевидна, аби старанно збирати докази, а особистість його, на вашу думку, нікчемна...

- Я так не вважаю! - стрепенувся слідчий.

- Суспільство вважатиме інакше. Адвокат та газетярі подбають про це, - парирував Кошовий. - А ви, пане Ольшанський, ніколи не скажете так уголос. Але ж підсвідомо маєте мого клієнта, вибачте, в носі.

- Пане Кошовий! - підніс голос Віхура. - Добирайте виразів!

- Я ще й не так можу, - запевнив Клим. - Бо маю останній аргумент, який притримав на десерт. Пане комісарє, слідство велося людиною настільки самовпевненою, що відбулося манкірування елементарними правилами.

- Наприклад?

Це вирвалося відразу в обох, слідчого й комісара.

- Я навідався в анатомічний театр, де оглядали тіло Анни та її раніше загиблих колежанок. Говорив із фахівцем, котрий робив висновок. Усе правильно та очевидно. Горло кожній жертві перерізали гострим предметом. Могли ножом, бритвою, шматком скла - не суть. Головне: орудували правицею, - Клим виставив уперед свою праву руку. - Ви, пане Ольшанський, навіть не мали труду дізнатися, що підозрюваний - шульга, - він перевів подих. - Нарешті, я знайшов час, розшукав поліцейських, котрі затримали Різника на Городоцькій, поговорив із ними та встановив: бритву хлопець тримав лівою. Якою звик, такою і взяв. Той поліцай, котрий помітив це, готовий повторити під присягою.

Запала тиша.

Порушив її рик Віхури:

- Так не робиться, пане Ольшанський! Я завжди довіряв вам, ніколи не перевіряв вашу роботу. Мені дотепер цілком удовольняли її результати. Але це... Як можете пояснити? Чим? Чому, пане Ольшанський?

- Перепрошую, пане комісарє, - спину слідчий далі тримав прямо, та голова все ж трохи втягнулася в плечі, сам він ледь згорбився. - Я справді... Не знаю... Мара найшла...

- Скажіть ще про лихе око! - вибухнув Віхура. - Обговорити прикрий інцидент я пропоную без сторонніх, - він мазнув поглядом по Кошовому. - Негайно готуйте потрібні папери та відпускайте хлопця. Бо шукали легкого шляху в цій непростій справі.

Ольшанський кивнув.

- А вам, пане Кошовий, подяка.

- Щира? - вирвалося в Клима.

- Цілком, - підтвердив комісар. - Знаєте, нам тут, у поліції, так само нема вигоди від засудження невинного. Бо не той випадок, коли справжній вбивця unikне кари й заспокоїться, тихо сидітиме в норі.

- Тобто?

- Ви щойно наблизили нас до думки: той, кого газети охрестили Різником, - таки божевільний. Вони не зупиняються. Чуття страху не мають. Хоч знаємо тепер, що рано заспокоюватися.

- Так, - ствердно кивнув Кошовий. - Надалі Різник із Городоцької - справа кримінальної поліції. Маю честь.

Вклонився на прощання.

Вдягнув капелюха.

Не стримався - розвернувся біля дверей, відсалютував двома пальцями.

- Честь, панове поліцейські!

Розділ сьомий

Форель панська

Запрошення надійшло наступного ранку.

Звичайний поштовий конверт від посильного прийняв Найда. Отримавши листа, Клима жестом зупинив потік вдячних слів, котрий лив на нього помічник ще відучора, коли по обіді його нещасного родича випустили на волю. Самолюбство Кошового тішили не Остапові клятви відданості до скону віку, а меткі газетярі, котрі почали наввипередки атакувати його вже біля виходу з Бригідок. Туди набігло небагато. Та до вечора Львовом розлетілися чутки про перемогу адвоката, ще й емігранта, котрий дає фору тутешнім колегам.

Бася від самого ранку особисто послала двірника по ранкові газети, бо передплачувала геть не всі. Заробивши чвертку за послугу, Гнат Бульбаш повернувся з чималим оберемком щоденних друкованих видань, і серед них були такі, які кримінальні новини не цікавлять. Ці Бася роздратовано жбурляла на підлогу, зібравши в окремий стосик усі публікації про свого мудрого нареченого.

Найбільше старалися українські видання. Автори тиснули на те, що підозрюваний - русин. І якби не втрутився інший русин, упереджений до них цісарський режим засудив би невинного хлопця з більшою охотою. Тож перемогу Климентія Кошового вони сприймали не менше, як власну політичну перемогу над владою, котра повсякчас порушує права українців на рідній землі. Климові ж найменше хотілося отримувати від свого успіху політичні дивіденди. Приємніше й корисніше, коли пропонують взяти ту чи іншу справу, і Кошовий уже прикидав суму кожного окремого гонорару. Двое потенційних клієнтів уже зголосилися, надіславши свої записки з проханням зустрітися та візитівки. Тож ранковий лист він спершу розцінив як чергову таку пропозицію.

З розірваного конверта справді випала візитівка.

Так нагадав про себе професор Zenon Ліщинський.

У доданій записці старанним, каліграфічним, зовсім не звичним для медика почерком він запрошував Кліма сьогодні ввечері на вечерю. Зібрання мало відбутися у вузькому колі, подробиці – після першого келиху вина. Приписка заінтригувала Кліма, і, хоч про такі зустрічі звик домовлятися заздалегідь, вирішив перенести обіцяну Басі спільну вечерю на інший час. Дізнавшись про це, Бася спершу капризувала. Та почувши, заради чого, відразу зажадала піти з ним.

Перешкод Кошовий не бачив. У записці Ліщинський не вказав, чекає на нього самого чи може бути більше персон. Зрештою, вирішив Клим, наречена має право бути присутньою на різних приватних зустрічах. Панна Райська, котра вже дуже скоро стане пані Кошовою, входить до будь-якого вузького кола втаємничених осіб, куди запрошують його.

Морозець, трохи послабившись вдень, під вечір знову притиснув. Падав дрібний сніжок, вітру не було, легкі сніжинки опускалися плавно й вертикально. Ліщинський вибрав невеличкий ресторанчик поруч із Галицькою площею. Викликати візника Кошовому не було потреби, адже від його будинку на Личаківській це місце зовсім недалеко. При бажанні можна дістатися хвилин за п'ятнадцять, та Клим навмисне поквапив Басю, вони вийшли раніше й неспішно, чинно та шляхетно, пройшлися пішки по освітленому ліхтарями місту. Не зрізали шлях дворами. Навпаки, намагалися, де це можливо, йти кругом, аби довше насолодитися спільною прогулянкою та незвично тихим зимовим вечором.

Незабаром Різдво.

Його наближення відчувалося в кожній сніжинці, що кружляла перед очима. Чулося в кожному рипі під підошвами черевиків. Мороз міг стати – і ставав – на короткий час близьким другом. Не кусав, не щипав, лиш нагадував про себе так, як умів. Кошовий бачив умиротворені, всміхнені, осяяні надією обличчя перехожих і сам перейнявся їхнім настроєм. Навіть кілька разів привітався з незнайомцями, почувши вітання у відповідь.

Так, наступний, чотирнадцятий рік нового століття все ж обіцяв бути не менш спокійним та вдалим, ніж той, що минає. Климові дуже хотілося, аби потрясіння восьмирічної давнини виявилися лише хворобами зростання. Люди пристосувалися до нового, стрімкого часу, революції та локальні війни змінюють прогрес та поступовий розвиток. Коли так, то сильні світу цього не можуть, не мають права допустити катаклізмів та зруйнувати все, що приносить ім, серед іншого, чималі прибутки.

Міркуючи так, коли про себе, коли – вголос, і чуючи у відповідь цілковите погодження з Басиною боку, Кошовий дістався нарешті потрібного місця. Усередині ресторан виявився справді не дуже великим. В оформленні власник віддав перевагу модному кілька років модерну, хоч, на щастя, без надмірностей. Клим сюди ще не заходив, але щось підказувало: заклад – чиясь родинна справа.

Їх зустрів кельнер. Не питаючи, звернувся до Кошового на прізвище, провів через залу в протилежний кут, де за кавового кольору ламбрекеном відчинялися двері до окремого кабінету. Пропустивши Басю перед собою, Клим ступив сам і відразу зустрівся поглядом із людиною, яку менш за все сподівався тут зустріти.

– Доброго вечора, пані Магдо.

- Доброго вечора, - відповіла вона, світськи посміхнувшись до Басі. - Гарно, що здогадалися взяти з собою наречену. Тепер хоч не буду білою вороною в суто чоловічій компанії.

- Пані Магдо, ви - лише окраса! - вигукнув Ліщинський, виходячи з-за столу й обіймаючи Кліма за плечі, немов знав його тисячу років, потім галантно поцілував простягнуту Басину руку. - Перепрошую, шановне панство, я мав би сам здогадатися. Не годиться запрошувати наречених окремо. Тим більше що панна Райська тут, як ніхто, доречна.

- Про що йдеться? - спитала потішена увагою Бася.

- Зараз усе поясню. Дозвольте вам допомогти.

Професор притримав Басине пальто, сам почепив на вішак. Роздягаючись та влаштовуючись, Клим подумки похвалив себе. По-перше, раптом відчув, як наречена почала трошки ревнувати його до слави, котра впала так раптово. Адже в центрі уваги звикла бути вона. Тож компліменти знавця людських душ, яким був доктор Ліщинський, стали для неї лікувальним бальзамом. По-друге, вона давно захоплювалася Магдою Богданович, котра була кумиром для багатьох молодих жінок. Кожній кортіло випромінювати водночас шляхетність, смак та незалежність у поглядах та вчинках. Донедавна, поки Бася не почала вибиватися в театральні прими, вона не наважувалася скорочувати відстань між собою та Магдою. Але нині, маючи навіть подвійний статус - зірки сцени та нареченої успішного адвоката, - не губилася в її присутності, відчуваючи: нема невидимих бар'єрів, вони вже рівні. Отже, Магдина присутність підвищила без того вже не маленьку самооцінку Барбари Райської.

Поки гості розміщалися за столом, з'явився ще один. Незграбно струшуючи вологу з капелюха, до кабінету вступив Альберт Мазур.

- Тепер усі, - констатував Ліщинський.

Дами не були знайомі з асистентом.

Професор відрекомендував його, як вимагав етикет. Щойно той зайняв єдине вільне місце поруч із Ліщинським, доктор легенько плеснув у долоні:

- Спершу замовимо, шановне панство. Не заперечуєте, якщо я на свій смак, на правах господаря?

- Господаря? - перепитала Бася.

- Принаймні на ті кілька годин, що ми будемо тут, - пояснив Ліщинський. - То як, маєте спеціальні побажання?

- Ви запросили, пане професоре, - висловила Магда загальну думку. - Керуйте. Впевнена, що ви не пригостите нічим поганим.

- У такому разі відразу рекомендую наливку від Бачевських, настояну на меду, - почав професор.

Обвівши присутніх запитальним поглядом, не почув заперечень і вже хотів говорити далі, як Мазур підняв руку.

- Я би, з вашого дозволу, обмежився одним кухлем пива від Кляйна. [32 - ..одним кухлем пива від Кляйна - пропозиція від пивоварні Яна Кляйна,

заснованої 1848 року на Погулянці.] Знаєте, пане професоре, як чутливо реагують мої підопічні на найменший алкогольний дух.

- Не заперечую. Сам хотів за перепрошенням пропонувати вам обмежитися, мій друже. Ніхто більше не має заперечень?

Відповіддю було мовчання. Кивнувши сам собі, Ліщинський знову легенько плеснув у долоні.

- Основною стравою пропоную карпатську форель. Як кажуть у нас, справжня панська страва. Тут, у цьому закладі, вона завжди свіжа. Але треба замовляти наперед. Бо готується вона з вечора.

- Звичайна риба? - перепитав Клим.

- Так, звичайну річкову форель слід перетворити на надзвичайну, - пояснив Ліщинський. - З вечора її чистять від луски та патрають, натирають сіллю та спеціями, перед тим змішавши. Так вона маринується добу. Коли вже час готувати, дно пательні вкладається кільцями моркви й цибулі. Також дається оливкова олія, ще трохи перцю й солі. На таке ось ложе вкладається наша рибина. І головне, шановне панство, - подрібнений шпинат. Тушкується окремо, додається в черевце рибини перед самою готовністю. Начинка.

- Ви дуже апетитно розповідаєте, пане професоре, - мовила Бася. - Аж закортіло вже скуштувати.

- Між нами, я гурман. Ну, не те щоб зовсім, але люблю попоїсти.

- У вас багато однодумців, - вставив Кошовий.

Ліщинський дзвінком покликав кельнера, зробив замовлення і, щойно той залишив кабінет, повів далі, легко змінивши тему:

- Дозвольте висловити вам своє захоплення, пане Кошовий. Таки видерли здобич із іклів цих поліцейських акул.

- Без вашої допомоги нічого б не вдалося, - мовив навзаєм Клим. - А особлива, окрема подяка - панові Мазуру. Записи в його зошиті зіграли вирішальну роль у справі звільнення Лукана.

- Хіба не те, що він шульга?

Кошового зовсім не здивувало, звідки Магда знає аж такі подробиці.

- Ні. Річ у тім, пані Магдо, що формально, наголошую - суто формально - хлопець міг діяти правою рукою. Принаймні, слідчий, наскільки мені відомо, збирався доводити це.

- Та що він ім зробив! - не стримався Ліщинський.

- Особисто він - нічого, - відрізав Кошовий. - Будь-хто на місці Луки Різника мав усі шанси заgrimіти за ґрати. Подібні злочини, тим більше - скоєні за досить короткий час, поліція воліє розкривати швидко.

- Навіть ігноруючи факти, здатні піддати сумніву провину людини?

Замість відповісти самому, Клим через стіл глянув на Магду. Перехопивши та витримавши його погляд, вона тихо й твердо проказала:

- Поліція не ідеальна. Ніхто не ідеальний. Пане Кошовий, ми тут зібралися говорити про вбивства повій?

- Не я завів розмову, - парирував Клим. - І мета нашого зібрання мені ще не відома.

- Перепрошую шановне панство, - встряв Ліщинський. - Зустріч я ініціював справді не для того. Зараз усе поясню.

Саме в цю мить кельнер приніс карафку з наливкою та кухоль. Поки обходив стіл, наливаючи кожному, крім Мазура, перед яким поставив пиво, тривала мовчазна пауза. Щойно за ним зачинилися двері, професор взяв чарку.

- Спершу дякую, що відгукнулися. Радий знайомству, панно Райська. Прошу.

Гості випили. Мазур обмежився невеличким ковтком пива.

- Тепер - до справ, - мовив Ліщинський, пробігшись швидким поглядом по колу, ніби зайвий раз перераховуючи присутніх. - Я недаремно почав нашу зустріч із гратуляцій панові Кошовому. Своїми вправними діями він створив прецедент, подібного якому тут, у Львові, ще не мали. Можете мені повірити, я мешкаю тут усе життя. Чи не так, пані Магда?

Вона відповіла на диво сухо, здивувавши цим Клима.

- Львів - чудове місто, я відчуваю себе його частиною. Але я народилася не тут. Живу у Львові лише десять останніх років.

- Ви - вдова поліцейського, - правив свое професор. - Не абикого: начальника кримінальної поліції. Маєте довести або спростувати мої слова - вперше людині з душевною хворобою була надана повноцінна правова допомога. Права недужого захистили блискуче. На слабого розумом хлопця не вдалося повісити чужий злочин.

Магда розуміла - відповіді чекають від неї. Та заговорила не відразу.

- Не пам'ятаю іншого, пане Ліщинський. А саме - випадків, коли б поліція вішала всіх собак на душевнохворих. Принаймні, в часи, коли нею керував пан Богданович, нічого схожого не було.

- Дозволю собі з вами не погодитися, - відрізав Ліщинський. - Згадайте справу Агати Гадзінської. Її звинуватили в убивстві свого чоловіка, зарізаного уві сні. Перед тим їхній первісток помер, і в бідолошній відбувся зсув у голові. Покійний не вирізнявся високою моральністю, був неабияким гульвісою, вчашав до лупанарів, і Агата вбила собі в голову: чоловік підхопив там непристойну хворобу. Ця болячка вразила її дитину в утробі, ну і маєте сумні наслідки. Хоча сам Гадзінський усе це відкидав, навіть змушений був піти до лікаря, аби підтвердити - повністю здоровий у всіх відношеннях. Пригадуєте?

- Так, - трохи подумавши, кивнула Магда. - Але Агата зізналася.

- І поліція охоче їй повірила! - підхопив Ліщинський. - Це ж дуже просто, коли вбивство можна списати на душевнохвору особу. Не треба шукати мотивів, адже дії моїх пацієнтів зазвичай ірраціональні. Аби за півроку випадково не зловили крадія, котрий тієї фатальної ночі заліз до помешкання Гадзінських, усе так би й скінчилося. Подружжя з відомих причин разом не спало. Вікна кімнати, в якій спочивав чоловік, виходили в двір. Злодій давно придивлявся до заможного клієнта. Та не врахував, що Гадзінський невчасно прокинеться. Тож вихопив ножа, вдарив його в живіт, кинув зброю поруч і втік, не забувши все ж прихопити добро. На цьому

дозвольте завершити, бо подібних прикладів можу навести ще чимало, й ми не просунемося далі.

- Я не відповідаю за дії поліції, - кинула Магда, та зараз її голос уже не звучав сухо. - Пан Богданович так само не обговорював зі мною все, що там коїлося. Навпаки, вдома волів уникати розмов про службу. Відпочивав від щоденної казенної рутини. І я, як могла, забезпечувала йому затишок та всі умови для того.

- Розумію ваше небажання обговорювати подібне, - Кошовому здалося, що професор навмисне сказав це, аби його таки лишилося зверху. - Лиш хочу, аби всі присутні переконалися: турбота про душевнохворих - справа дуже важлива. Поки маємо лише локальні, поодинокі суспільні потрясіння. Більшість із них провокують люди, чия психіка так чи інакше вражена. Вони не повинні zostаватися без уваги. Бо щойно накопичиться критична маса, вибуху не минути. Аж до початку глобальної війни.

- Ви перебільшуєте, - не стримався Клим. - Війни не потрібні цивілізованому світу. Ані в центрі Європи, ані тут, на її східних околицях. Тим не менше, про війну пишуть у газетах як про реальність.

- То все крикуни й самозвані пророки, - відмахнувся Ліщинський. - І аби ви знали, пане Кошовий, скільки їх у Берліні чи Відні.

- Але ж там сидять не дурні люди! - вигукнув Клим. - Одна справа - дискусії, часом досить емоційні. І зовсім інша - офіційна державна політика, спрямована на підтримання людей у стані постійної бойової готовності!

- Я намагаюся триматися від політики чимдалі. Але війни не буде, бо нема з ким воювати. Російський цар слабкий, - зауважив професор тоном, яким ставлять діагнози. - Все це розумію я, лікар. А верховна влада - й поготів. Та давайте повернемося до того, з чого я почав. Ваші роздуми та побоювання, пане Кошовий, цілком у руслі пропозиції, яку я хочу зробити присутнім. А саме: створити фонд допомоги душевнохворим, котрі потребують нагляду й допомоги більше, ніж інші.

- Інші - це які? - швидко запитала Магда.

- Ті, чиї рідні та близькі мають змогу забезпечити подібні умови, - охоче пояснив професор. - Не кожен мій потенційний пацієнт може дозволити собі не те що лікування - елементарний візит до лікаря. Не лише я, а й пан Мазур готові знаходити вільний час, аби приймати таких хворих. Проте погодьтеся, нас двох замало. Тим більше, весь тягар фактично доведеться брати на себе моему асистентові. Адже я не можу манкірувати обов'язками читати лекції в університетах, куди запрошений і маю відповідні угоди. Натомість кошти, зібрані нами, допоможуть залучати не лише інших лікарів, причому - колег із Парижа, Берліна, Варшави чи Лондона. Значно важливіше регулярно відвідувати підопічних, стежити за умовами, в яких вони живуть, надавати правову допомогу, а вони її потребують постійно. Зрештою, невеликі групи можна й треба вивозити на відомі курорти, аби вони могли бодай трошки стабілізувати себе. І це лише в загальних рисах, пані та панове.

На цих словах до кабінету зайшли трое кельнерів. Кожен тримав піднос з тарілками. Запахло свіжоспеченою рибою. Вони швидко й вправно подали кожному страву, потім один долив у спорожнені чарки наливки. Коли вони пішли, Ліщинський, не поспішаючи братися до їжі, спитав:

- То як, ви підтримуєте мене?

Кошовий глянув на Басю, потім – на Магду. Обидві мовчали, й Клим узяв ініціативу на себе.

– Справа благородна, пане професоре. Кажу це як людина, котра зовсім недавно мала практику, що підтвердила ваш невеселий діагноз суспільству. Але не зовсім розумію, чому ви зібрали з такого приводу саме нас.

– Поясню, – тут же мовив Ліщинський, напевне готуючись до подібного питання. – З пані Магдою Богданович я давно хотів зустрітися та поговорити про це. Ви, пані Магдо, особа у Львові доволі відома. Вас поважають впливові люди в ратуші, сеймі. Ви на короткій нозі з багатьма промисловиками. З тими, з ким не маєте контактів, здатні досить легко їх налагодити. І, що дуже важливо, останнім часом займаєтеся благодійною діяльністю, хоч і по інших напрямках. Отже, маєте досвід, ваше слово може багато важити. Якщо ви пристанете на мою пропозицію, фонд матиме у вашій особі вагому практичну підтримку.

– Ви переоцінюєте мої можливості, – сказала Магда. – Тим не менше, дякую.

– Це ви, пані Магдо, не знаєте своїх можливостей до кінця, – парирував Ліщинський з посмішкою. – Чесноти пана Кошового як правника й відповідального громадянина рекламувати зайвий раз не варто. Приклад у всіх на устах. Нарешті, панна Райська, – професор легенько вклонився в бік Басі, котра весь цей час мовчала. – Дуже добре, що ваш наречений здогадався взяти вас із собою. Участь у нашій справі відомої акторки, справжньої зірки сцени, буде вкрай корисною. Лише вашого імені досить, аби надати фонду належної ваги, панно Барбаро. Ви станете окрасою благодійних вечірок, і збирати кошти буде ще простіше. Повірте мені, знавцеві людських душ.

– Дякую, – зашарілася Бася, хоч і звична до компліментів, проте – не в такому контексті. – Можу лиш повторити за пані Магдою: ви переоцінюєте мої скромні можливості.

– Доведеться повторитися: ви так само не до кінця розумієте власний потенціал. – Ліщинський взяв чарку. – Бачу, принципових заперечень поки нема. Тож пропоную віддати належне панській форелі. Не варто чекати, поки захолоне. Будемо істи й обговорювати далі. Готовий приймати пропозиції та зауваження.

Ніхто з присутніх за столом не був проти.

...Назад Клим та Бася теж поверталися пішки.

Збуджена несподіваною пропозицією й можливістю відчутти себе в новій іпостасі, трошки більшій, ніж акторка театру та в перспективі – кіно, Бася говорила без угаву. Кошовому лишалося слухати та піддакувати. Коли вона вкотре захоплювалася думками вголос, Клим думав про своє. Мав кілька аргументів проти не так самої ідеї, як пропозицій втілювати її на практиці. Але всі вони переважувалися єдиним «за»: як адвокат він у такий спосіб закріплював та підвищував власний професійний статус. Заради цього Кошовий дозволив собі встряти у справу Різника, розголосом після якої був більш ніж задоволений. Крім того, тішити самолюбство жодним законом, писаним чи неписаним, не забороняється.

Так вони дісталися свого будинку. Сніг уже не опускався лагідно – падав лапатами. Трохи підсилювався вітер, грався згрубілими сніжинками, жбурляв їх в очі. Доводилося нагинати голови на ходу, тож Кошовий не відразу побачив одну людину, котра виступила навперейми, відділившись від брами.

- Ой! - вигукнула Бася від несподіванки, притиснувшись до Кліма.
- Якого дідька! - не стримався той, гримнувши на візитера.
- Пане Кошовий, не гнівайтесь, - пробелькотів збентежено Остап Найда. - Не міг чекати до завтра. У нас тут знову біда.
- У кого - у вас?

Коли заздалегідь знаєш відповідь, питання виглядає тим більше дурним.

- Тітка Уляна прибігла, - видихнув студент, говорячи швидко, немов боячись, що пан адвокат не захоче дослухати його до кінця. - Лука зник. Забіг не знати куди. Додому не повернувся, а такого раніше ніколи з ним не бувало. Поможіть, пане Кошовий!

Бася притиснулася сильніше, її жест мав би означати: нікому не віддам.

Сіпнулося віко.

Ну, і як же тобі допомогти, холера...

Розділ восьмий

Сміх у тумані

- Чого ви хочете від мене, пане Кошовий?

Франек Віхура говорив стомлено й виглядав так само. Голос трохи хрипів. Комісар застудив горло, і грубий плетений шарф довкола шиї робив поліцейського чиновника в його кабінеті менш офіційним та, відповідно, більш домашнім. Клим чудово розумів стан Віхури. Мало застудитися, що зовсім не дивно в таку погоду. Поточної роботи повно, не важливої чи менш важливої нема зовсім. Тут іще прикрий адвокат зі своїм питанням. Причому Кошовий, чесно кажучи, сам не знав, чого домагається від комісара. Тим не менше, куди йти і що робити, Клим у світлі останніх подій погано уявляв.

- Зникла людина, пане Віхуро.
- Чую це від вас утретє за цей ранок, - хрипнув комісар, скривившись - говорити не надто комфортно. - Ваш підопічний кудись забіг. Далі що?
- Лука Різник уже не мій підопічний, - нагадав Кошовий.
- Тоді на біса ви ним так переймаєтесь? З нього, нагадаю, зняті всі підозри й звинувачення.
- Так. Але змушений наголосити, пане Віхуро: цей чоловік слабкий. Він погано себе контролює. До того ж не повернувся додому вперше в житті. Завжди приходив, а тут - нема. З ним могло щось статися.
- А могло й не статися, - парирував комісар. - Ви можете передбачити дії таких людей? Вони не відповідають самі за себе.
- Раніше Лука не дозволяв собі нічого подібного.

- Тепер дозволив. Не забувайте, пане Кошовий: душевні хвороби мають властивість прогресувати. Дивно, що ви не взяли цього до уваги. Адже віднедавна маєте повне право називати себе знавцем пацієнтів Кульпаркова.

Клим зсунув брови.

- Не розумію вашої іронії, пане комісарє. Вона навіть образлива для мене.

- Жодної іронії. То вам здається. - Віхура поправив шарф на шиї, затягнувши його трохи щільніше. - Кажу лиш, що з цим вам треба йти не до мене, а до вашого нового колеги, професора Ліщинського.

- Дякую, - стримано мовив Кошовий. - До нього звернуся, коли треба буде консультація. Або порада медичного характеру. Але коли зникають люди, слід звертатися до поліції, а не на Кульпарків чи до іншої лікарні.

Віхура приречено зітхнув:

- Панє Кошовий, ви - досвідчений юрист. Довели це мені та всьому Львову кілька днів тому. Зробили це, без перебільшення, блискуче. Знімаю перед вами капелюха, ви таки показали слабкість деяких ланок слідства й правосуддя. Проте саме як фахівець із права мусите знати: якщо людина не ночує вдома, це ще не привід оголошувати її в розшук.

- Йдеться про хворого хлопця! - підніс голос Клим.

- Тихіше будьте, - порадив комісар. - Це по-перше. По-друге, Лука Різник не злочинець, як ви змогли довести. Поліція не може його шукати. Також він - не жертва. Бо, погодьтеся, нема підстав вважати його викраденим, вбитим, узагалі постраждалим від насильницьких дій. Як представник закону не бачу жодних підстав для того, аби зникнення Різника потрапило в сферу наших інтересів.

- Тобто хай Лукана спершу покалічать чи, не дай Боже, вб'ють, і тоді ви почнете діяти?

- Грубо, пане Кошовий. Але така правда життя, - розвів руками Віхура. - Ви самі щойно це сказали. Взагалі, чому обов'язково прогнозувати смерть чи інші неприємності? Ви вперто й думки не припускаєте, що Різник може повернутися додому. Раптом він уже там. Не хочете переконатися?

З тону поліцейського Клим зрозумів - розмову скінчено.

Виходячи з будівлі департаменту, він так і не знайшов для себе пояснення, яку мету справді переслідував оцим своїм візитом. Та куди йти далі, в які двері стукати, не мав зеленого поняття.

Напередодні Бася, стривожена раптовою появою Найдї й новим несподіваним поворотом у розвитку подій, довго не могла заснути. Розмови про благодійний фонд, допомогу нещасним та, головне, її роль у цьому неабияк збудили її. Тож новина, котра волею долі стала логічним продовженням зустрічі, підтвердивши справедливість слів Ліщинського, запалила її ще більше. Бася, в окремі моменти ледь не зриваючись на істерику, вимагала від Кліма взяти активну участь у долі зниклого хлопця. Навіть вжила незвичне для вух Кошового, але віднедавна модне в богемному середовищі слово «карма»: мовляв, Лука Різник відтепер є його кармою, і тепер Клим має виконати своє призначення.

- Лукан - твое випробування! - заявила вона.

Кошовий змушений був визнати Басину правоту. Бо, як не крути, встряв у цю справу, аби отримати з неї зиск, що вдалося в повній мірі. Коли так, треба далі опікуватися тим, за кого взявся відповідати і кого, відверто кажучи, приручив. Тут мова не про Лукана, бо парубійко, здається, так і не усвідомив до кінця, що з ним сталося, могло статися і чого він уникнув. До Кліма прив'язалася його мама. Заразом – власний помічник, котрий і раніше був вдячний адвокату за підтримку, а тепер дивився на нього так віддано, як дивиться цуцик на господаря. Інших порівнянь Кошовий не знайшов, і цей стан справ йому категорично не подобався. Бо робив усе це, аби підкріпити власні амбіції.

Зовсім не претендував на те, аби замінити в чиїхось очах Бога.

Тому діяти змусила не пізня розмова з Басею. Її вдалося заспокоїти дещо радикальним способом, до якого Клим вдавався вкрай рідко, та зараз іншого варіанта не бачив. Видобувши з шафи почату пляшку сливової наливки, запропонував нареченій ковтнути трошки й заспокоїтись. Склавав компанію, і Бася справді трохи попустилася. Після другої чарки запевнив, поклавши руку на серце: зробить для пані Уляни все можливе й неможливе. Після того панна Райська умиротворено вклалася в ліжко й незабаром засопіла.

Кошовий же вклався не одразу. Трохи посидів за столом в імпровізованому кабінеті, щільно причинивши двері в спальню, смакуючи наливкою та викуривши половину сигари. Думки роїлися в голові, крутилися довкола зникнення Різника, та зібрати їх до купи й спрямувати в потрібне русло Климові не вдалося. Вирішивши нарешті, що ранок розумніший за вечір, та припустивши можливість повернення хлопця додому ще до ранку, він розчавив кінчик сигари в попільничці, щільніше причинив кватирку, бо мороз ще підсилювався, й так само поринув у тривожний сон.

Коли ж, прийшовши ранком у контору, довідався від помічника – Луки нема і матір тіпає, знайшов єдине поки рішення: йти з цим у поліцію.

Візит не дав ніякого результату. Вірніше, дав єдиний: розуміння того, що кримінальна поліція не перейматиметься зникненням такого собі Лукана Різника. Коли нема, на кого розраховувати, доведеться покластися лише на себе. Ситуація для Кошового знайома, так він звик давати собі раду краще.

Вертаючись пішки назад на Шевську, він усю дорогу прикидав варіанти.

Найгірший – спробувати відновити старі зв'язки з кримінальниками. Після історії з убивством Агнелі Радомської Кошовий намагався триматися від цієї публіки чимдалі. Густав Сілезький, якого звільнили з-під варти Климовими зусиллями, на невизначений час забрався зі Львова, аби не мозолити поліції очі. Його посіпаки лишилися тут, і хоч мали всі можливості, аби розшукати Лукана навіть під землею, Кошового зупиняла саме відсутність ватажка. Контролювати того ж Єжи Тиму, свою праву руку, поміркований Густав не зможе. А Клим, знаючи звичаї кримінального світу, мав усі підстави припустити: захопившись, Тима стане погано керованим. Через що сам Кошовий заробить на свою голову додаткових проблем.

Більш прийнятним він вважав звернутися по приватну допомогу до Карла Лінди. Цей схожий на шура поліцейський чиновник керував усією львівською агентурою, маючи таємних агентів всюди, від банків до борделів, від ратуші до злодійських кнайп Замарстинова. На користь цього рішення працювало те, що Клим мав усі підстави вважати Лінду одним із тих поліцейських, хто справді вартий поваги і, що важливіше, з яким за певних обставин можна домовитись. Мінус – Лінда напевне знатиме, що Кошовий уже ходив із цим до Віхури. Отже, погодившись допомагати, ризикує накликати на свою голову гнів начальства. Чого хотілося значно менше, аніж підставляти голову під дуло злодійського револьвера.

Лишався іще найменш певний, зате багато разів перевірений варіант – Йозеф Шацький. Дантист із Кракідалів крутився всюди, знав усе або майже все, що відбувалося у Львові. Відшукати зниклу людину навряд чи міг, бо не мав можливостей ані поліційної, ані злочинської агентури. Проте цінність спілкування з Шацьким була іншою: він міг підказати. Здебільшого навіть ненавмисне, не маючи наміру робити саме так. Але хід його думок, якому до того ж заданий потрібний напрямок, міг у певний момент осяяти Кліма, що траплялося вже не раз.

Тому, проходячи повз поштове відділення, він відбив Шацькому телеграму, призначивши зустріч у знайомому вже барі на Оссолінських. Потому з відчуттям бодай якось виконаного обов'язку, підтвердивши цим власну небайдужість, Клим упевнено рушив до контори. Хтозна, раптом будуть якісь новини, Остапові наказано сидіти безвилазно й пантрувати.

Дивина – вгадав.

Щойно переступив поріг, Найда простягнув конверт.

Заклеений. Дешевий. Без адреси.

Лиш напис: «Для пана адвоката».

Друкованими літерами.

– Та я трохи знаю русинську, – нагадав Шацький, коли Кошовий вирішив прочитати йому записку вголос. – Мені треба це побачити.

Знизавши плечима, Клим простягнув Йозефові папірець. Це був клопоть акуратно розірваного навіп чистого канцелярського аркуша з коротким посланням. Літери анонім виводив великі, тож Шацький обійшовся без окулярів. Лиш трохи відсторонив від себе, ледь примружився. Перечитавши про себе двічі, дантист акуратно поклав записку перед собою, витягнув губи, звично поцмокав, хитнувши при цьому головою.

– Пане адвокате. Відомий вам Лука знову вскочив у халепу. Згадує вас постійно. Маєте забрати його нині За Тором[33 – ... За Тором – на той час назва одного з провулків на Клепарові.] не пізніше десятої вечора. Радо позбудуся його у хаті, яка горіла.

– Я так само вивчив послання напам'ять відразу, – сказав Кошовий. – Питання до вас тільки одне: де це знаходиться?

– Перепрошую – що саме?

У цей момент обом принесли замовлене пиво. Клим відсунув свій кухоль убік, Шацький не міг ігнорувати, зробив чималий спраглий ковток, повторив:

– Де знаходиться – що?

– Призначене в записці місце зустрічі.

– То на Клепарові, – коротко відповів Йозеф. – Точніше, у тихому закапелку, там поруч залізничний насип. Знаю, як дістатися, та життя заносило між тих горбів лише раз, замолоду. Скажу відверто, навіть моя пані Шацька не знає про тамту пригоду. Хоч я перед своєю фейгале чесний

та прозорий, проте без знання окремих фактів моєї бурхливої юності Естер краще спатиме.

Кошовий замислено мовчав. Потягнувши ще пива, Шацький, вкотре ковзнувши очима по записці, трохи подався через стіл до співрозмовника.

- То місце зустрічі - все, що хотіли знати? Інше вам зрозуміло?

- Так, - кивнув Клим, далі не чіпаючи свого кухля, бо пиво зараз переймало його найменше. - Наприклад, невідомий доброзичливець або чудово знає, або встиг переконатися, що Лука Різник не ладен писати. Неписьменним хлопця не назвеш, він знає українську та польську на рівні, достатньому, аби читати вивіски на вулицях, їхні назви, оголошення тощо. Він може формулювати власні думки. Але складати слова в речення на письмі, хай навіть із помилками - не для нього. Дізнався про це і від його матері, і від його родича Найдя, та й сам мав нагоду пересвідчитись.

- Утікачем опікується якийсь чоловік, котрий знає про ваші з ним справи, - вставив Шацький. - Як на мене, це досить звучує коло, і ви завиграшки вирахуєте того аноніма.

- Не тіште себе ілюзіями, - відмахнувся Кошовий. - Завдяки газетам про наші з Луканом справи відомо щонайменше половині Львова. Зі мною вже кілька днів вітаються в різних місцях зовсім незнайомі особи. Правда в тому, Шацький, що автор записки знає Луку. Хлопець, своєю чергою, так само знає його. І довіряє, бо інакше б не побіг по допомогу.

- Ось, пане Кошовий, ми й прийшли до того, з чого слід було починати! - Йозеф зробив черговий, тепер уже переможний ковток. - Ваш пацієнт, тобто, перепрошую, клієнт, раптом утік із дому. Хоча після вашого втручання в його долю Луканові нічого не загрожувало. Виглядає, загроза з'явилася. Настільки серйозна, що бідоласі довелося мазати п'яти.

- Ми в одному напрямку мислимо, - погодився Клим. - Одне уточнення. Різник нічого не сказав матері, найближчій йому людині. Побіг зі своїм лихом не до мене, хоча в записці ясно вказано: хлопець постійно згадує мене як рятівника. Лука шукав порятунку в іншій, третій, особі. Припускаю - робить він це не вперше. З тону записки помітно: її автор ледь стримує роздратування, йому набридло вирішувати проблеми слабого парубічка. Нарешті, українська або, як тут звикли говорити, русинська мова доводить: послання адресоване передусім мені.

- Може прочитати інший. Русинською користуються.

- Так, але саме мова тут дає важливу підказку: лист особистий, таємний, не призначений для ширшого кола очей. Анонім просить мене прийти самому, не залучати сторонніх.

- Міг би написати прямо: будьте сам.

- Але не написав! - вперто правив своє Кошовий. - Адже якби хотів іншого, не рахувався б із Лукою. З ним узагалі навряд чи хтось рахуватиметься. Шойно побачив хлопця, відразу б посадив у коляску першого-ліпшого візника та доставив чи до мене в контору, чи - його матері. Знаючи Лукана, напевне знає й пані Уляну. Тим більше, повторюся, незнайомиць хоче радо позбутися тягаря. Робить висновки, Шацький.

- Ви вже зробили, бачу.

Сіпнулося віко. Клим торкнувся його пучкою вказівного пальця. Сильніше, ніж завжди, нервує, помітно.

- Нічого втішного, - зітхнув він. - Треба готуватися до того, що бідака знову вскочив у халепу, подібно до тієї, з якої його ось щойно витягнули. Через те побіг не до мене, бо засоромився. І матері не бовкнув, аби не лякати чи смутити. Швидше за все, інстинкт погнав Луку Різника до людини, про яку мало хто знає, але яка для нього багато значить. Той почув нову історію - й зрозумів: не хоче, не готовий відповідати за хлопця тепер. Але й не хоче, аби все набуло розголосу. Чому?

Шацький мовчки покрутив головою.

- А ось чому! Ймовірно, Лука знову опинився поруч із криміналом. Доброзичливець приховав це, давши наляканому втікачеві притулок. Тож не дуже хоче, аби про вчинок, за який належить покарання, дізналося більше людей, ніж треба. Я ж, на його думку, здатен знову залагодити таку справу.

- То ви зможете?

- Нема іншого виходу, - розвів руками Клим, відразу ж попередивши Йозефове прохання: - Але дуже прошу вас, Шацький, навіть заклинаю - зі мною нікуди не ходіть.

Брови дантиста здивовано скочили вгору. На обличчі намалювалася зовсім дитяча образа. Він звик брати участь у всіх пригодах Кошового, й почута вимога виглядала відставкою. Аби заспокоїти приятеля, Клим швидко пояснив:

- Це вже не іграшки. Навіть не прогулянка міською околицею проти ночі задля цікавості та можливості відчути на собі принади нічного життя. Йдеться про злочин, до якого доведеться бути причетним. Бо приховання злочинця - порушення закону. Я бережу вас, Шацький.

- Ви перебільшуєте, пане Кошовий, - ображено буркнув той.

- Вважайте, я дмухаю на воду, - тон Кліма відрізав Шацькому будь-які можливості зміни рішення. - Краще розкажіть, а ще ліпше - намалюйте, як дістатися до того місця, За Тором.

Не маючи під рукою нічого іншого, Кошовий перевернув записку чистим боком догори.

І, підкликавши кельнера, попросив подати перо й чорнильницю.

Відлига поволі почалася ще зранку. По обіді сніг уже не хрумкотів, а чвакав під ногами. Сутінки огорнули місто, змішавшись із вогким туманом. На таку погоду кажуть - лондонська.

На Климове щастя, Бася цього вечора була в театрі, репетиції у розпалі. Тож пояснювати свої збори проти ночі не треба. Він вирішив не перевдягатися спеціально. Навпаки, вважав за потрібне виглядати солідно, що додавало ваги в очах аноніма, з яким збирався познайомитися. Хіба витягнув із шафи й щільніше обгорнув довкола шиї теплий шарф, так затишніше. Трохи подумавши, поклав у кишеню пальта револьвер - зброю на його прохання роздобув кілька років тому під час однієї з пригод кримінальник Ежи Тима. Пускати її в діло доводилося не часто, і Кошовий не дуже-то й хотів, аби вона знадобилася. Не відчував небезпеки й тепер, але в останню мить вирішив озброїтись - околиця глуха, так спокійніше.

Відшукавши нижче по вулиці візника, котрий погодився за більшу, ніж зазвичай, платню везти його на Клепарів та почекати там, аби їхати назад, Кошовий зручно вмовстився на жорсткуватому сидінні й вирушив крізь туман. Кінські копита лунко цокали бруківкою, рухалися неквапом – вуличні ліхтарі блякнули, немов занурені в чорну каву, щедро розведену молоком. Чим далі вони віддалялися від центральної частини Львова, тим менше освітлювалися вулиці. А коли взяли курс на Клепарівську рогатку, лиш вогники в незачинених зсередини вікнах нагадували про існування поруч звичайного повсякденного життя.

Незабаром попереду забовванів залізничний насип. Візник, не плутаючи, скерував коня в потрібному напрямку, проїхавши під мостом, що розділяв передмістя навпіл. Тут уже не відчувалося навіть натяку на життя, хоч Шацький пояснив: у закапелку, де сховалася вуличка За Тором, мешкають люди, хай невеличка місцевість й відрізана не лише від міста, й навіть від околиці, до якої прилягала. Візник змусив коня ще більше стишити ходу, сам підвівся на козлах, піднявши відвислий зад, почав уважно дивлятися в туман перед собою, нарешті мовив, повернувшись до пасажира:

– Та прошу пана, маєте. Приїхали.

Так само подавшись уперед, Кошовий за прикладом візника вгледівся у темряву. Спершу не розрізняв перед собою нічого, та скоро вирізнув хату за невисоким парканом, від якої ледь-ледь тягнуло попелом.

– То не так давно горіло, – пояснив візник. – Чутки дійшли відси. Двоє тут жили, чоловік та жінка. Обое такі п'яниці, що ну. Хлоп бабу з дурного розуму до когось приревнував. Напився й пустив червоного півня, коли кобіта там спала. Вона в лікарні, він у тюрмі. А горіло, казали, знаменито.

– Не все згоріло, – зазначив Клим.

– Та зволите бачити – дах лишився. То йдіть, пане, робіть уже свою справу. Не знаю, яку, не мое діло. Довго тут стояти, самі бачите, не вигідно.

– Гроші плачу, мусиш чекати, – відрізав Кошовий. – Впораюся скоро, сам не хочу затримуватись.

Ступивши на підталий сніг, Клим підтягнув рукавички й рушив до хвіртки.

Зупинився, озирнувся. Кінь майорів у тумані, пурхав, щось тихо бурчав візник.

Торкнувся – не замкнено. Перетнув неширокий дворик, зауваживши при цьому: до нього ходили зовсім недавно, міг розгледіти сліди на білому, доволі свіжі. Натоптали й на ганку, хоч дім далі нагадував привид із англійських готичних історій.

– Хто тут? – гукнув Кошовий, копнувши двері носакон черевика. – Лукане, це ти? Я прийшов!

Відповіддю була тиша, й Клим сильніше грюкнув кулаком у двері.

– Досить хованок! Сюди йдіть!

Не почувши навзаєм нічого й тепер, він шарпонував двері.

Опору не зустрів.

Двері прочинилися.

Револьвер Кошовий примостив у правій кишені. В лівій поклав електричний ліхтарик. Стягнув рукавичку, тицьнув її поверх зброї. Звільнена рука вже витягала світило, пальці намацали й натиснули кнопку. Клим виставив промінчик перед собою.

Нікого й нічого.

Тиша.

Легкий запах горілого, він іще довго не вивітриться звідси.

- Лука! - гаркнув він, тим самим підбадьорюючи себе.

Попереду почувся легкий рух, затим - тонкий голос, не розібрати, дорослий чи молодий:

- Тут, - і за кілька секунд: - Ту-ут, ту-ут, я ту-ут!

- Дурня не клей! - гукнув Кошовий, посунувши вперед, на звук, освітлюючи собі шлях, ковзаючи променем по голих стінах та брудній підлозі.

Десь поруч щось хряснуло - ніби людина пробувала пролізти крізь вікно.

Так роблять, коли тікають.

Ні, дорогенький, нікуди не дінешся! Не для того за тобою приїхали!

Клим прискорився, рішуче ступив до дальньої кімнати, звідки линув звук.

Ураз завмер, укляк, нашттовхнувшись на невидиму стіну.

Зупинив сміх.

Такий самий моторошний, надривний, розлогий регіт, яким не так давно зустрів Кульпарків.

Кошовий уже знав: так регочуть лише божевільні.

Сміх лунав спереду, ззаду, згори. Він був усюди, огорнув, немов туман. Кліма немов скувало льодом - тіло від маківки до п'ят пронизав крижаний спис.

Рука з ліхтариком опустилася.

Та промінчика вистачало, аби побачити перед собою щось на підлозі.

Чи когось.

Закусив до болю губу, відчув смак крові в роті, отямився. Сміх теж затих так само раптово, як учувся. Клим струснув головою, остаточно повертаючись у реальний світ порожньої згорілої хати, де в кімнаті на підлозі лежало тіло.

Ступив крок уперед, ще крок, іше.

Присвітив.

Горілиць.

Лука.

Калюжа крові довкола голови.

Нагнувся, спрямував промінь. Кров цебеніла з шиї, горло йому розпанахали зовсім недавно.

Рух за спиною почув не відразу, запізнився з реакцією на секунду, не більше.

По потилиці вдарили, сильно, влучно.

Поринаючи в туман несвідомості, знову почув моторошний сміх.

Розділ дев'ятий

Парубоцька вечірка

Оклигав також від удару.

Легенького. Той, хто стояв над ним, плескав по щоках. Потім стало вогко – лице занурили в щось рихле, холодне й мокре. Свідомість поверталася повільно, але впевнено. Голова ще гула, туман не розвіявся остаточно, але крізь його завісу проривався знайомий голос:

– Пане Кошовий! Пане Кошовий!

І поруч – ще один, теж знайомий, хоч давненько не чутий, шепелявий:

– Живий він! Ще снігу сюди, пане Шацький!

– Та ви ж бачите, пане Тимо...

– Все я бачу! Скоро е, кажу! Не може він тут довго лежати!

Затупотіли, віддаляючись, кроки. Клим завмер, далі не наважуючись розклепити повіки. Швидкі кроки знову наблизилися, й на лице знову навалили снігу. Це нарешті подіяло. Остаточно прийшовши до тями, Кошовий застогнав і розплющив очі.

Відразу примружився знову – від променя ліхтарика. Спробував закритися рукою, та для цього змушений був відірвати її від підлоги. Втративши опору, не зміг втримати себе однією. Лікоть зігнувся, він знову впав на спину.

– Та вставайте вже, пане Кошовий!

Його підхопили за обидві руки, допомогли сісти. Тепер Клим почувався трохи краще, тьма разом із координацією рухів поверталася швидше, боліла розбита потилиця. Мацнувши рукою, відчув під пальцями вогке й липке.

– Перепало вам, – озвався другий голос. – Глядіть, могли й голову відбити. Але ви й ідіот, пане Кошовий.

– Як ви всі тут опинилися? – вичавив із себе Клим. – Де візник, який зі мною був? Давно ви тут і за яким дідьком, пане Тимо?

- Потім поговоримо. Про все й не тут, - мовив Єжи Тима, права рука відомого львівського кримінального ватажка Густава Сілезького. - Ми самі з візником. Забираймося геть звідси, і то хутко.

Труснувши головою й скривившись при цьому від болю, Кошовий зрозумів - мертве тіло нікуди не поділося. Лука Різник із розпанаханим горлом лежить зовсім поруч, і, цілком можливо, на Климовому пальті навіть є його кров. Він повернувся, аби переконатися в цьому, навіть торкнувся ноги мерця.

- Куди! - гаркнув Тима. - Ви, прошу пана, зовсім звар'ювали?

- Не чіпайте його, пане Кошовий! - підспівав Шацький. - Бо то ж так і треба! Вас задля такої пригоди тут лишили!

- Хто? Ви бачили, хто на мене напав?

- Не тут, - повторив Тима, сіпаючи Кошового за праву руку й допомагаючи звестися на ноги. - Гайда звідси!

Так вони залишили не догорілий до кінця будинок. Попереду дріботів нижчий за всіх Йозеф Шацький у незмінному крислатому капелюсі. За ним - Кошовий, простоволосий, в одній рукавиці, з розбитою потилицею. Його підтримував, допомагаючи зберегти рівновагу, високий жилавий Єжи Тима. Вільною рукою тримав його капелюха.

Щойно вийшли на двір, він загасив ліхтарик, простягнув його Климові.

- Тримайте.

- Прощу?

- То ваш. Валявся поруч.

При цих словах Кошовий інстинктивно лапнув себе за праву кишеню. Револьвер та рукавиця лежали там. Нападник не обшукав його, не пограбував. Згадавши враз моторошний сміх, він здригнувся, тепер уже не від холоду. Ліхтарика заховав, дозволив Тимі вдягти капелюха на свою голову, поправив його за криси. З двору вийшов уже без сторонньої допомоги.

Візник на вулиці не чекав, і невеличка компанія рушила назад. Клим не цікавився, як їм вибратися звідси, бо Тима напевне мав план наготові. Та щойно перед ними замаюрів знайомий уже залізничний міст, як злодій ураз зупинився, прислухався, а тоді тихо, але твердо звелів:

- Геть звідси! Туди! Хутко!

Кивнувши у бік насипу, Тима поспішив туди першим. Шацький та Кошовий наддали ходи, в голові вже майже не паморочилося, хоч біль у потилиці далі не минав. Трійця ледь устигла дістатися пагорба й схватися в невеличкій заглибині під голими кущами, як з-під мосту виринула поліцейська карета, за нею - кілька вершників.

Якби туман не огортав усе навкруги так щільно, хтось із поліцаїв-кіннотників їх би помітив.

Вони зникли за рогом, прямуючи до глухого клепарівського закапелку, і Кошовий не мав жодних сумнівів, куди прямувала поліція.

- Знають, - процідив крізь зуби. - Швидко все це.

- Аби ще трохи, там би вас і знайшли, біля трупа, - озвався Тима. - Він, бач, усе врахував. Окрім нас із паном Шацьким, ги-ги.

Злодій явно був собою задоволений - звісно, переграв поліцію.

- Пастка, - підсумував Клим. - Від самого початку це була пастка.

- Обговоримо не тут, - нагадав злодій. - Біжимо, карета чекає.

Каретою Тима гучно охрестив невеличку дорожку, якою правив мовчазний візник. Розмістившись усередині, Єжи не сказав, куди їхати, просто звелів рушати. Їхали мовчки, і Клим дозволив собі відкинутися на жорсткому сидінні та заплющити очі. Коли ж приїхали, зрозумів, виходячи: завезли їх у знайоме місце - кнайпа «Під вошею» на Личакові. Відносно недалеко від його будинку.

Зазвичай усередині цього невеличкого закладу збиралася постійна публіка: тутешні батяри, місцеві повії, довколишні мешканці. Чужий забідав сюди рідко, але головне - у кнайпі «Під вошею» часто призначали зустрічі кримінальники, адже тут було безпечно. Їх усі знали, навіть віталися, та ніхто ніколи не міг виказати їх поліції. Все, про що говорилося в цих стінах, там і лишалося навіки.

Та зараз зала, з якої ще не вивітрився цигарково-горілчаний дух та запах тушкованої капусти навпіл із пивним, зустріла порожнечю. На компанію чекав за шинквасом лише незмінний Цезар, пузатий вусань із залізаним прибором. Клим зрозумів: так наперед домовлено, всіх гультіпак порозганяли. Попри те, що ніхто не заважав, товариство влаштувалося за звичним кутнім столиком. Не питаючи нічого, Цезар поставив перед ними пляшку горілки товстого синього скла, приніс ковбасок, котрі трохи захололи, канапки з паштетом та маленькі булочки з лівером у глиняному полумиску. Потому зачинив двері зсередини й зник у приміщенні за шинквасом.

Єжи Тима взяв на себе роль господаря, розливши горілку по чарках. Шацький спробував відмовитись, згадавши - йому ж дихати на свою Естер, але злодій не зважив на те. Кошовий, навпаки, не думав опиратися. Не чекаючи припрошення, випив першим, не відчувши смаку зовсім, відкусив шматок булочки, повільно й старанно прожував. Тима відпив половину. Дивлячись на нього, те саме зробив Йозеф.

- Тепер питайте, пане ідійте, - мовив він до Кліма.

- Чому я знову у вас ідіот, пане Тимо?

Відповідь Кошовий приблизно уявляв.

- Не пішли з цим до мене.

- Я не мусив.

- А пан Шацький прибіг, коли ви його відшили.

- Та отож, - бовкнув дантист, беручи канапку. - Ви вже подаруйте мені це, пане Кошовий. Але, бачте, моя ідея залучити пана Тиму вас урятувала.

- Погоджуюсь, - кивнув Клим, знову легенько торкнувшись липкої рани на потилиці.

Тима, ніби згадавши щось, рвучко підвівся, перетнув залу і зайшов у кімнату за шинквасом. Поки ходив, Шацький, винувато глянувши на Кошового, швидко заговорив:

- Не гнівайтесь, але я не мав права відпустити вас отак. Не думав, що йдете в пастку. Хотів простежити за вами. Як кажуть, підстрахувати на випадок чого. Тому відшукав пана Тиму, я ж знаю, де його шукати. Нагадав про те, скільки ви зробили для пана Густава...

- Могли б цього не робити, - вставив Клим.

- Та міг би. Але зробив, - розвів руками Йозеф. - Щойно пан Тима дізнався, куди вас чорти понесли, негайно дав якісь розпорядження тут панові Цезарю. Потому каже: не баріться, бо передчуття погані в мене. Тобто в нього...

У цей час Тима повернувся разом із Цезарем. Пузань ніс миску з теплою водою й чисту білу шмату. Поставивши все це на край столу, він відступив, киваючи Шацькому. Той, миттю все зрозумівши, заявив:

- Та я ж лікар! Хай дантист, та яка різниця! Скидайте пальто, пане Кошовий!

Аж тепер Клим зрозумів: сидить за столом у пальті й капелюсі, тоді як Тима з Шацьким скинули убори й верхній одяг. Роздягнувшись за їхнім прикладом, покійно повернувся спиною до Йозефа, дозволивши тому нарешті промити рану, змивши з неї кров. Тепла вода, а головне - випита горілка подіяли: біль уже відчувався не так гостро.

- Що там? - поцікавився.

- Гуля, - доповів Шацький. - Не так страшно, як могло б бути.

Тепер рану оглянув Тима, тоном знавця пояснивши:

- Хто б він не був, знає, як бити й куди. Справді міг вгилити сильніше. Лупив не рукою, напевне мав міцного бікора.[34 - Бікор - кілок, палиця (жарг.).] Мали б, пане Кошовий, останній люфт[35 - Люфт - прогулянка (жарг.).] у своєму житті. Дарма, що ми пхалися за вами й полювали.[36 - Полювати - стежити (жарг.).] Міг би закатрупити вас і на наших очах. Бачте, не хотів. Мав непевне задум, аби вас там же, біля трупа, злупала хатранка.[37 - Хатранка - поліцейський патруль (жарг.).]

- Та я розумію вже, - скривився Кошовий. - Мені цікаво, на що нападник узагалі розраховував. Невже думав, що мене, адвоката, який ось тільки витягнув Лукана з-за ґрат, можна звинуватити у його вбивстві?

- Думайте собі, як хочете, а я скажу так, - Тима повернувся на своє місце, знову налив Климові, трошки додав собі, а Шацький завбачливо прикрив свою чарку долонею. - Так ось, - повторився, - що напевне е. Той фацет, котрий викликав вас на зустріч, напевне знав - ви без вагань приїдете.

- Сам, - додав Йозеф.

- Отож, - погодився злодій. - Ми з паном Шацьким лишили нашого візника за мостом, далі йшли пішки. Досталися потрібного місця, коли там ще стояв той, хто вас привіз, й чогось чекав.

- На мене, - мовив Кошовий.

- Нехай. Ми зупинилися, припинили, я вже хотів йти до візника й питати. Коли раптом з двору виходить хтось, кого ми не розгледіли. Темна постать, більше нічого не скажу. Каже щось вашому візникові, сідає собі та іде звідти геть.

- Але то були не ви! - встряв Шацький.

- Так, бо інакше ми б заспокоїлися. Тим більше, як сказав пан Шацький, з хати мусило вийти двоє. Довелося бігти. Передчуття не зрадили.

Знову не чекаючи припрошення, Кошовий перекинув чарку. Тепер алкоголь почав діяти, зігріваючи зсередини та розслабляючи. Біль у потилиці майже зовсім ущух. Видихнувши, ігноруючи їжу, він глянув по черзі на Тиму й Шацького, заговорив:

- Убивця заманив мене туди. Коли я приїхав, Лука був із ним усередині. І - живий. Йому перерізали горло, шойно я переступив поріг. Потім у темряві нападник пропустив мене вперед, сам підкрався ззаду, вдарив. Далі - вийшов, напевне, доплатив візникові й поїхав з ним. Хоча тому самому кортіло швидше забратися геть. Я ж справді мусив лежати так до появи поліції. Не ясно поки одне.

Кошовий замовк, переводячи подих. Скориставшись паузою, Тима підлив йому ще, і після третьої Клим нарешті заговорив жвавіше.

- Убивця поїхав звідти майже відразу перед вами. На ваших очах. Так? - співрозмовники дружно кивнули. - Поки ви привели мене до тям, поки ми всі вийшли, збігло так само небагато часу. Даю цьому максимум хвилин двадцять. Як йому вдалося за такий короткий час не лише повідомити поліцію про скоєний злочин, а й сама поліція встигла туди дістатися? Місцевість глуха. Навіть якщо зважити на залізничний поліцейський відділок... Хоча - карета, ще й на конях...

Язик почав підступно заплітатися. Думки - так само.

- До чого ви ведете, пане Кошовий? - підштовхнув Шацький.

- Він готувався старанно. Розрахував час так, аби поліція отримала те повідомлення ще тоді, коли Лукан був живий. Поки поліціянти зберуться, він устигне дочекатися мене, перерізати горлянку хлопцеві, напасти на мене й втекти непоміченим.

- Тут треба мати розум, - визнав Тима.

- При тому, що цей чоловік - хворий. Божевільний.

- Чому? - поцікавився Шацький.

- Ми з вами чули схожий регіт у клініці на Кульпаркові. Такий сміх ні з чим більше не сплутаеш.

- Та згоден, досі мурашки бігають, - кивнув дантист. - А ви не припускаєте, пане Кошовий, що той убивця лише наслідує регіт божевільного?

- Ні. А для чого?

- Та хоч би збити вас із пантелику!

- Не думав, - чесно зізнався Клим. - Можливо, ви маєте рацію.

Тепер він уже не зважав на товариство. Налив собі сам, випив, заливаючи ганьбу від поразки. Стало ще легше, хоч Кошовий чудово розумів: це ілюзія як полегшення, так і впевненості в собі. Заразом – не шлях вирішити проблему, а спосіб створити додаткову. Та зупинити його ніхто вже не міг. Він би й не послухав нікого.

– Про інше скажу, панове. Це мені виклик.

– Прошу? – не зрозумів Тима, котрий відсунув свою чарку до центру столу.

– Я довів невинуватість Луки Різника, – зараз Клим товкмачив із п'яною впертістю. – Але чітко дав зрозуміти комісарові Віхурі – справжній Різник гуляє. Тобто той, кого прозвали Різником у газетах, на волі, – гикнувши, він дурнувато посміхнувся й прикрив рота долонею. – Ось. Гуляє на волі. Полювати за ним – справа поліції.

– Та ви все мудро сказали, пане Кошовий, – піддакнув Шацький.

– Мудро, – легко погодився Клим. – І чесно. Мені далі до цього Різника нема жодного інтересу. Бачте, Різник має інтерес до мене. Моеї, – він знову гикнув, цього разу не прикрившись, – персони. Бо зробив так, аби вбити Лукана практично в мене на очах. Різник, чи як його там, викликав на двобій мене.

Кошовий стукнув себе кулаком у груди, потягнувся до пляшки. Йому не заважали, та коли знову наповнив чарку, Єжи Тима забрав її, майже порожню, зі столу та переніс на стійку шинквасу. Провівши злодія каламутним поглядом, Клим дурнувато посміхнувся, випив і вперся руками об краї столу. Покрутив головою, оглядаючи приміщення, котре стало раптом незнайомим, та кожного з компанії – по черзі.

– Хтось із панства має до мене ще справу?

– Так, – Тима підвівся, навис над Кошовим. – Є остання справа. Доставити вас додому, пане Кошовий. І прохання. Якщо хочете – не від мене, особисто від пана Сілезького. Дурниць не наробіть. Готуйтеся до весілля, ви ж одружитися збираєтесь, чули-чули. Зустрічайте Різдво з молодок пані. Помандруйте Європою. Звозіть її хоча б до Парижа.

– Чому – до Парижа?

– Бо всі жінки хочуть до Парижа. Дякуючи панові Шацькому, сьогодні я опинився поруч. Наступного разу може не скластися. Програйте зараз, пане Кошовий. Справді, лишіть це поліцаям.

– Послухайте його, пане Кошовий, – вставив Шацький. – Нам із Естер не пережити, як із вами щось станеться.

– Переживете, – буркнув Клим грубувато. – Діти у вас. Хоча б заради них.

– Вони так само не переживуть. – Йозефові слова звучали серйозно, навіть трагічно. – Лишіть то все, дорогий пане.

Тепер випростався Кошовий. Пошукав і знайшов пальто. З допомогою Шацького запхав руки в рукави. Хоч криво, але прилаштував капелюха. Зиркнув на залишки закусок.

– То я маю заплатити? Прошу мені рахунок.

– Та йди вже додому! – не стримавшись, гаркнув Тима, підштовхнувши Кошового до виходу.

Шацький кинув на нього повний докору погляд, підхопив друга під руку й повів на свіже повітря...

...Спершу подіяло, трошки провітрило. Та по дорозі в колясці Кліма зовсім розтрясло й розвезло. Шацький змушений був здати його двірникові Бульбашу з рук до рук, і той не приховував подиву: у такому стані пана адвоката не бачив відтоді, відколи він зайняв свої апартаменти. Гнат допоміг йому піднятися сходами до дверей, але там Кошовий жестом попросив залишити його. Спробував відчинити власним ключем і з третьої спроби втрапити в замок упустив його на підлогу. Нахилився – і тут двері відчинилися.

Бася застала свого нареченого таким. Зігнутих навпіл, у збитому набакир капелюсі, брудному пальті, з гулею на потилиці, довкола якої вже запеклася кров, і п'яного, мов швець. Сама вона була в шовковому халаті поверх нічної сорочки, з темними колами під очима й не так люта, як утомлена: вістей від Кліма не мала вже кілька годин. А за вікном – глупа ніч, туман, небезпека.

– Господи мій милий! – сплеснула Бася руками. – Це що таке? Як це розуміти?

– Не знаю, – бовкнув Кошовий у відповідь, цілковито затаївшись на спробі підняти ключа і, шойно це нарешті вдалося, випростався, з радісною посмішкою показав його Басі. – Ось!

– Так, – вона критично обдивилася його з ніг до голови. – По-перше, спатимеш сьогодні на канапі. По-друге, заходь негайно.

Переступивши поріг, Клим відразу почав стягувати пальто. Втративши рівновагу, ледь не впав, але вчасно схопився за стіну. Тим часом Бася, зачинивши двері, не збиралася вовтузитися з ним, різко запитала:

– Що відбувається, Кліме? Ти що собі дозволяєш?

З останніх сил Кошовий впорався з пальтом. На диво акуратно почепив його на вішак, потім підняв капелюха, ніби вітаючись.

– Відбував вечірку.

Очі Басі враз зробилися круглими.

– Ти? Вечірку? Яка, до біса, вечірка!

– Парубоцька, – відчеканив Клим. – Є такий звичай – парубоцька вечірка. Наречений прощається з парубочим життям. У вас, панно Барбаро, так само буде дівич-вечір.

Розділ десятий

Естер Шацька гнівається

Прокинувся Клим із думкою про револьвер.

Сварку з Басею не забув. Розмову «Під вошею» – так само. Випите вдарило в голову й підкосило ноги, та пам'ять не відбило. Лишалася надія, що Бася не мацала кишені, аби звільнити їх перед тим, як віддати чистити. Про

зброю вдома вона знала, Кошовий навіть давав їй потримати, аби не боялася. Але доведеться пояснювати, з яких це пір на парубоцькі вечірки чоловіки беруть із собою револьвери.

Попри побоювання, нічого не крутилося перед очима. Климові не вперше було пригощатися алкоголем, та ніколи дотепер він не робив це під впливом негативних емоцій, аби заглушити їх та штучно притлумити. Нарешті, завжди заїдав спиртне, а вчора лигав на порожній шлунок. Організм витримав незвичне навантаження хіба через здоровий спосіб життя, котрий Климентій Кошовий намагався практикувати. Не ів абичого, нічим не зловживав, час від часу, хоч віднедавна – не так часто, як хотілося, займався в гімнастичному залі та поновлював уроки боксування. Отже, вирішив він, цього разу обійшлося. Надалі долю бажано не випробувати.

Це стосується лише випивки.

Адже дослухатися до вчорашніх порад Шацького й Тими не збирався.

Похмілля таки давалося взнаки. Кошовий відчував себе курчам, котре щойно вилупилося з яйця та опинилося в жорстокому світі, дуже гостро його відчуваючи. Саме це додало впевненості: виклик Різника з Городоцької треба приймати. Проквітнути вчорашнє після всього, чого вже зміг досягти, Клим дозволити собі не міг.

Ставити до відома поліцію – теж.

Пальто висіло там, де почепили вчора. Бася, на щастя, ще спала, вимучена вчорашньою ніччю. Револьвер лежав на місці, в правій кишені, під рукавичкою. Дивно, але рукавички теж були на місці. Ховаючи зброю туди, звідки взяв, під стопку білизни в нижню шухляду комода, Клим наново прокрутив учорашню пригоду на Клепарові й зрозумів: не будь поруч Єжи Тими, фахового злодія, свої речі він сам, аби пощастило вчасно втекти, розгубив би по дорозі. Капелюха б залишив біля трупа, це так точно. Натомість Тима навіть у мить найбільшої небезпеки, коли лік ішов на секунди, все одно думав про замітання слідів.

Вчасно Шацький крутнувся.

Ось хто справжній друг.

Далі Клим спробував привести себе до ладу. Утримавшись від наливки, котра чекала в шафці, він умився, з насолодою хлюпаючи в лице холодною водою й пурхаючи. Далі старанно поголився, як робив щоранку. Щедро скропив себе духмяною туалетною водою й заходився варити каву.

Бася застала його за цим заняттям.

Наречена помітно не виспалася, до того ж відразу надула губи, показуючи: все пам'ятає, підлизатися не вдасться, прощення доведеться вимолювати на колінах. Кошовий же на коліна ставати не збирався. Саме завершив процес, налив каву в маленьку квітчасту порцелянову філіжанку, з легким уклоном простягнув Басі.

– Доброго ранку.

Мить повагавшись, вона взяла. Сама додала цукру, ковтнула.

– Тобі все одно доведеться вибачатися.

– Прошу пробачення, – говорячи, Клим дивився Басі в очі, вона не відвела.

- І пояснити все.

- Вчора я все пояснив. Більше не додаю.

Тепер він налив кави собі, із задоволенням потягнув. Міцна, як і хотів, швидко й остаточно приведе до тями.

- Можу я запитати дещо?

- Навіть повинна. Маєш повне право.

Бася закусила нижню губу, вочевидь збираючись із духом.

- З ким ти був на отій своїй вечірці?

- З Шацьким, - він сказав майже всю правду.

- Відолашна пані Естер, - з родиною дантиста Бася бачилася в місті, була багато про неї начувана, хоч не гостила в Кракідалах жодного разу. - Тобто бідолашний пан Йозеф. Йому перепаде від неї через тебе.

- Не вперше, - Клим вирішив обмежитися такою відповіддю, відчуваючи: Бася чогось уперто недоговорює.

- Я знаю про подібні вечірки, - тут же сказала вона.

- Що ж ти знаєш?

- Чоловіки не лише впиваються там до непритомного стану.

- Учора я, здається, був притомним. Та виглядав пристойно.

- То тобі так здається.

- Гаразд, що ще ти хочеш знати? - Кошовий поступово починав дратуватися.

Бася знову закусила губу.

- На парубоцьких вечірках присутні повіі, - наважилась нарешті.

Від несподіванки Клим завмер із роззявленим ротом. Бася, користуючись його розгубленістю, ковтком спорожнила свою філіжанку, зачастила, вивалюючи все разом:

- Чоловіки мають таку традицію - прощатися з парубоцтвом у борделях. Або винаймати апартаменти й гоцати там із сороміцькими жінками до ранку. Вони збираються гуртом і запрошують одну дівулю на всіх. Чи двох.

- Так одну - чи двох? - поцікавився Кошовий, відставляючи вбік свою недопиту каву.

- Не знаю.

Пора перейти в наступ.

- А не знаєш - для чого казати? - Клим ступив до Басі, вона подалася назад, вперлася спиною в стіну. - Так, є подібні традиції. Дуже багато мужчин їх дотримуються. Я знаю одного пана тут, у Львові, котрий за два роки примудрився двічі розлучитися й тричі одружитися. Всякий раз перед черговим весіллям він влаштовував парубочу вечірку, котра насправді більше нагадувала оргію. Мене, звісно, там не було. І дозволю не

пояснювати, звідки мені все це відомо. Проте це не означає, що повій кликали ми з Шацьким, – перевівши подих, він наголосив: – Тим більше – з Шацьким.

Бася мовчала. Взявши її руками за плечі, Кошовий ледь стиснув, нахилившись впритул:

– Ти вільна підозрювати все що завгодно. Але не це. У мене було своє життя, а та будуть власні звички та інтереси. Ти теж їх маєш, і навряд чи всі вони стануть спільними, що цілком нормально для дорослих людей. Та маєш знати: я люблю тебе і ні на кого не збираюся міняти. Можу втратити над собою контроль, трапляється всяке, Басю. Та голова й здоровий глузд лишаться при мені.

Не чекаючи на відповідь, Клим заліпив Басі рота поцілунком.

Вона відповіла так палко й гаряче, що навіть трохи прикусила йому губу.

До спальні Кошовий відніс її на руках, усе ж примудрившись причинити за собою двері.

Збираючись до Шацьких, він одягнув інше пальто. Не таке представницьке, як те, вимашене, але воно так само додавало солідності. Останнім часом саме це тішило пані Естер. А справити на неї традиційно позитивне враження треба: Кошовий уболівав за долю Йозефа, бо той учора теж повернувся додому пізніше, ніж звичайно. Могло б минутися, аби від нього не тхнуло горілкою, – все ж Шацький причастився.

Естер не любила цього і мала на те свої причини. Її молодший брат, Іцхак Боярський, званий у родині Іциком, був надією тата. Але через невдалу оборудку втратив гроші, взяті під заставу майна. Коли банкові набридло чекати, він забрав у Іцика все, молодий чоловік опинився на вулиці й дуже швидко пустився берега. Помер від дешевої горілки, його знайшли в стічній канаві однієї похмурої осені, й відтоді Естер часом примовляла: «Таке було, що й не хочу». Вона дуже боялася, аби Йозефа не спіткала доля Іцика. Той іще замолоду встиг добре погуляти, і аби стримувати подібні звички, дружина змушена була крутити Шацького в баранячий ріг.

Знайомство, а пізніше – дружба із Кошовим мала для дантиста ще й практичну користь. Шацький навіть пишався цим, нагадуючи: «Я не був би жидом, аби не мав маленького гешефту». Коли зустрічався з Климом, а тим більше – допомагав йому залагоджувати різні справи, міг дозволити собі випити пива, а то й чого міцнішого, не ризикуючи при цьому отримати прочухана від матері своїх чотирьох дітей. До того ж Естер Шацька пишала перед усіма Кракідалами, що до них заходить знаменитий на весь Львів пан, про якого пишуть у газетах чимало гарного. При цьому, не стримуючись, натякала: поруч із Кошовим завжди крутиться її Шацький, всіляко допомагаючи порадами. Хоч усе одно була категорично проти, аби Йозеф часто встрявав у пригоди за межами Краківського базару.

Збираючись навідати їх, Клим брав на себе роль рятівної палички.

Не помилився, вчасно нагодився.

Шацькі займали помешкання на першому поверсі занедбаного прибуткового будинку. Розмір кімнат при тому був більшим, ніж зазвичай можна побачити в бідних кварталах. Але тут усе, крім кабінету дантиста, де він приймав пацієнтів, було страшенно захарашене. Попри це, тіснява додавала затишку, і Кошовий не уявляв, як тут може бути, коли б усе прибрали.

Не встиг Кошовий постукати, як двері зсередини широко прочинилися, ледь не стукнувши його. На двір вибіг розхристаний юнак – це був Шмуль, старший син Шацького, котрий цього року відсвяткував своє сімнадцятиріччя. Побачивши гостя, Шмуль широким жестом показав на дверну пройму, тицьнув туди вказівним пальцем, прокричав, аби чув не лише Клим, а й найближчі сусіди:

– Все! Моеї ноги не буде більше в цьому домі! Це не дім! Це – пекло, пекло, там пекельне полум'я!

– Шлимазл! [38 – Шлимазл – невдаха, дурень, нездара (ідиш).] – долинув зсередини голос Естер, але розпачу не чулося – лише гнів.

Після вчорашньої відлиги знову поволі повертався мороз. Та Шмуль не зважав на нього, засунув руки в кишені розчахнутого чорного пальта й посунув геть із гордо піднесеною головою. Подібні картини не були чимось новим для Кошового, тож він пройшов усередину, так і не дочекавшись запрошення.

У залі, за круглим столом, сидів Йозеф Шацький у сірій сорочці, простих чорних штанях та камізельці. Сухі жилаві пальці нервово сіпали гудзики. Над ним стояла Естер, ще не стара жінка, з волоссям, забраним у тугий вузол. Вона лише виглядала повнявою. Насправді іжею не захоплювалася, її роздали чотирикратні пологи. Більшість єврейських жінок, бачених Климом, сивіли рано. Естер Шацька була винятком.

Побачивши гостя, жінка сплеснула руками, тицьнувши пальцем на чоловіка:

– Як ви вчасно, пане Кошовий! Погляньте, лиш погляньте! Кого ви тут бачите?

Відповідь вона вже приготувала, та Клим ввічливо мовив:

– То є Йозеф Шацький, прошу пані.

– То є шлимазл! – в тон йому вигукнула Естер. – Він своїм прикладом зведе в могилу передчасно не мене, а Шмуля!

– Що не так зі Шмулем? – поцікавився Кошовий.

– Злигався із сином Лапідуса!

Це сказала Рива, менша Шмуля на рік і старша з двох дочок дантиста. Дівчина весь час стояла в дверях сусідньої кімнати, притулившись до одвірка. З кожним роком вона ставала дедалі більше схожою на матір. Хіба зараз не сварилася, а спокійно слухала батьківські гарикання, при цьому розплітаючи та заплітаючи кіску.

– Тобто? – Клим глянув на неї.

– Лапідус-менший та ще кілька таких, як сам, вештаються гуртом, – охоче пояснила Рива. – Мамі це не подобається. А Шмулю набридло сидіти вдома та читати Талмуд. Він уже передумав вчитися на рабина.

Минулого року старший син Шацького несподівано навіть для батьків захопився релігійними студіями, побачивши себе в недалекому майбутньому пастирем, який проповідує духовне слово. Йозеф прийняв це скептично, вважаючи: віра – одне, вона має бути, але молода людина мала б повернутися пізніше, поки не перепробує радощі світського життя. На що Естер категорично заперечила: нехай би свого часу Іцик обрав такий шлях,

не був би він таким коротким. Шацький не заводився з дружиною, дав Шмулеві час, і ось тепер юний вік узяв своє – хлопець категорично переглянув свої погляди на протилежні.

– До чого тут він? – Кошовий кивнув на Йозефа.

Рива знизала плечима, а Естер знову сплеснула руками:

– А хто? Скажіть, прошу пана – хто? Тата чорти носять хтозна-де! Він не каже, куди вибирається під вечір! Вертається глупої ночі, тхне горілкою і щось белькоче про ваші справи, пане Кошовий! Вей, синові е з кого брати приклад.

З надр житла долинув дитячий плач – це озвався Даніель, найменший у родині, п'ятирічний хлопчик, котрий капризував від самого народження. Він став для Риви та її меншої сестри Іди справжнім яблуком розбрату. Естер часто перекладала на доньок обов'язки глядіти Дені, вони ж шукали спосіб, як би зіштовхнути обов'язки одна на одну. Цікаво, що Іді вдавалося перегравати Риву частіше, ніж навпаки. Молодша виявилася хитрішою та спритнішою. Але час показав: від того потерпав лише хлопчик. Інстинктивно відчувши, що не потрібен сестрам, Дені навчився влаштовувати гармидер на рівному місці, тож Естер доводилося братися за сина самій. Це не звільнило дівчат від обов'язків глядіти найменшого. Він лише зробився прикрішим і в свої п'ять був погано керованим.

– Риво, йди допоможи сестрі з братом, – буркнула Естер.

– Я теж збиралася погуляти, – париувала дівчина.

Пані Шацька похитала головою, приречено махнула рукою.

– Та йдіть уже. Всі від мене йдіть. Набридло вам удома, нудно з батьками, нічого не хочете. Бачите отой Содом у місті, весь отой гармидер, який зовсім не для жидів створений. Хоча жиди доклали до всього того руки та мізки. Йой, та робіть, що собі хочете. Повиростали, бач, Йозефе.

Рива озирнулася в глибину помешкання, звідки далі линув дзвінкий вимогливий голос Дені, потім підійшла до матері, обняла її. Естер машинально погладила доньку по голові, знову тицьнула пальцем на принишклого Шацького:

– Ти все одно мусиш дбати про дітей. Маеш стежити за ними, не лише гоцати Львовом, наче тобі завжди двадцять років.

– Ми погуляємо разом із Дені, – мовила Рива, відсторонилася й пішла геть.

По тому, як пустила йому бісики, Кошовий зрозумів: усе це гра, дівчина щось замислила. Чи сама, чи з Ідою на пару, хтозна. Щойно дорослі лишилися самі, Клим пояснив, аби покінчити з цим:

– Пані Естер, я вкотре прийшов засвідчити повагу й підтвердити: вчора пан Шацький був зі мною. Навіть урятував мені життя.

Йозеф при цих словах гордо викотив груди вперед. Естер сплеснула руками, вираз обличчя миттю помінявся.

– Він урятував... Як-то? Шацький – і врятував?

– Ви зле знаєте свого чоловіка, – Кошовий перехопив ініціативу й почав наступ. – Подобиць не розкажу, бо не маю права. Але ось, гляньте ближче.

Нахиливши голову, Клим дозволив Естер роздивитися свою гулю. Сам побачити власну потилицю не міг, та Бася докладно описала, як там воно виглядає.

- Ви впали?

- На мене напали, пані Естер. Підступно. Вночі. Аби ваш чоловік не опинився поруч, не нагодився вчасно, Бог знає, чи зміг би я вступити до вас сюди нині зі словами вдячності.

- Пити при тому обов'язково? - пані Шацька ніяк не могла заспокоїтися.

- Ми знімали напругу. Пригода небезпечна. До всього, пані Естер, ваш чоловік лиш пригубив. Тим обмежився. Знали б ви, яких чортів виписала мені за те моя панна!

Згадка про Басю остаточно змусила Естер Шацьку відтанути. Вона тішилася з грядущого Климового весілля. А те, що Барбара Райська народжена єврейкою, вважала якщо не особистою заслугою, то вже напевне - особистою перемогою.

- Вашу породу таки треба тримати в колючках. Сядьте собі дакус, пане Кошовий, дуже прошу.

Клим примостився навпроти Шацького і, дочекавшись, поки Естер на мить відволічеться, підморгнув. Той у відповідь витягнув губи й зобразив цмокання, кліпнувши обома очима. Все йшло так, ніби вчорашня нічна пригода обом наснилася.

- То ви розкажіть хоч, хто на вас напав, - нарешті поцікавилася Естер.

- Хотів би я знати, - Кошовий відповів чесно. - Почав уже думати, де й кому перейшов дорогу. Бо то не звичайний собі вуличний грабунок чи батярський вибрик.

Насправді Клим збирався продати пані Шацькій історію про те, як на нього напали грабіжники, він ледь відбився, а Шацький привів поліцію. З огляду на почуте й побачене в цій родині, вирішив наблизити розповідь до правди, наскільки це можливо. Слід подбати про додаткову вагу Йозефа як старшого в сім'ї.

- Не звичайний? Ви вскочили в серйозну халепу? Чому ти мовчав! - гримнула на чоловіка Естер.

- Як завжди, фейгале. Бо не моя таємниця, - розвів той руками.

- Отже, таємниця? - цікавість Естер невпинно зростала, переважаючи інші емоції.

- Не аж така, - поспішно пояснив Кошовий. - Ви ж напевне чули про ту історію з Різником.

- Ходять чутки - його теж убили!

Кошовий напружився.

Насправді від самого ранку він нічого не чув про смерть Лукана. Хіба пропустив щось повз увагу. Звичайно, ранком завітав до контори, почув від засмученого й розбитого Остапа - поліція знайшла тіло, відпустив помічника, вирішив узагалі не приймати нікого сьогодні. Й коли прощався з ним, роблячи вигляд, що нічого не знає, хоч сумував щиро, почув: поліцейський слідчий суворо заборонив говорити про це. Тіло, мовляв, видадуть, ховайте тихцем.

Але показово: кримінальна поліція вирішила факт не розголошувати.

Чому?

Можна спробувати запитати в комісара Віхури. Бо, як не крути, адвокат Кошовий – зацікавлена особа.

Він і збирався йти з цим до нього. Та щось встигло статися, коли про вбивство Луки вже говорять у Кракідалах.

– Я це знаю. Сумно, – мовив Клим. – Учора я, тобто ми, – кивок на Йозефа, – намагалися знайти нещасного хлопця приватним способом. Він, як ви, можливо, не знаєте, напередодні кудись забіг з дому.

– Мені це знайомо, – не стрималася Естер.

– Прошу дуже, у вас зовсім інші труднощі, Богу дякувати, – відмахнувся Кошовий. – Зараз не скажу вам напевне, кого, коли й де запитав про щось, що могло видатися небезпечним. Дізнавшись про наглу смерть Луки, остаточно переконався: напад на мене якимось пов'язаний із моїми, тобто нашими із Шацьким, пошуками. Але, пані Естер... Ви вже звідки про це знаєте? В газетах нічого нема.

– Ви читаєте не ті газети, – відрізала Естер, помітно обурена недовірою. – Вже вдень на Краківському базарі тільки про ці страхіття й говорили. Кому не вірили, ті посилалися на свіжу публікацію пана Навроцького. Той може конкурувати з моїм Шацьким, коли йдеться про те, хто скорше дізнається нову львівську пльотку.

Сіпнулося віко.

Сильно.

– Чекайте – Навроцький? Януш Навроцький?

– Отож, – долучився нарешті до розмови Йозеф. – Я казав вам про нього, чи забули?

Звісно, Кошовий не забув.

Тепер треба чимшвидше дізнатися, звідки про вбивство Луки Різника відомо особі, котра знати цього не повинна.

Розділ одинадцятий

Ва-банк

Досвід сищика-аматора підказував: пані Естер варто слухати й чути.

У не надто великій Климовій практиці особистого втручання в кримінальні історії ці роздуми дружини Шацького вголос завжди ставали вирішальними для успішного розв'язання загадки. Мудра львівська єврейка, сама того не бажаючи, з висоти свого життєвого досвіду всякий раз давала Кошовому непомітний сторонньому окові дороговказ. Естер Шацька говорила про речі, зовсім не пов'язані зі справою, в яку йому доводилося вплутуватися. Але саме її слова підказували Климові єдино вірний напрямок руху до фіналу.

Тож із Кракідалів до Личаківської він вирішив перейти пішки, неквапом, аби обдумати почуте краще, зважити всі «за» та «проти», а головне – вирішити для себе, як слід краще підступитися до Януша Навроцького. У правоті пані Шацької він не сумнівався. Бо справді: нема нічого кращого для газетяра, якого годують сенсаційні публікації, як створити такий сюжет самому.

І першим опинитися на місці злочину.

Ним самим і скоєному.

Пройшовши по морозу під легеньким сніжком половину дороги й перетинаючи корзо, Кошовий остаточно склав у голові намисто з подій, на вбивчу послідовність яких дотепер ані він, ані хтось інший не звертав – чи не хотів звертати! – жодної уваги.

Отже, на вулиці Городоцькій вбивають першу повію з чотирьох. Чи бували такі випадки раніше? Напевне так. Навіть без напевне: у цьому нема жодних сумнівів.

Чого гріха таїти, раніше Кошовий навідувався в борделі. В інший спосіб помічник нотаря з платнею, яку покійний пан Штефко міг часом затримати, молодий здоровий мужчина, не міг вдовольнити природні чоловічі потреби. Завести постійну коханку Клим у перші роки свого львівського життя не міг собі дозволити. Стосунки з Басею стали першими серйозними за весь час. Та якби Кошовий не став такою собі місцевою знаменитістю, розкривши таємницю будинку з привидом на вулиці Валовій, навряд чи молоду акторку привабив скромний клерк із пошарпаного бюро. Звісно, тепер усе інакше, Бася справді любила його, й зовсім не за зрослий статус, він відповідав почуттями навзаєм.

Проте це зовсім не означало, що відтоді, як Клим забув дороги до міських лупанарів, дівчата, котрі продають себе, стали почуватися безпечніше. Обрана ними з доброї волі професія далі має ті самі ризики, загрожуючи не лише здоров'ю, а й життю. Кошовий намагався не ставати для котроїсь постійним клієнтом, бо справді мав звичку прив'язуватися до людей, а це – додаткові зобов'язання. Принаймні, так відчував сам Клим. Але зміна дівиць, хай не така часта, саме зараз дала йому ще одну несподівану підказку. Бо коханки на годину мінялися, та історії всі вони розповідали однакові. Незалежно одна від одної, а отже – не брехали.

На повій нападали завжди.

У всі часи трудівниці найдревнішого ремесла ризикували зустріти клієнта, котрий проявить свою чорну натуру й вдарить дівчину задля свого задоволення та проти її волі. Комусь цього виявиться замало, й він легко скалічить курву, зламавши руку, щелепу чи понівечивши лице. А може й убити, хоч у ліжку, хоч просто посеред вулиці, затягнувши в двір. Моторошні історії про лондонського Джека-Патрача [39 – Джек-Патрач – псевдонім, присвоєний журналістами серійному вбивці, котрий діяв у Лондоні 1888 року, жорстоко вбиваючи повій.] чули навіть у Києві. Передруковуючи британську сенсацію та додаючи до неї вигаданих із власної голови подробиць, газетні писаки ставали знаменитими, а самі газети з подібними публікаціями продавалися швидше й більшими накладами. Львів у своїй підвищеній цікавості до таких новин від Києва, а також – Варшави, Відня, Парижа, Лондона чи Санкт-Петербурга задніх не пас. Криваві злочини, особливо – оповідані з перших вуст, і якщо дізнаєшся їх за дверима своєї безпечної затишної оселі, не дають людям спокою.

А якщо страждають повії, ревні віряни, батьки-матері пристойних родин, пані та панове літнього віку харчуються ними найохочіше. Адже роблять для себе єдино правильні висновки, які їм подобаються: грішниці самі обрали шлях гріха, за що дістали хай жорстоку, проте заслужену кару. Тож усякий раз, дізнаючись про насильство над повіями чи іншими мешканцями міського дна, обивателі зітхали спокійно.

Вважаючи себе істотами, вищими за цих нещасних.

Містяни готові платити за можливість дізнатися про нову сенсацію, і тут на сцену виходили особи, подібні до Януша Навроцького.

Вони продають обивателям товар, який самі ж виробляють.

Нормальний закон торгівлі.

Від думки, що газетяр справді полже на дівчат легкої поведінки, аби потім написати про це першим і лише заробити грошей, у Кошового сіпнулося віко сильніше, ніж зазвичай. Смикнуло так сильно, що моргнуло, заплющивши око повністю. Клим навіть на мить зупинився, стягнув із правиці рукавичку та заспокоїв тик не пучкою вказівного пальця, як завжди, а притуливши до лица всю долоню й міцно притиснувши. Постоявши так, труснув головою й рушив далі.

Хода заспокоювала. Перевівши подих від здогаду, котрий насправді був не аж такий несподіваний, Кошовий знову привів до ладу розпорошені думки.

Так, повій калічили та вбивали раніше. Але досі ніхто, крім Навроцького, не публікував ці факти на перших шпальтах. Ще й детально розписуючи, ніби автор бачив усе на власні очі, опинившись біля тіла раніше поліції. Зараз Клим пригадав кілька його репортажів, прочитаних раніше, коли готувався витягти Лукана Різника з тюремної камери. Ще тоді звернув увагу: Навроцький майстерно володів пером, описуючи все так, що читач, попри власну волю, відчував своєрідний ефект присутності. Так глибоко занурити в історію може людина, наділена непересічним талантом, чого в Навроцького не забрати. Проте одного таланту тут замало: він брав докладними розповідями про кожну наступну жертву. Що означало лише одне: репортер добре знав кожну.

Знайомився перед тим, як винести свій вирок?

– Чом би й ні!

Фраза вирвалася, прозвучала голосно, і Клим помітив, як кілька перехожих озирнулися на дивного чоловіка, котрий говорить сам до себе на вулиці. Це трохи збентежило, і Кошовий навіть торкнувся краю капелюха, адресуючи вибачення першому-ліпшому, з ким зустрівся поглядом у сутінках на освітленій ліхтарем вулиці. Огрядний добродій світськи підняв капелюха навзаєм, чи то вітаючись, чи даючи зрозуміти: не переймайтеся, прошу пана, все гаразд. Знову кивнувши й відчуваючи себе круглим дурнем, Клим надав ходи.

Уже біля своєї брами остаточно склав картину, не маючи сумнівів щодо її правдивості.

Януш Навроцький не отримує відомості про вбивства на Городоцькій у поліції, а є щонайменше свідком кривавих злочинів. Це значить: репортеріві відоме ім'я того, кого він охрестив Різником, і він тримає це в таємниці, бо здати його до криміналу означає перекрити прибуткове джерело сенсацій. Але цілком реальною є ситуація, коли Навроцький полже й убиває сам. Чому? Тому, що так він не тримає при собі чужих таємниць.

Будь Різник іншою людиною, він напевне стежив би, хто що про нього пише. Вирізнив публікації Навроцького серед інших. Розв'язавши нескладне рівняння, зрозумів: писака знає забагато. Тому життя Навроцького опиняється під загрозою.

А якщо він Різник із Городоцької - він сам, то нічим не ризикує.

Давши двірникові традиційну «десятку» й піднімаючись сходами до себе на другий поверх, Кошовий відповів і на останнє питання: чому Різник кинув виклик саме йому, заманивши в пастку та вбивши нещасного Лукана. І знову не стримався, сказав це вголос, шойно Бася відчинила перед ним двері:

- Сам винен.

- Винен? - перепитала наречена здивовано. - У чому ти винен?

Клим злегка прикусив губу. Потім поцілував Басю замість відповіді, скинув капелюха, струсивши сніговий пилок на підлогу, почав розстібати пальто.

- То я сам до себе. Мислю вголос.

- І в чомусь себе звинувачуєш, - зауважила Бася. - Якісь таємниці?

- Від тебе - жодних, - Кошовий скинув пальто, вигравши тим самим кілька секунд і знайшовши прийнятне пояснення. - Ти ж чула про загибель мого клієнта, Лукана?

- Газети пишуть, місто пліткує, але не аж так. До чого тут ти?

- Ні до чого, кохана.

- Ти свою справу зробив добре.

- Навіть дуже.

- Але чомусь ятриш себе зсередини.

Клим акуратно почепив пальто на вішак, обсмикнув піджак.

- Басю, якби Лукан зараз сидів у Бригідках, його б навряд чи спіткало лихо. Як бачиш, є більша біда, ніж сидіти за ґратами не за своє.

Бася двома кроками скоротила між ними відстань, поклала руки йому на груди, глянула в очі.

- Ти шпетити себе за те, що домігся справедливості й допоміг хлопцеві вийти на волю?

- Так.

- Неправда.

- У глибині душі я це розумію. Та нічого не ладен вдіяти з собою, кохана. Ти вгадала. Щонайменше я мав би переконати його матір, аби вивозила сина зі Львова. Справжній вбивця впевнено почувався, поки Лука сидів за його гріхи. Потім його звільнили. І Різник, дійсний, не стримався, знайшов хлопаку й помстився йому.

- Але тепер поліція знає: той божевільний на волі й далі робить свою чорну справу.

- Хіба комісар Віхура не розумів цього, коли з сумом у очах відпускав Лукана? Нічого нового, жажливішого за попередні злочини, не сталося. І досить, - Клим пригорнув до себе Басю. - Хіба нам нема, про що більше говорити, окрім як про вбивства у Львові? Можемо повечеряти десь недалеко, як маеш бажання.

- Вечеряти - гарна ідея. Я саме збиралася зробити це вдома. В мене сьогодні було натхнення, я спекла струдля, - тут же виправилася. - Тобто спробувала. Вдень була кравчиня, міряли сукню. Потім пили каву, розговорилися, вона й дала рецепт.

- Ти ж раніше не пекла.

- Тому не суди суворо, - зараз Бася зіграла Сандрільйону.[40 - Бася зіграла Сандрільйону - інша назва Попелюшки.] - Доведеться поволі освоювати роль господині.

- Мені сподобається. Я певен.

- Лестоців не терпітиму! Скажеш, як е.

Жартома тупнувши ніжкою й труснувши рудою кучмою, Бася пішла накривати стіл.

Лишившись сам, Клим став перед дзеркалом, уважно подивився на себе.

Ось тепер і наречена мимоволі відповіла на запитання, чому Різник кинув виклик саме йому.

Бо Кошовий перед тим кинув дуельну рукавичку Різникові.

Прощатися з Лукою майже ніхто не прийшов.

Його ховали на Клепарівському цвинтарі,[41 - Його ховали на Клепарівському цвинтарі - нині не існуючий цвинтар у Львові] місце виділила ратуша за особистим клопотанням Кліма - нікого не здивувало, що адвокат загиблого бідаки тим переймається. Кошовий був одним із трьох, хто прийшов провести в останню путь людину, яку знав особисто, хай і не дуже довго. Інші двоє - Уляна, мати загиблого, котра не зронила за весь час ані сльозинки й стояла прямо, ніби вбита в землю, та Остап Найда, кузен. Подалі трималися десяток роззяв, і Клим не помітив жодного справді скорботного обличчя: на всіх читалася лише погано прихована чи зовсім не прихована цікавість.

Окремо стовбичив Януш Навроцький.

Знаючи, як він виглядає, Клим упізнав його здалеку. Газетяр підступався до нього ще раніше, чатував біля дирекції поліції і вештався довкола Бригідок. Але там, крім нього, товклися інші, тож Кошовий не вирізняв його якимось винятково. Тепер же, переспавши зі своїм припущенням та прокинувшись із планом дій, він ледь стримався, уздрівши його тут, аби не кинутися відразу. Зупинило лиш бажання переконатися, яке з припущень справедливе: Навроцький - свідок убивств чи вбиває сам.

Та поки могилу закидали землю, плани Кошового помінялися.

Щойно перша грудка землі стукнулася об кришку труни, зайві почали розходитися. Більше нічого для себе цікавого вони на цвинтарі не бачили, час помолоти язиками. Цього вистачить на найближчий день, щонайбільше -

на два. Далі вони знайдуть нову поживу, забувши про існування такого собі Лукана Різника.

Газетяр лишився на місці.

Навроцький не зводив очей із копачів, що вже впріли, вдовбавши яму в мерзлій землі, й тепер закопували, акомпануючи собі бурчанням. Раніше, аби замовкли, Клим видав їм додатково по цілій короні, але цвинтарні все одно не замовкали. Напевне сподівалися дістати пана адвоката до печінок, аби знову підсолодив роботу на морозі. Кошовий не збирався вестися на багато разів бачені дешеві трюки, навіть повернувся до могильників спиною.

Ось тому й побачив, що Навроцький не пішов разом з іншими. Тупцяв, не сходячи з місця, навіть час від часу нотував щось у невеличкий записник. Перехопивши Климів погляд, кивнув, ніби старому знайомому, торкнувшись при цьому краю капелюха, відсалютувавши: честь.

Дарма він це зробив.

Занадто.

Ще один виклик, Кошовий сприйняв це саме так.

Лишивши родичів покійного, перед цим дозволивши Найді завтра не приходити в контору, Клим підняв комір пальта, прикриваючись від замішаного на снігу вітру, й пішов геть. Боковим поглядом засік: Навроцький теж вирішив йти, і ковзнув правицею по кишені. Там лежав револьвер: після нічної пригоди Кошовий вирішив носити зброю при собі постійно. Якщо визнати, що Різник ударив у відповідь та почав полювання, краще бути готовим до будь-якої несподіванки.

Вийшовши за цвинтарні ворота, Клим ураз змінився. Респектабельний поважний пан зник. Його місце зайняв хлопчисько, один із кращих гравців у індіанців та козаки-розбійники в київських дворах і на пустирищах. Кошовий спритним зайцем шаснув за ріг найближчого будинку, аби не потрапляти на очі Навроцькому. Той саме стояв до нього спиною, торгуючись із візником. Захопившись, не роздивлявся довкола, і тут Климові пощастило: сховався, як міг, вибір для гри в хованки був невеликим, міняти місце не мав змоги. Аби газетяр кинув у його бік навіть побіжний погляд, неодмінно б зачепив споглядача. Та свої справи зараз переважили, і він нарешті домовився, заскочив у коляску та зник із виду.

Кінь поволі рушив у бік міського центру.

Блискавкою гайнувши зі свого укриття, Кошовий перебіг вулицю, підскочив до першого-ліпшого візника, застрибнув у коляску, легенько стукнув дядька по спині.

- За ними, хутко!

Візник, пишновусий і сутулий, замість правити конем розвернувся до пасажира півобертом, хрипнув повним підозр хрипатим голосом:

- Що є, пане? Незаконні дії?

- Все законно, вйо! - поквапив Клим.

- Якщо законно, то є справа поліції. Прошу пана показати документ.

Коляска з Навроцьким тим часом майже дісталася протилежного рогу вулиці й ось-ось могла зникнути з очей.

- До чого тут поліція? - відмахнувся Кошовий, додавши, не знати нащо: - Я адвокат!

- Та яке маю до вас діло, пане адвокате! - гарикався хрипатий. - Втягнете Міська в кримінал, присудять штраф, заберуть дозвіл на працю. Маєте родину, пане адвокате?

- Ще ні, - вичавив Клим, не зводячи очей з переслідуваного, котрого ось-ось доведеться наздоганяти надто очевидно.

- А я, прошу пана, маю. Жона, діточок трійко.

Аж тепер Кошовий зрозумів - Місько заходить здалеку. Зціпивши зуби, поліз по гаманець. Точно пам'ятав, що клав шкіряне портмоне до нагрудної кишені, але там його не виявилось. Перша думка: вкрали, й нема часу думати, де. Наступної миті подумки вилаяв себе: давав копачам додаткові гроші, витягав гаман, поклав назад, куди ближче.

Права кишеня пальта тягнула більше. Там, мабуть.

Сягнувши рукою, Клим намацав револьверне руків'я. Це нічого не значило, гаман міг лежати там же. Вже погано контролюючи себе, просякнувши азартом наскрізь, висмикнув зброю, аби перекласти її з правої руки в ліву.

Не думав вразити візника.

Місько ж сприйняв усе інакше. Побачивши револьвер у руці пасажера, зблід, рвучко повернувся до коня, смикнув віжками. Коляска рушила, і лиш тепер Кошовий зрозумів трагічність та комічність ситуації водночас. Тут же згадавши: гаманець мирно лежить у лівій кишені, куди він щойно збирався перекласти зброю. Запхнувши револьвер назад, знову торкнувся спини візника:

- Їдь спокійно. Роби, як сказали. Не скривджу.

- Та де, - прохрипів той, не обертаючись. - Якось уже поїдемо, прошу пана. Ви лиш скажіть при нагоді, кому слід: Місько Стахів не відмовлявся. Не все зрозумів одразу, та потім виконав.

Візник прийняв його за когось із тутешніх розбійників, зрозумів Кошовий. Сперечатися й переконувати того він не збирався. Поки все виходило досить добре. Навіть краще складалося, ніж думав.

Незабаром Клим переконався: його стривожений візник таки мав досвід спілкування з криміналом. Навіть напевне виконував час від часу доручення й забаганки, бо стежив вправно й грамотно. Там, де один візник легко міг помітити підозрілі маневри іншого, Місько тримався так, що переслідування не кидалося в очі. Більше того - здивував Кошового поясненням:

- Бачу, куди кумпель поїде. Мо' обженемо?

- Що це дасть? - поцікавився Клим.

- Нічо, - в тон йому відповів візник. - Поїдемо скоро. Випередимо. Там десь попереду я стану, ніби вже висадив пасажера й чекаю далі. Коли вони проїдуть, ми собі рушимо далі назирці.

Так Кошовий остаточно переконався: сів до того, до кого треба. Практику стеження його випадковий знайомий мав, і то чималу.

Хитрість удалася, далі рухалися без особливих пригод. Тим більше що Клим досить скоро зрозумів, куди прямує Навроцький. Його завезли в середмістя, де він вискочив біля одного з нових будинків на Зеленій.[42 - Зелена вулиця - одна з найважливіших транспортних магістралей Львова.] З відстані, на якій вони трималися, Кошовий побачив, до якої брами збирається зайти газетяр. Наказав зупинитися, тицьнув вправному Міськові купюру, яку, не дивлячись, вивудив із портмоне.

- Файно подекував! - вигукнув той. - Пан же скаже, кому слід...

- Пан усе скаже, - запевнив Клим.

- Та як треба, мене завше знайдете там, де нині.

- Побачимо.

Втративши до візника всякий інтерес, Клим поспішив туди, де вже зник із очей Навроцький. Вистачило півкорони, аби дізнатися в двірника, яке помешкання займає пан доктор - чомусь його називали тут саме так. Знайшовши потрібні двері на третьому поверсі, видихнув, відкидаючи всякі сумніви, й постукав.

Спершу - кісточками пальців.

Відразу ж - кулаком, сильніше.

Навроцький відчинив, і Кошовий побачив: пожилець не встиг роздягнутися, навіть капелюха не зняв. В очах - не подив, а неприхована цікавість. Навіть ще більший азарт, ніж у Кліма - або той миттю заразив газетяра своїм.

- Я вас знаю, - сказав Навроцький. - Бачив сьогодні на цвинтарі.

- Я вас бачив там само, - процідив Клим. - Дозвольте зайти.

Ступив через поріг, не чекаючи відповіді, причинив двері за собою, для певності вперся об них спиною. Тепер міг розгледіти Навроцького зблизька й не побачив нічого прикметного. Середній зріст, на вигляд - його ровесник. Якщо різниця й може бути, то років на два-три більше або менше. Вусів не носив, та голів лише під носом: щоки й підборіддя вкривала сіра щетина щонайменше добової давнини. Ліву щоку колись побила віспа, посередині лишилося кілька ривчачків неправильної форми, але виду не псували. Навпаки, додавали газетяру вигляду бувалого в бувальцях, а отже - надійного.

- Я не дозволяю, - мовив Навроцький.

- Збиралися вигнати?

- Ні.

- То в чому справа?

Повернувшись до дверей, Кошовий спершу повернув ключ у замку на два оберти, а потім начепив ще й ланцюжка. Господар стежив за його маневрами вже без цікавості, тривожно. Очі бігали, й Кошовий зрозумів: шукає, чим зможе в разі чого захищатися.

- Нема часу на довгі розмови, позбавлені сенсу, - відчеканив він. - Ви дуже добре інформовані про справу Різника з Городоцької. Ви й породили це чудовисько Франкенштайна.[43 - Герой роману Мері Шеллі (1797-1851) «Франкенштайн, або Сучасний Прометей» (1818) вчений Віктор Франкенштайн створив людину зі шматків мертвої плоті. Цього безіменного монстра тепер теж називають Франкенштайном.]

- Так, він монстр, - легко погодився Навроцький. - Але, на жаль, не прояв моєї фантазії. Ось ви згадали монстра, зшитого Франкенштайном із шматків мертвої плоті. Повірте мені, наш Різник - живісінький, цілком матеріальна істота.

- То де ж він?

Від несподіванки Навроцький завмер із розкритим ротом.

- Хто він? - вів далі Кошовий, задоволений ефектом. - Пане Навроцький, ви найкраще з усіх описали його злочини та його жертв. Так, ніби були там. І чому - ніби? Ви ж були. Не кажіть, що я помиляюся.

- Ви...

- Мовчати!

Гаркнувши, Клим витяг револьвер.

Зараз Кошовий пішов ва-банк.

Чудово розумів це й подумки ляяв себе останніми словами за нестриманість. Міг же спершу розвідати все, зібрати більше інформації про підозрюваного, навіть підключивши до цього злодіїв з компанії Тими. Ті радо б допомагали. Потім - аналіз, зваження всіх «за» й «проти» і аж тоді - висновки та прийняття рішень. Усе зіпсувала саме поява репортера на кладовищі, виклична й нахабна.

Клим міг би переварити й це.

Але записник у його руках - то вже занадто.

Він ступив до Навроцького, наставив дуло, націливши в груди. Той, не чекаючи наказу, поволі почав піднімати руки догори.

- Ані руш! - це Кошовий виплюнув. - Нема часу й бажання на порожні розмови з вами. Дівчата, всі зарізані дівчата, не чинили опору вбивці. Вони знали його. Він навряд чи ходив до них постійно, як клієнт. Бо ви ж самі у своїх репортажах наголошували: жертви вдягнені, одяг не ушкоджений. Враження, ніби вбивця прийшов на товариську розмову. І разом із тим всі вбиті дівчата вами дуже добре описані! Ви знали історію кожної, Навроцький! Вигадали?

- Правдиво! Все правдиво! Брехати - не моя робота, я не пишу бульварних романів!

- Зате збільшуєте прибутки бульварним газетам! І собі заразом! Ви себе виказали цими деталями, Навроцький!

- Та як-то - виказав!

Клим підступив ще ближче.

- Подробиці, ті самі подробиці. Ви входили в довіру до дівчат. У вас дуже добре виходить, ви ж давно досліджуєте звичаї міського дна. Ви маєте досвід спілкування саме з такою публікою, яка не буде вас боятися. Ви вмієте входити в довіру. Це згубило вже чотирьох дівчат! І нещасного Луку Різника!

На нього працював ефект несподіванки.

Одного разу це вже допомогло, в клубі «Доміно». Тоді, шукаючи вбивцю Агнелі Радомської, Клим вийшов на слід таємного брудного притону для забав міської аристократії. Проти - статус, репутація й досвід Навроцького. Багато років варячись у казані львівського дна, газетяр напевне переживав усяке. Побачити наставлене на себе дуло чи відчути лезо ножа під боком там завиграшки. Хто-хто, а Кошовий знав це. Настрашити револьвером тертого книша, звиклого крутитися вугром, не так просто, як міського жигало, дамського улюбленця.

Але ва-банк - то ва-банк.

- Зараз ми підемо в поліцію, - просичав Клим у лице Навроцькому. - Ви стежили за мною. Фіксували кожен крок. Робили гроші та славу, описуючи не лише свої діяння на Городоцькій, а й мої успіхи у протистоянні з вами! Ви послали мені привіт, убивши Лукана! Вам удалося заманити його, бо хлопчина довіряв вам! Адже ви писали про нього в газеті спершу як про кандидата на вбивцю, потім, з такою ж категоричністю - як про жертву підступного маніяка! Я все це читав, мав можливість порівняти! Ви хотіли, аби поліція знайшла мене біля його тіла! Прекрасний репортаж, пане Навроцький! Ви робите славу на всьому огидному! Заради цього готові вбивати!

Говорячи так, Кошовий крок за кроком відтіснив газетяра до протилежної стіни. Коли відступати стало вже нема куди, Навроцький міцно притиснувся, розправив плечі, ніби збирався відштовхнутися й піти в контрнаступ. Видихнув, уклавши у крик весь свій відчай:

- Та нікого я не вбивав!

- Всі вбивці так кажуть!

- Мене послухайте! Я дав вам можливість, тепер ваша черга!

- У поліціїі будете...

- Та лишіть ви ту поліцію! - тепер Навроцький справді подався вперед, поволі відштовхуючи Кліма, навіть без страху торкаючись грудьми дула. - Якщо історії дівчат - ваш єдиний доказ, каюся - брехав!

- Щойно сказали...

- А хто відразу зізнається! Самі ось тільки про вбивць казали! Так, я брехав! Вигадав історії усіх чотирьох! Хотів познайомитися лише с останньою, Анною! Бо вона поводитася дивно, мав до неї окремий інтерес. Спершу - один, потім - інший!

Кошовий відступив на крок під натиском Навроцького, намагаючись перетравити водоспад почутого. Револьвера не опускав. Проте правиця все ж трохи здригнулася - ознака непевності.

- Не морочте мені голову своїми інтересами. Поясніть до пуття.

- Хіба ви дасте! Заберіть зброю, пане Кошовий. Під дулом слова не скажу більше.

Трохи подумавши, Клим ступив ще на кілька кроків назад. Озброєна рука повисла вздовж тіла, донизу дулом.

- Слухаю. Але ви вже почали зізнаватися в брехні...

- Це не зовсім брехня, - Навроцький тепер говорив упевнено. - Я нічого не знав про Зося, Крисю та Юстину, зарізаних маніяком, дозвольте називати його так. Зате в моїх записниках - безліч сповідей інших курвів. Не забувайте, де я працюю і на які теми пишу. Навіть часом користаюся їхніми послугами, аби вислухати в перервах між зляганнями сповіді. Вони, пане Кошовий, називають себе клієнтам, як самі хочуть. Ви впевнені, що Зося за паспортом була Зосою? Що Крисю батьки хрестили Крисею? Зате повірте мені, дуже мало унікальних історій про себе може розказати кожна з них. Я пишу, пане Кошовий. Я не так журналіст, як літератор. Припустіть, що курви читають газети. Дізнаються звідти історію своєї колежанки на ім'я, наприклад, Божена чи Марія. Що вони подумують?

- Псевдонім, - вичавив із себе Клим.

- О! - радісно вигукнув Навроцький. - Я можу з голови вигадати якусь курву. Поселити її в апартаментах на тій-таки Городоцькій. Розказати її біографію, присмачивши вигаданими фактами, аби виглядало різноманітно. Мені повірять, пане Кошовий! Хоча б тому, що ні в кого не повернеться язик заявити: це неправда. Звідки читачі газет та споживачі пліток знають, що правда, а що - ні? Правда - лише те, що ім розкажуть! Правда - лише те, що надруковано на шпальті! Правда - те, в що люди хочуть і готові вірити!

- Ви помагаєте ім у цьому?

- Поки читач платить за мої вигадки гроші - так! Тож, шановний пане, ваша теорія щодо мого особистого знайомства з жертвами з метою потім убити летить під три чорти. Повторюю: знати не знав жодної з них.

- Чого поперлися на цвинтар?

- Частина роботи. Звучить цинічно, згоден. Але від мене чекають фінального розділу епопеї з Луканом Різником. Підозрюваний, невинно звинувачений, відпущений, вбитий. Чудова авантурна новела. Сенсація, яка добре продається вроздріб. Хочете - можете вдарити. Але вашим кулаком світ не помінати.

Тепер Навроцький тримався впевнено й виглядав переможцем двобою.

Він справді ним був.

Прикро, та справедливо.

Смикнулося віко.

Кошовий неквапом, намагаючись зберегти рештки гонору й запалу, заховав револьвер у кишеню пальта. Прокашлявся, далі дивлячись на репортера без приязні.

- Повірю. Проте ви знаєте про мої зв'язки в поліції. Я ваше алібі не перевірю. Комісар Віхура - так.

- Ви хочете розказати все Віхурі?
- Мушу так зробити. Тим більше що наговорив вам тут зайвого про себе.
- Ага, були ж на місці вбивства Лукана! І ховаєтесь...
- Тепер не варто. Якщо мої зізнання допоможуть взяти вас у лещата.
- На біса брати мене у лещата?

Клим промовчав. Відповіді ще не придумав. Йому просто кортіло завдати цинічному писаці хоч якоїсь шкоди. Та Навроцький справді мав чималий досвід: ніби прочитав думки.

- Пане Кошовий, вам кортить потягти мене до криміналу? Я та мої підходи до життя вам не до смаку? Та хіба ви кращий за мене? Не розумієте? Ви ж не дарма взялися захищати Луку Різника! Маєте розголос, стали зіркою, набули ваги й авторитету. Теж своєрідний капітал. Ми заробляємо на людському горі, як можемо, - він театральню розвів руками. - Але вас, по очах бачу, розуміння цього не зупинить.

Щоки палали, немов Климові надавали ляпасів. Він не мав, чим відповісти.

- Пропоную угоду, - вів далі Навроцький. - Мені не вигідно, аби кримінальна поліція почала вивчати мене, мої минулі дні й ночі. Я взагалі намагаюся не привертати до себе надмірної уваги. Я - це те, що я пишу, пане Кошовий. Тому - давайте домовлятися.

- Нема про що, - вичавив Клим, тут же спитавши: - Власне, про що домовлятися?

- Ми з вами забуваємо про нашу прикру зустріч та розмову. За бажанням можемо спілкуватися далі. Не заперечуватиму, ви мені цікаві. Та поліцією ви мене не цькуєте. Навзаєм ділюся з вами відомостями про четверту жертву Різника, назвемо його так.

- Анну? - уточнив Кошовий.

- Так вона себе називала. Вона зацікавила мене окремо, незалежно від жахів на Городоцькій.

- Чим саме?

- У мене є знайомі серед курвів. Просто знайомі, не думайте. Інформатори, як у поліцаїв. Навідувався до них, коли писав про чергову жертву, Юстину.

- Наймолодшу.

- Ви все знаєте, - скривив Навроцький кутик рота. - Так, вік мав стати вишенькою, родзинкою, іншою смакотю мого репортажу.

- Ви присмачили.

- Отож. Так само вигадка. Хіба я мало бачив молоденьких повій чи чув про них? Не про неї мова, пане Кошовий. Завітав у той час на Городоцьку, вирішили прогулятися під ручку зі знайомою. Іноді з курвами можна просто шпацерувати.

- Здалеку заходите, пане Навроцький.

- Уже близько. Приятелька показала мені на вулиці ту дівчину, Анну. Нічого особливого. Без задньої думки. Мовляв, ось іще одна провінціалка приїхала на заробітки перед святами. Маю гарну зорову пам'ять, пане Кошовий. Тому впізнав її, побачивши за два дні. Спитайте, де.

Клим зітхнув, приймаючи чужі правила гри.

- Де?

- У вестибюлі «Жоржа». Мені там призначили зустріч того дня, і я здивувався, вгледівши Анну.

- Вас дивує повія, яка прийшла в готель?

Навроцький посміхнувся, тепер уже - поблажливо, мов до нерозумної дитини.

- Ох, пане Кошовий... «Жорж» має біля себе свій неофіційний штат дівчат, постійних, перевірених, котрі обслуговують лише пожитців. Не лише чоловіків, до речі, така пікантна деталь...

- А без деталей? - Климові починало все це набридати.

- У Анни не той статус. Вона людина випадкова. Якби прийшла в готель працювати, її б звідти виперли й надовго закрили шлях як не до Львова, то до міського центру. Хай собі обслуговує службовців, клерків, робітників чи батярів. Анна мала у «Жоржі» приватну зустріч, пане Кошовий. До неї вийшла Магда Богданович, знаєте таку?

Клим укліяк.

- Та знаєте, знаєте! - реготнув Навроцький. - Пані Магда не була в захваті від візиту. Мені довелося хутко закритися газетою, аби вона мене не впізнала. Я ж відома особа, хочете ви того чи ні. Пані Богданович щось коротко сказала Анні, взяла під руку, ледь не силою поволокла до себе в апартаменти.

- Що з того?

- Нічого особливого. Анну вбили ще через три дні. Перерізали горло. Після її зустрічі з Магдою Богданович. Ваша приятелька хоч словом обмовилася про знайомство з четвертою жертвою Різника? Теж думаю, що ні. То як, домовляємося? Укладаємо угоду? По очах бачу - все буде люкс...

Розділ дванадцятий

Курва з гонором

Клим після одруження не хотів мати багато таємниць від Басі.

Чого зарікатися - критичні ситуації в його подальшому житті напевне далі траплятимуться. Світ довкола неспокійний. Від війни, мабуть, утримається, бо вона зруйнує за раз усі досягнення відносно спокійного й стабільного десятиліття. Хіба причинні й крикливиці з Кульпаркова можуть її кликати, лякаючи забобонних та не відповідаючи за свої слова. Проте суспільство завжди в неспокої й напрузі. Всякий адвокат, опиняючись усередині чужих конфліктів, мимоволі наражає себе на неприємності. Доведеться дозволяти

собі кроки й вчинки, про які вдома за столом, особливо - з дітьми, які неодмінно будуть, краще не згадувати.

Але це - не ті таємниці, які чоловіки приховують від дружин.

Творча натура Барбари Райської ладна прийняти, зрозуміти й пробачити багато чого. Наприклад, появу п'яного чоловіка Бог знає, о котрій годині, якщо при тому від нього не тхне чужими парфумами. Або - таємну зустріч із кимось на кшталт кримінального короля Густава Сілезького. Злочинці часто бувають у театрах, навіть заводять та утримують коханок із молодих актрис. Для них подібні зв'язки - спосіб полоскотати нерви й відчути себе причетними до чогось таємного й небезпечного. Навіть револьвер на дні комода під білизною Басю не знитить й не напружить.

Та Кошовий ані зараз, ані раніше, ані потім не збирається ставити Басю до відома про свої зустрічі з повіями.

Хай би чим вони не пояснювалися, з якою метою не відбувалися. Барбара, як і переважна більшість жінок незалежно від віку й статусу, не слухатиме пояснень. Її не цікавитиме, задля якої холери коханець, наречений чи законний муж контактує з курвами. Про те, що з жінками, котрі продають себе, можна просто говорити чи вести якісь ділові справи, мови не може бути. Скандал із биттям посуду - найменше зло, яке чекає в разі викриття.

Тож Клим вигадував справи на ходу, мимоволі перейнявши досвід Януша Навроцького й красномовно, кучеряво брешучи Басі, де був нині, що робив і які плани на завтра. Не скажеш же їй: ходжу, мовляв, на Городоцьку, шукаю серед тамтешніх курв близьких подруг Анни, замордованої Різником. Тим більше, спроба знайти її самотужки зазнала фіаско. Дівчата вперто не хотіли говорити про щось, крім послуг, із чепурним паном, на якого вже за півгодини почали звертати увагу: надто цікавий. Одна з дівчат серйозно пообіцяла покликати поліція, аби забрав приставайла куди слід. Її колежанка порадила краще гукнути когось із бандитів, бо хтозна, раптом панок - божевільний, ряджений, сам Різник. Довелося ретируватися. Та все ж підказку отримав.

Бандити.

Без них знову не обійтися, хай би як прикро це звучало.

Не маючи інакшого способу дати про себе знати, Кошовий подався в кнайпу «Під вошею» й залишив неговіркому панові Цезарю коротку записку для Єжи Тими. Лишалось чекати, але не довго: відповідь прийшла наступного ранку в контору на Шевській у вигляді молодого батяра. Той за півкороди доставив панові адвокату листа, сказавши: пан адвокат має дати йому за те ще півкороди. Розрахувавшись, Клим прочитав, усе зрозумів і лишив за себе Найдю, який щойно вийшов на службу. Нічого пояснювати не збирався. Дав помічникові розпорядження й зібрався на Клепарів - зустріч Тима призначив там.

Досвід спілкування з кримінальниками не відучив дивуватися. Ніби вирахувавши до хвилини, коли Клим вийде з контори, до будинку під'їхала коляска. З козел посміхався у вуса знайомий візник Місько, мовивши хрипато:

- Та казав же я, паночку: зустрінемося ще. За вами я.

Вирішивши не брати в голову й приймати все, як є, Кошовий сів і поїхав.

Його завезли в той самий будинок на Клепарові, де кілька років тому Тима разом із ним допитував волоцюгу Рибку Павла. Не обшукали, хоч зброю

Кошовий при собі тримав. Тима зустрів не те щоб приязно, бо друзями вони не були й не могли бути, але з розумінням. У довгі розмови не заходили. Клим пояснив, Тима почув, не питав, для чого така послуга, не нагадав за звичкою про борги й кредити. Сказав вертатися назад, займатися своїми справами, він усе зробить. Місце зустрічі нагадало методи кримінальників, тож Кошовий попросив не зловживати, не лякати й не перестаратися.

Пообіцяли.

Виконали.

Наступного ранку той самий батяр приніс у контору ще одну записку, взявши за послугу вже цілу корону. Климові здалося: посильний знахабнів, та гарикатися з ним не мав часу й бажання. Тицьнув монету, прочитав записку. Не звертаючи уваги на помічника, не переймаючись його можливою цікавістю, зіжмакав папірець, поклав у попільницю, закурив сигару, тим самим сірником запалив послання. Поки горіло, дивився на вогонь, потім розправив тильним сигарним кінцем попіл. Сидів так, пускаючи дим під стелю й зовсім не турбуючись, заважає цим Найді чи ні, доки не скурив половину.

Недопалок акуратно поклав на дно попільниці.

Розкришив пальцями.

Так краще думалося. А подумати було про що. Не хотілося наламати таких самих дров, як у випадку з Навроцьким. Слід зважити все, про що поговоритиме. Тим більше, це стосувалося не так Різника, як Магди.

Усе ж таки Януш Навроцький – майстер слова. Вміє подавати й продавати свої творіння. Повії Анні перерізали горло за кілька днів після зустрічі з пані Богданович. Пані Богданович робила вигляд, що не знає повії Анни, тут Клим готовий підтвердити: бровою не повела. Отже, за логікою, Магда якимось боком причетна до вбивства щонайменше однієї дівчини.

Так не буває.

Так не може бути.

Але так виглядає.

Отже, діяти слід обережно. Не рубати з плеча, як із Навроцьким. Кошовий не хотів шкодити Магді. Й поки не розумів, чим може їй зашкодити таємна зустріч із Анною, яка до того ж приїхала з іншого міста на «гастролі».

Ураз, щось згадавши, Клим рвучко підхопився. Грюкнув стілець, Остап кинув на шефа погляд, та останні події навчили: ліпше не реагувати, не дивуватися, не звертати уваги, довіритися панові адвокату. Тому знов занурився в папери, роботи за ці дні набралось багато. Кошовий же відшукав на окремій полиці стосик газет із публікаціями Нароцького – збирав їх, готуючись до захисту Лукана, в інший спосіб не міг вивчати потрібні матеріали.

Відшукав потрібну, де йшлося про четверте вбивство Різника.

Пробіг очима по шпальті.

Ось!

Смикнулося віко.

Навроцький брехав і зізнався в цьому. Вигадував історії зарізаних дівчат. Правди в сенсаційних репортажах було небагато.

Сам факт убивства.

Місце скоєння кожного злочину.

Спосіб.

Ім'я жертви... Не важить, справжнє чи ні. Дівчата так себе називали. Отже, автор нічого не перекрутив.

Вік.

Юстина – наймолодша. Анна – найстарша. Їй, якщо вірити написаному, було тридцять два. А не вірити цьому пункту Кошовий не мав жодної причини.

У жінок вік не питають, такі світські правила. І Клим не знав, скільки Магді років, аби не довелося завітатися з нею так близько.

Коли вони познайомилися, Магді, вдові начальника кримінальної поліції Густава Богдановича, виповнилося двадцять сім. Через те й привернула до себе таку підвищену увагу: молода неприступна й небезпечна для міської верхівки красуня. Ладна крутити Львовом, тримаючи в пазурчиках архів покійного чоловіка.

П'ять років тому.

Нині Магді тридцять два.

Анні, повіі, яку вона так не хотіла бачити, теж.

Вони ровесниці.

Кошовий замислено згорнув газетний аркуш. Що означає віковий збіг, ще не знав і не розумів. Але він має значення, сумнівів не було. Не дивна цікавість збирача смаженого. Може, хотів розкрутити якусь невигадану історію, та завадила смерть повіі...

Труснувши головою, Клим прогнав дурні думки подалі.

Магда не має відношення до вбивств на Городоцькій.

Ні.

Йому цього не хотілося.

Але... якщо не хочеться, це зовсім не значить, що так не є.

Потрібні відповіді. Кошовий мусив їх знайти.

Щойно Львів поринув у ранні грудневі морозяні сутінки, він рушив на Городоцьку.

Треба було минути Казимирівську, потім – униз, майже до самої Клепарівської рогатки. Там Кошовий відпустив візника, вказаний у записці будинок шукав недовго. Йому потрібне було помешкання на першому поверсі, знав – чекатимуть, і постукав один раз.

Двері відчинилися одразу, так ніби пожилиця весь час стояла під ними. Про всяк випадок роззирнувшись, Клим ступив усередину. Побачив невеличку кімнату, вікна якої щільно запнуті грубими фіранками. Він давав голову на відсіч: вони не пускають сюди світло цілодобово. Помешкання або не провітрювалося зовсім, або – щонайменше сьогодні. Тут стояв густий, дещо специфічний запах, знайомий Кошовому з часів, коли сам навідувався до дівиць.

Пахло гріхом.

До стіни притулилося широке ліжко, відгороджене завісою. Так ложе перетворили на щось подібне до будуару. По інший бік завіси примостився рукомийник, навпроти – масивна дзеркальна шафа на вигнутих ніжках. Біля місця, де мили руки, стояв на ослоні великий таз із сірої бляхи. Поруч із шафою в кутку сиротливо тулилося витерте оксамитове крісло, колись – дуже дороге, тепер на нього небезпечно сідати, раптом розвалиться. Принаймні, таке враження воно справляло.

Молода жінка, яка впустила Кліма, тим часом зачинила двері й стала перед ним. Світло приглушила, та його було досить, аби розгледіти її. Кругле просте лице, кирпата, великі очі, підведені чорним брови. Довге волосся закручене шипцями й перепалене, від чого без спеціально зробленої зачіски нагадувало копицю сіна. Довга сукня не дурила: приховувала опецькувату фігуру, короткі, як на смак Кошового, ноги, заширокий зад та випинала пухкі груди. Але, звикнувши до освітлення й придивившись, він зробив відкриття: насправді її груди менші, не зовсім пропорційні фігурі, лиш підтягнуті вгору корсетом.

– Чого зирите? – грубувато запитала вона.

Клим зрозумів: справді вивчає мешканку надто довго. Аби виграти час, зняв капелюха, покрутив головою, поклав на крісло.

– Ви – пан адвокат?

– Так. Мене звати...

– Мені до шмиги, як вас звати, – вона чи навмисне грубіянила, чи це звична для неї манера спілкування з чоловіками. – Люди, які приходили, застерегли від зайвої цікавості. Й непотрібних питань.

– Я сам хочу назватися вам.

– Пусте, – буркнула вона. – Не хочу. Волію взагалі менше знати.

– Вас хтось налякав?

– Життя. Маю роботу: лягати он туди, – кивнула на ліжко, – розсувати ноги, повертатися, як того зажадає клієнт, кричати або мовчати, теж від побажань залежить. Хочу заробити стільки, щоб можна було забратися звідси геть. Знайти маленький будиночок у провінції. Одружитися з учителем чи інженером.

– Чому саме з кимось із них?

– Бо інші всі ходять сюди, до мене. Набачилася всякого. Плекаю надію й мрію, що вчитель та інженер – люди порядні. Вони, до всього, ще й шановані. Мають добрі заробітки.

– Вони ж до вас сюди не ходять, – Кошовий не стримав іронії. – Звідки знаєте про статки?

- Не дурна, - відрізала жінка. - Читаю газети. Цікавлюся життям кругом себе. Воно не обмежується ось цими апартаментами, - вона обвела помешкання рукою, так само вигнувши губи в іронічній посмішці. - Мушу готувати себе до іншого, ширшого, ніж мое ложе, світу. Та й навідував мене кілька разів один професор. Поки кальсони не зніме - соромиться, сопе, червоніє. Щойно сама ледь не силою стягну - зовсім інша людина. Ніби не професор, а студент. Як штани застєбне - знову перетворення.

- Цікаво мислите. Образно.

- А ви думали, ми тут неписьменні хіврі? - тепер в очах жінки коротко блиснув недобрый вогник. - Думаєте так, думаєте, не треба виправдань, - відмахнулася вона. - Отже, професор. Після всього рот не закривається. Ніби лекцію читає. Я лежу, слухаю, мудрі речі говорить чоловік. Про нове століття, про кінець тисячоліття, про виклики, які приймуть тільки розумні освічені люди. Про різний там прогрес, хоч тут не все розумію. Та досить одного: вчитель - вчитиме, інженер - працюватиме для прогресу. Вони - люди майбутнього. Про майбутнє треба дбати вже зараз.

- Ви не все вірно зрозуміли, - мовив Клим. - Але ваша думка цінна тим, що вона - ваша, пані... Даруйте, ви не назвалися.

- Яка вам різниця?

- Треба ж якось до вас звертатися.

- Та пощо? Поговоримо й підете собі. Хіба, - жінка награно підморгнула, - пан захоче на десерт із пані побавитись. Не пошкодуєте. Ніхто не жалівся.

- Я заручений.

- До мене ходять майже всі одружені. Батьки сімейств, що по неділях стоять у церкві, хрестять лоби, женуть гріховні думки й спогади. Не соромтеся, Бог пробачить. Це лише моя робота. Ваша наречена варить вам каву?

- Так, - бовкнув Кошовий, для чогось додавши: - Ще вчиться пекти струдлі.

- Але ж вона не ображається, якщо ви, пане, вип'єте каву зі струдлем десь-інде. Чи відтоді, як ваша пані подала вам каву вперше, вам заборонено пити таку саму в кав'ярні чи ресторані? Чи, може, в інших місцях кава не така смачна? Погодьтеся, є заклади, де готують краще, ніж удома.

- Згоден, - сухо відповів Клим. - Що з того?

- Любощі, паночку, така сама кава. Нікому не належать. Деінде часто смакує ліпше. Хоч і повертаєтесь додому. Інакші смаки. Нова атмосфера. Нові враження, - вона знову підморгнула.

Кошовий зробив зусилля, ковтаючи невидиму глевку грудку.

- Я не для цього прийшов. Гаразд, зватиму вас Пані. Давайте перейдемо до справ.

Жінка витримала погляд, знову криво всміхнулася, присіла на край ліжка.

- Кажіть. Ви поговорити прийшли. Мій час чогось коштує.

- Хіба вам веліли брати з мене гроші за розмову?

- Можете йти скаржитись, як не можете тут і тепер дати собі ради.

Клим витягнув портмоне, легенько ляснув ним по розкритій долоні.

- Я все зрозумів, Пані. Проте гроші ви отримуєте за роботу.

- І за витрачений час, - нагадала вона. - Година коштує дорожче, ніж пів. Ніч вартує більше за годину. Мені платять уперед.

- Не за розмову, - відрізав Кошовий, якого вже почала відверто дратувати співрозмовниця. - Хочу почути те, задля чого витрачаю на вас час та гроші.

- Я ще не бачила ані корони.

Віко сіпнулося.

Досить.

- Припиніть негайно! - гаркнув він, тупнувши ногою. - Тримайте гонор при собі! Продавайте його разом із любощами! Я не з тих, кому таке подобається! Будете відповідати - матимете гонорар! Суму я визначу сам, вона залежить від цінності почутого від вас! Все! - Нога знову тупнула, тепер сильніше, навіть трошки забилася.

Жінка розправила плечі, випнула груди, витримала гнів гостя на диво спокійно, хіба вираз обличчя невловимо помінявся, тінь презирства змінилася діловим інтересом.

- Коли сварите мене, не забувайте нагадувати, хто я. Курва.

- Ви не даєте про це забути ані на мить... Пані.

Вона зітхнула, що цілком могло означати капітуляцію.

- Запитуйте вже... пане.

Клим перевів подих.

- Отже, ви були подругою Анни, яку вбили тут, на Городоцькій. Газети, які ви старанно читаєте, назвали вашу колежанку останньою жертвою Різника. Мене цікавить Анна.

- Ми не дружили, - відрубала Пані. - Серед курвів не часто зустрінеш подруг. Клубок гаддя, ось як це зветься.

- Але мені відомо, що між вами склалися приязні стосунки.

- То інша справа. Познайомились у поліції, випадково опинилися на вокзалі в один день і час. Приїхали до Львова на заробітки перед святами.

- З одного міста?

- Я - зі Станіслава, вона - з Чернівців.

- За що вас затримала поліція?

- Не лише нас. Гребли всіх курвів. Не лише правдивих, навіть схожих із вигляду. Вже потім дізналися: котрась підпоіла та пограбувала депутата, і не абиякого, із самого Відня. Мав при собі, крім грошей, важливі папери,

презенти дружині. Пішло все, навіть верхній одяг. Оклигав у дранті поруч саме з вокзалом. Ну й почалося.

Ніби правду казала. Клим чув цю історію від Басі, звучала, мов непристойний анекдот.

- То ви опинилися не в той час та не в тому місці.

- Так. Довелося ночувати за ґратами. Але на ранок всіх відпустили. За той час ми познайомилися з Анною ближче. Вирішили поки триматися разом.

- Чому?

Пані по-кролячому пожувала губами.

- Насправді то було мое рішення. Анна виявилася старшою. Я завжди тримаюся тих, хто бував у бувальцях. До того ж я у Львові вперше, Анна знала місцеві порядки.

- Хіба вони якісь особливі?

- У кожному місті є своя морока, - кивнула жінка. - Та вас же не це цікавить.

Кошовий кивнув.

- Гаразд, ближче до справ. Ви попервах наймали одне помешкання на двох, я правильно зрозумів?

- Так. Кожна знала - то є тимчасово, ненадовго. Не дуже зручно: поки одна з клієнтом, інша гуляє. Хіба пан повезе кудись до себе. Сталося, як гадалося. Ми розійшлися, хоч не сварилися.

Далі треба питати обережніше.

- Наскільки відвертою була з вами Анна?

- Яку відвертість пан має на увазі?

- Чи розповідала про своє життя.

- Наші історії, пане, майже однакові. Нема про що особливо говорити.

- Можливо, Анна мала якісь цікаві чи незвичайні зустрічі тут, у Львові?

Клим не хотів питати в лоб, називаючи повіі прізвище Магди.

- Та де ті незвичайні зустрічі... Чоловіки всі однакові, нічого незвичного від них не чекаєш. Хоча... - вона ледь примружила очі, Кошовий напружився. - Знаєте, Анна побачила тут давню знайому. Так і сказала: давню знайому, про існування якої навіть встигла забути.

- Жінку? З... - він старанно добирав слово, - з ваших?

- Чому? - подив був щирим. - Порядна світська дама, аристократка. Я навіть здивувалася, що в такої може бути спільного з Анною. На що Анна зробила круглі очі, напустила туману, як вона це вміла, й протягнула так загадково: мовляв, не уявляєш навіть, як багато в нас спільних спогадів.

Усе ставало на місця. Ситуація вималювалась до прикрого банальна. Але тим страшнішою виглядала в своїй простоті.

- Анна назвала якось ту жінку?

- Ядвігою. Ядзя.

- Прізвище?

- Просто Ядзя.

- Де вони зустрілися?

Брови Пані смикнулися вгору.

- Хіба я сказала, що вони зустрічалися?

- Анна побачила давню знайому. Це ж ваші слова.

- Так, мої. Анна справді побачила ту Ядзю в лікарні.

- У лікарні?

- Що дивує пана? Навідуватися до лікаря - наш обов'язок. Без цього нас у кращому випадку видворять за межі Львова, у гіршому - заарештують та обдеруть штрафами. Ми мусимо ставати на облік та обстежуватися. Чим частіше, тим краще. Та знайома, яку побачила Анна, приходила до хворих із благодійницькою місією.

Віко сіпнулося сильніше.

Магда.

Останнім сумнівам край. Кошовий мав надію: вони говорять про якусь іншу особу. Але Ядвіга, давня знайома повіі Анни - це Магда Богданович.

- Отже, приятельки не зустрічалися?

- Не знаю, - Пані знизала плечима. - Анна того дня повернулася від лікаря зовсім іншою людиною. Ніби підмінили. Почала швидко збиратися, нічого мені не пояснивши. Лише натякаючи на нове життя, яке допоможе почати Ядвіга. Розказала, як дочекалася її біля лікарні, непомітно простежила, дізналася, де Ядзя мешкає.

- Де?

- Згадувала готель «Жорж». Я ще здивувалася: така файна пані, а чомусь не має власного помешкання.

- Тобто Анна лише збиралася зустрітися з Ядвігою?

- Мала такий намір.

- Потому її життя могло змінитися?

- Мала на те надію.

- Вони зустрілися чи ні?

Пані знову гойднула плечима.

- Знаю хіба, що Анна знайшла окреме житло. Там, де їй перерізали горло. Ви ж розумієте, пане, між курвами нема тісної дружби.

- Навіть тепер, під загрозою небезпеки?

Брови жінки знову стрибнули вгору.

- Небезпеки?

- Різник.

Жінка відмахнулася.

- Все одно не змусить триматися гуртом. Зрозумійте нарешті: наше щоденне життя без Різника небезпечне. Кажу навіть про тих, хто живе в лупанарах. Мужчини - істоти, яких дуже важко передбачити. Ось сиджу тут із вами, балакаю, а не є певна, що не ховаєте ножа чи бритву в кишені. Ви, пане, можете бути тим Різником, як і всякий інший. Або забратися з вулиць, або - працювати, дякуючи Богові за кожен новий прожитий день. Більшість дівчат має уявлення про кінцеву мету праці, кожна свою.

- У вас - яка мета?

- Ви вже чули. Протриматися тут іще рік. Зібрати грошей. Перебратися в провінцію. Одружитися з учителем чи інженером. Народити йому сина й доньку. Не думайте, я вмю вести господарство. Я буду комусь доброю дружиною.

Тепер у голосі Пані звучало щось нове, не чути за весь час розмови.

Кошовий не знав, чи затримався б тут іншим разом та за інших обставин. Адже розмова поволі ставала цікавішою, жінка потроху розкривалася. Ставала такою, якою прийшла в цей світ, знімала з себе шкаралупу. Але зараз мав іти. Більше від повіі все одно не почує. А подумати треба, хоч він майже все зрозумів.

Через це й хотів узяти паузу до ранку.

Розкрив гаманець. Витягнув купюру. Глянув, поклав назад, видобув більшу, простягнув.

- На здійснення мрій. Дякую.

Пані взяла гроші мовчки.

За корсаж пхнула.

Розділ тринадцятий

Прокинутися з кінозіркою

Спалося дуже погано.

Поруч мирно сопіла Бася. І Кошовий боявся незграбно поворухнутися: спала наречена міцно, але мала особливість - прокидалася швидко, міг розбуркати необережний рип дощок на підлозі, петель від дверей чи навіть дощ. Варто йому раптово початися серед ночі, й краплі стукнуть у віконне скло, Бася скрикувала, сідала на ліжку, крутила головою, і Клим мусив заспокоювати. Довго так ніколи не тривало, Бася спокійно влягалася на інший бік і

швидко провалювалася назад у сон. А Кошовий потім лежав непорушно, чекаючи, поки можна й собі помоститися краще.

Цієї ночі він майже весь час лежав на спині, то стуляючи повіки без жодної надії заснути чи бодай передімати, то дивлячись у темну стелю. Його переймали не лише думки про те, як правильно й без шкоди для Магди вирішити справу, в яку його втаємничили проти волі. Клим намагався відповісти собі, чому його так переймає захист саме Магди Богданович. За інших обставин, дізнавшись про таке, Кошовий би вже ставив до відома комісара Віхуру. Нехай поліція далі вирішує, хто, що, кого, кому, куди і як. Але коли всі нитки зішлись раптом на Магді, він не поспішав і міркував, як би залагодити все самостійно, по можливості – взагалі без свідків та сторонньої допомоги.

Закуняти вдалося лише ближче до ранку, прокинувся розбитим, ніби всю ніч тягав важкі мішки й ворочав каміння. Бася, навпаки, піднялася в доброму гуморі, вирішила трохи повалятися в ліжку зранку, гортаючи модний журнал. Кошовий скористався з цього. Аби його понівечений стан не викликав зайвих питань, швиденько втік робити ранковий туалет і заразом каву – треба прокинутися остаточно. Бася чомусь не прийшла на запах, хоч дуже часто саме кавовий аромат піднімав її з ліжка. Тож Клим, стоячи біля вікна, дивлячись на зиму й намагаючись впорядкувати рій думок, випив одна за одною дві чашки, щоб підбадьорити себе. Зрозумівши, що лишив наречену без ранкового ритуалу, Клим заходився ставити нову.

Аж тоді позад нього почувся легенький шурхіт.

– Климку...

Бася зверталася до нього так, коли збиралася випросити щось особливе. Зараз Кошовий був далеко від неї та її потреб. Повернутися у власну реальність виявилось так само складно, як змусити себе заснути цієї ночі. Та він спробував:

– Так, кохана.

Бася стояла, обіпершись плечем на одвірок. Шовковий халат-кімоно запахла щільно, пасок туго перетягнув талію.

– Хочу перепросити.

– За що?

– Наперед.

– Добре, за що?

Їхні очі зустрілися. У Басі справді був винуватий погляд.

– Я погано спала ніч.

Отак, маеш...

– Ти сопіла, як немовля.

– Прокинулась серед ночі, не хотіла тобі заважати. Лежала тихо, мов миша.

– Якщо кортіло поговорити, мала повне право штовхнути мене в бік. У нас попереду багато таких ситуацій. Вони є в усіх, то життя.

– Поки смерть не розлучить, – бовкнула Бася.

- Саме так, - Клим говорив дуже серйозно. - Ми ще поклянемося в цьому панотцеві.

- Про це хотіла поговорити. Сил нема терпіти.

- Не терпи. Не тримай у собі. Я поки варитиму тобі каву.

- Чекай! - До Барбари поволі поверталася її природна примхливість. - Ми маємо обговорити й вирішити це просто зараз!

- Про що мова?

- Климе, я хочу лишити собі своє прізвище.

Прозвучало це так відчайдушно, ніби вона висувала політичні вимоги та вимагала негайного їх виконання. Інакше готова домагатися свого до смерті.

- Не розумію, - він говорив щиро.

- Я не хочу після одруження, в шлюбі, ставати пані Кошовою. Пані Барбара Кошова. Не дуже вигідно.

Розгублений Клим пошкріб потилицю. Недосип вивітрився миттєво.

- Басю... - зараз йому справді бракувало слів, тож мусив повторити: - Басю, то твоє повне право. Але так прийнято, розумієш. Не силую тебе, бо для мене насправді важливіша ти, а не прізвище, яке запишуть у паспорт. Хоча, ще раз кажу, нічого нема страшного чи принизливого, якщо дружина після живе з чоловіковим прізвищем. Та назватися можна як завгодно, Басю! Господи, актори часто беруть собі псевдоніми! Поширене явище! Письменники так само! І, заради Бога, чим тобі не подобається мое прізвище!

Бася підійшла, поклала руки Климові на плечі, стиснула.

- Кошовий - чудове прізвище. В цих краях навіть рідкісне, оригінальне. Я кохаю тебе і готова повторяти твоє прізвище так часто, як ти сам того забажаєш. Лиш я - Барбара Райська.

- Ти зовсім мене заплутала.

Бася відсторонилася.

- Климе, ти не зовсім розумієш, про що йдеться.

- Зовсім не розумію, так буде правильно.

- Я хочу йти з театру.

Цією новиною вона приголомшила не так. Тут давно все ясно, адже поволі до того йшло. Бася час від часу вела подібні розмови швидше не для Кошового, а для себе, готуючись до радикального рішення.

- Остаточно? - перепитав він.

- Після весілля. Навіть після Різдва. Вже від початку наступного року. Поки задіяна у виставах, буду грати. Але заміну мені знайдуть. Краще хай замінять на сцені, ніж на екрані.

Аж тепер Кліма почало осяювати.

- Тобі нарешті пропонують грати в кіно?

- Не перші ролі, - тут же виправила вона. - Та дуже важливі для мене. Починаються зйомки нової фільми про пригоди Фантомаса. Потрібна, як тепер кажуть, леді-вамп. Глядачі пам'ятають саме такі ролі. Мене впізнаватимуть частіше. А це - гарантія нової ролі.

- У кримінальних фільмах?

- Вони дуже популярні. Чому ні?

- Не маю нічого проти. До чого тут мое прізвище?

- Твое - ні до чого, Климку. Мое важливіше. Барбара Райська. Воно вже кілька разів з'являлося на афішах кіно, хай дрібнішими, ніж треба, літерами. Хтось та й знає актрису Райську. За мною шукають, як за Райською. У театральних колах звучить - Райська. І тепер я маю все перекреслити, ставши Кошовою? Починати кар'єру наново, вже з іншим прізвищем? Усе від самого початку?

- На сцені й на екрані - ти! Дивляться на тебе! Аплодують тобі!

- Але чують прізвище! Впізнають за ним! Люди найкраще реагують на знайоме та звичне, Кліме!

Він здався без бою. Опиратися не мало сенсу. Тим більше що насправді йому було все одно, яке прізвище носитиме рідна дружина. Проте говорити про це Басі він не збирався раніше, бо не сушив такими речами собі голову. Зараз не скаже й поготів.

Настала черга Кошового обіймати наречену.

- Роби, як тобі краще. Для мене однакове задоволення бути чоловіком Барбари Райської, намальованої на афішах біля кіно, й тій Басі, яка зі мною тут, тепер і вже три роки.

- Більше.

- Не набагато. Ти рахуєш дні?

- Так. Чому підозра в голосі?

- Бо дні рахують ув'язнені.

- Вар'ят. Граєш вар'ята.

- Сплю з акторкою.

Поцілунку не вийшло - в двері постукали.

Гостей Кошовий не чекав, ще й так рано.

- Хто це може бути?

- До мене.

Бася відсторонилася, обсмикнула халат.

- До тебе?

- Даруй, зовсім забула. У мене ранок - єдиний вільний час. Тому ми вирішили зібратися, обговорити деякі поточні справи нашого фонду. Того самого, для допомоги душевнохворим. Його створили у твоїй присутності.

Знову постукали. Не наполегливо, так само спокійно, навіть делікатно.

- Розваж гостей. Я не можу приймати їх у такому вигляді.

Бася хутко забігла в спальню, щільно зачинивши за собою двері. Клим глянув на себе в дзеркало. Невиспаний добродій у домашньому халаті й капцях. Можна подумати, йому так пасує приймати гостей.

Коли постукали втретє - відчинив.

- Добрий ранок, панове. Пробачте за мій вигляд.

- Це ми перепрошуємо, пане Кошовий, за недоречно ранній візит, - сказав, переступаючи поріг, Зенон Ліщинський. За ним, мовчки піднявши капелюха у вітанні, зайшов асистент Альберт Мазур. - Ми порадилися й вирішили: сьогодні всім найліпше зібратися тут, у вас на Личаківський.

- Та прошу, - розвів руками Кошовий. - Не маю нічого проти, сам збираюся у справах. Заважати не буду. Але чому саме тут?

- Розмова важлива й приватна, - пояснив професор, скидаючи пальто. - Ресторан, на мое глибоке переконання, не пасує. Там затишно їсти-пити, а не говорити про серйозні організаційні речі. Мій кабінет на Кульпаркові? Чи окреме крило, яке займає пан Мазур? Погодьтеся, пане Кошовий, це дуже дивно виглядатиме - запрошувати туди дам.

- Дам?

- Долучиться пані Богданович.

- Просто зараз?

- Трохи запізниться, - пояснив Мазур, за прикладом Ліщинського чіпляючи своє пальто на вішак.

- То нічого. До речі, в готелі, в її апартаментах, ніби вигідніше. Та не погодилась панна Райська.

- Так!

Чоловіки дружно повернулися на Басин голос. Вона вже стояла в дверях, при повному параді, ніби в домашній сукні, але все одно - зі смаком. Лікарі підійшли по черзі, поцілувавши простягнуту руку.

- Пане Кошовий, нас запросили на струдель, - пояснив Ліщинський.

- Я мала попередити, - вкотре нагадала Бася, пустивши в Климів бік бісики.

- Хіба в нас є струдель? - поцікавився той.

- Я спечу. Це швидко. В мене майже все готово.

Їй сподобалося пекти, зрозумів Кошовий.

Зірка хоче справити враження. Скільки не живи з акторкою, ніколи, здається, не зрозумієш її до кінця.

- Пані Бася дуже хвалила свій струдель. Це визначило вибір місця нашої зустрічі, - підсумував Ліщинський.

- Приєднуюся до похвал, - Клим ковзнув поглядом по циферблату годинника. - Шкода, що не спробую.

- Залишаєте нас?

- Пане Ліщинський, комусь - благодійна діяльність, комусь - щось інше. Хоч я цілковито підтримую ваші благі наміри. Треба юридична консультація - завжди надам її, так само благодійно.

- Вам, пане Кошовий, дружина готуватиме струдлі частіше, ніж нам.

- Тим більше - частуйтеся, смакуйте, вирішуйте справи. На мене вже чекають.

Зачинившись і собі в спальні, аби перевдягнутися, Клим визнав: несподівані візитери, ще й організовані Басею, сьогодні нагодилися як ніколи вчасно. Не треба шукати пояснень, чому й куди квапиться так рано. Наречена занурена в своє, їй це подобається й потрібно на майбутнє, так само як можливість зберегти дівоче прізвище.

Нехай.

Так на нього менше звертатимуть увагу.

Єдине - Магда так само йде сюди. Її треба перехопити.

Часу обмаль, тож треба кувати, поки гаряче.

Прощаючись з гостями й виходячи з дому, Кошовий знав, що скаже Магді.

Її відповіді вирахувати не міг.

Розділ чотирнадцятий

Сльози Магди Богданович

Пощастило - Кошовий перехопив її в готельному холі.

Магда побачила його, приязно посміхнулася, звично простягнула руку для поцілунку.

- Вибралася до вас. Запрошена на чай зі струдлем.

- На каву, - вирвалося в Кліма.

- Останнім часом люблю чай. Британці завозять з індійських колоній. Маєте вдома чай, пане Кошовий?

- Маємо, - він перевів подих, шукаючи при цьому потрібні слова.

- Затрималась трохи. Але панна Бася напевне вміє забавляти гостей. А ви...

Кошовий вирішив більше не тягнути. Рубонув одразу, відрізаючи собі всі шляхи:

- Пані Магдо, прошу затриматися. Бася та її гості вам пробачать.

Посмішка ще трималася на її лиці, та очі вже не посміхалися.

- Щось сталося, пане Кошовий?

- Так. Або - може статися. З вами.

Тепер зникла й посмішка.

- Зі мною?

- Пані Магдо, нам треба поговорити про одну особу. Її звати Анною. Тобто звали. Вона загинула не так давно, і ви її знали.

Губи стиснулися, очі блиснули недобрим, Климові цей погляд уже був знайомий. Нічого доброго не віщував. Проте він чудово знав, куди прийшов, до кого й навіщо.

- Анна приходила до вас сюди. За три дні до того, як їй перерізав горло той, кого називають Різником із Городоцької.

- Не розумію вас, - відчеканила Магда. - Так само не бачу причин, із яких ви знову дозволяєте собі зі мною більше, ніж того вимагають...

- Ядвіга.

Це вирвалося мимоволі. Кошовий справді дотепер не міг собі дозволити ані увірватися до Магди отак, ані тим більше - перервати саму пані Богданович на півслові. Клим не впізнавав себе. Проте, витримавши пекучий погляд, повторив:

- Ядвіга. Вам нічого не говорить це ім'я?

На її обличчі не здригнувся жоден м'яз, хоча його віко нагадувало про себе, як ніколи. Магда спокійно, одна за одною, підтягнула рукавички за довгі краї, потім повернулася, кинула через плече:

- Ходіть.

До апартаментів піднімалися мовчки. Щойно зайшли та Кошовий щільніше причинив за собою двері, Магда стала посеред зали, поставою нагадуючи жінку-воїтельку. Очі метали блискавиці, тепер вона вже не стримувала себе, дала волю гніву:

- Що ви собі дозволяєте, пане Кошовий! За кого себе маєте! Розумієте, ким тепер стали, але забули, ким були не так давно! Одне мое слово - і вас не буде!

- Як не стало Анни?

Клим дивувався власному спокою. Магда мала рацію: він справді вже не той бідний емігрант, котрий втік із Києва до Львова п'ять років тому. Підтвердження цьому не забарилося - Магда чи не вперше від часу їхнього знайомства втратила рівновагу, впевненість у собі, знітилася й не заперечила - огризнулася:

- До чого ви хилите? Чому ви взагалі прийшли до мене з якоюсь Анною? Що у вас є проти мене?

Кошовий не стримався - стягнув рукавичку, аби краще, ефектніше клацнули пальці.

- Ось! Є, пані Магдо! Але не проти вас. Я прийшов з цим винятково як друг. Вірите, не вірите, проте я хочу представляти ваші інтереси.

- Де?

- Тут. У цій кімнаті.

Щоки Магди палали. Вона з останніх сил намагалася тримати себе в руках. І Клим не знав, чому вона може дати волю - гніву чи слабкості. Кинеться на нього з пазурами чи впаде зомліла.

- Гаразд. У чому мій інтерес?

- Не бути звинуваченою в убивстві повіі Анни. Скажу більше - я хочу убезпечити вас, пані Магдо, від звинувачень у зв'язках із божевільним убивцею. Чи він не такий уже й божевільний? Раптом - прагматик, котрий вдає з себе хворого?

- Сказане вами зараз не вкладається в голову.

- Згоден. Тим на більшу небезпеку ви наражаєтесь.

Кошовий говорив рівно, спокійно, не тиснув, не намагався наблизитись. Вони розмовляли, немов з різних берегів річки.

- Усе одно не розумію.

- Чудово розумієте. Досить кружляти, слухайте й відповідайте. Можете слухати, не відповідаючи. Як краще?

- Слухаю, - просичала Магда.

Клим нарешті зняв капелюха, прилаштував на крісло.

Сам став позаду, вперся об вигнуту спинку.

- Анна, жінка тридцяти двох років, торгує собою. Вік для повіі не аж такий молодий. Ця професія старить швидше, ніж зазвичай. Вона приїздить із Чернівців до Львова, аби у передріздвяні дні заробити більше, ніж завжди. Раніше Анна, здається, не бувала у Львові в цей час. Та якби й бувала, місто досить велике, аби вона могла побачити тут свою давню знайому, Ядвігу. Ось так Анна випадково впізнала вас, пані Магдо. Знала вас під іншим іменем.

- Ні.

- Прошу?

- Ядвіга - мое ім'я. Мене так назвали.

- Справжне?

- Друге. Магда-Ядвіга. Так мене хрестили батьки.

Кошовий витримав паузу, прокручуючи подумки новину.

- Нічого не міняється, пані Магдо. Ви не ховалися за чужим іменем. Але Анна, прийшовши до вас у готель, шантажувала вас не цим викриттям.

- Шантажувала?

- Анна покладала величезні надії на зустріч із вами. Не забудьте про її вік. Їй набридло продавати себе, і я підозрюю: років на десять раніше вона мала інший, вищий статус. Хоч займалася напевне тим самим ремеслом. Після того як ви поговорили тут, у цій кімнаті, Анна змогла винайняти собі окреме помешкання. Я дізнавався зі своїх джерел - жінка, яка приїхала сюди працювати, кілька останніх днів дозволяла собі бити байдюки. Отже, отримала або гроші з певного джерела, або - обіцянку. Якої особа, котра її дала, неодмінно дотримається. Я боюся запитати, пані Магдо, чим така, як Анна, могла з успіхом погрожувати вам. Яку вашу страшну таємницю збиралася розкрити?

- Ви забули сказати, кому потрібна моя таємниця, - у її голосі звучав виклик.

- Газетам. Газетяркам. Передусім Янушу Навроцькому. Він може заплатити Анні за розповідь стільки, скільки вона зажадає. А продасть історію вдвічі дорожче, адже йдеться про гріхи молодості не президента міста чи депутата Галицького сейму - на кону Магда Богданович, вдова впливового поліцейського, котрий досі вважається одним із стовпів суспільної імперської моралі. Здається, я вже досить сказав, пані Магдо. Чи мені все ж назвати речі так, як їх прийнято називати?

Поки він говорив, з лица Магди зійшов рум'янець. Воно стало крейдяно-білим, навіть хворобливо-білим.

- Виявіть сміливість, пане Кошовий. Назвіть мене так, як належить. Вже вирішили, як: повія, курва чи...

Кошовий рвучко виставив перед собою руку долонкою вперед.

- Стоп! Далі не треба. Ви вже достатньо сказали. Я буду останньою людиною у Львові, котра скаже вам таке. Більше того: натовчу писок кожному чоловікові, ким би він не був, котрий у моїй присутності та навіть поза мої очі ризикне так промовити. Але я тут для того, аби цьому запобігти, пані Магдо.

- Як? - тепер вона говорила покійрно й втомлено.

- Історію розкопав пронирливий Навроцький. Він побачив вас із Анною в холі так само випадково, як раніше Анна - вас у лікарні. Поки не зробив висновків. Крім того, що їй розітнули горло незабаром після розмови з вами. Така сенсація коштує грошей, пані Магдо. Чималих. Варто Навроцькому наважитися на публікацію, і гудітиме все місто. Але найгірше для вас - професійний інтерес комісара Віхури. Невже ви думаете, що поліцейські та всі інші сильні міста цього не скористаються нагодою, не об'єднають зусилля і не візьмуть у лещата вдову Густава Богдановича? Вас - хранительку їхніх секретів. Ви станете слабкою, пані Магдо. Чи тішите себе надією, що від вас не відвернуться всі покровителі разом?

- Ні. Я не наївне дитя. Ви навіть не уявляєте, пане Кошовий, наскільки правдивим є кожне ваше слово.

- Навіть - коли кажу про дивний зв'язок між шантажем та вбивством?

- Ні!

Магдин вигук був подібний до крику пораненого птаха.

Кошовому набридло стримуватись. Він кинувся до неї, і дуже вчасно – встиг підхопити жінку, яка поточилася й осідала на підлогу. Одним рухом перетягнув її до канапи, посадив у куток, прихиливши до спинки, покрутив головою, шукаючи воду. Знайшов карафку, склянку, хлюпнув, у запалі переливаючи через край. Коли підносив до її рота, перелив через край, замочив пальто. Магда ковтнула кілька разів, почала задихатися, мов зловлена риба, і Клим розстебнув їй пальто – згори донизу, гудзик за гудзиком.

– Дякую, – вичавила вона з себе, відразу повторила: – Ні, ні, ні...

– Ви про що?

– Не причетна до вбивства Анни жодним чином. Сама дуже злякалася, коли дізналася. Не відразу, але зрозуміла – так, при бажанні хтось може провести подібну паралель. Лишалось вірити – не виникне такого бажання ні в кого.

Лице поволі рожевіло.

Магда поступово приходила до тями.

Легким порухом відсторонила від себе Кліма, скинула пальто, вмостилася зручніше, ковтнула води. Кошовий мовчав, не заважаючи їй сповідатися. А до цього йшло.

– Коли ви встряли в цю справу, Климентію, мене це стривожило. Щось ворухнулося отут, – вона поклала долоню на груди, потім повільно стягнула рукавичку, заглибилася в процес, прикипіла до руки поглядом, вела далі: – Ви рано чи пізно мали прийти до мене з подібною розмовою. Не хотіла в це вірити, гнала думки, та була переконана у невідворотності подій. То лиш питання часу, для мене й для вас. Тепер бачу: все одно так краще, ніж якби до мене з цим прийшов той слизький тип, Навроцький. Чи, Боже збав, комісар Віхура.

Вона замовкла, переводячи подих. Кошовий терпляче чекав. Магда старанно стягнула другу рукавичку, поклала обидві на коліна підкреслено акуратним жестом.

– Ви чекаєте. Так, треба розповісти. Нічого нового нема під сонцем, пане Кошовий. Я – донька збіднілих чернівецьких аристократів, народжена Магда-Ядвіга Костецька. Батьки віддали мене в пансіон, де я мала здобути й здобула належну панночкам свого кола освіту. Кілька мов, танці, вивчала літературу й мистецтво, крім того – навички тримати себе в товаристві. Жінка має вміти підтримувати розмову з чоловіками на будь-яку тему, виглядати завжди стильно й елегантно, мовчати, коли треба, говорити, коли від неї цього чекають. Бути завжди поруч, прикрашати товариство, але – не нав'язувати себе. Близька й недоступна водночас.

– Мистецтво.

– Наука, пане Кошовий. Ідеальна дружина, ідеальна господиня, ідеальна коханка.

– Цього теж учили в пансіоні?

- Деяких азбучних істин - так. Але здебільшого коханка - передбачена складова інших чеснот. Життя вивело ці вміння на перший план.

- Ваше?

- Не лише мое. Тих дівчат, чиї батьки з різних причин не могли дати за благородною панною належний посаг. Мої, наприклад, розорилися, як я вже казала. З першим багатим коханцем, готовим утримувати, мене познайомив рідний батько.

- Ви його ненавидите за це?

- Ні, пане Кошовий. Він бажав мені лише добра. Аби я зійшлася з кимось, не вартим дому Костецьких, або - взагалі вийшла на вулицю чи пішла по руках, вони із матір'ю першими б відмовилися від мене. Хоча ніде правди діти: одружуватися жоден із цих панів не поспішав, вони мали своїх дружин та дітей. Насправді я продавала себе, як оті дівчата з лупанарів чи вулиць. Хіба значно дорожче. Куртизанка, фондансерка, гейша, повія найвищого класу - називайте це як завгодно.

- Саме в той час ви познайомилися з Анною?

- Якраз її звали інакше. Юстина, Митницька Юстина. Дивний збіг: горе спіткало її родину майже водночас із моєю. Її тато пошкодив хребта, рано помер. Мама, лишившись сама, пішла слугувати в салон пані Адасовської, це була наша місцева знаменитість.

- Була?

- Хтозна, чи є той салон у Чернівцях нині. Юстина змалку крутилася там, пані Адасовська накинула на дівчинку оком, своїх дітей не мала, тож вирішила опікуватися чужою. Тож оплатила сироті пансіон. Щоправда, за це її мама працювала далі за половину платні, та не зважала на те. Ми з Юстиною, тобто Анною, трималися окремо. Біда зблизила - їй після навчання не було, куди повертатися. Ми зблизилися. Кілька років були на утриманні в двох добродіїв, котрі до всього приятельювали. Називали себе жартома грішною родиною. Навіть робили разом, усі четверо, таке, про що пан Навроцький охоче напише навіть цілу книжку.

- Аж такі подробиці мене не цікавлять, пані Магдо.

Вона відмахнулася.

- Пусте. Мене вже нічого не забруднить більше, ніж є. Не знатимете, так будете уявляти. Але все рано чи пізно скінчується, пане Кошовий. Ми з Анною, зватиму її так, не думали, що так швидко й несподівано. Її коханець помер у ліжку, серцевий напад. Вона прокинулася біля мертвого тіла. Тікати - не можна, кликати поліцію - ще гірше, та вона покликала. Ось як його вдова дізналася, де і з ким був її зразковий чоловік. Про мене теж усі, кому треба й не треба, почули досить скоро. Коханка - не злочинниця, але Чернівці - місто невелике.

- Львів теж.

- Як будь-яке місто, - кивнула Магда. - Нам довелося розійтися. Хоч деякий час трималися разом і, даруйте за подробиці, пішли по руках. Чоловіки користали з нашого сумного становища, пане Кошовий. Довго це не тривало, зараз кажу про себе. Мала досить заощаджень, аби виїхати з Чернівців назавжди з новими, але справжніми документами на руках. За якийсь час у Трускавці вдовець Густав Богданович познайомився з пані Магдою Яблонською, молодою жінкою, котра ніколи не була одруженою,

втратила нареченого й тепер шукає розради. Ця пані мала досить досвіду й відповідного вишколу, аби взяти в тенета немолодого поліцейського чиновника. Де ще заховатися, як не в нього у спальні. Далі ви знаєте.

Кошовий підвівся, заклав руки за спину, пройшовся кімнатою, міряючи її широкими кроками. Зупинився, ставши навпроти Магди.

- Анні пощастило менше.

- Їй не пощастило зовсім. Ніби пороблено. Я піднімалася - вона опускалася на сходинку нижче.

- Чого вона хотіла від вас?

- Ви вгадали - лише грошей. Безпідставно вирішила, що я - заможна особа, така собі весела вдовиця.

- Ви їй відмовили?

- Намагалася переконати, що вона помиляється. Потім зрозуміла: Анна у відчаї, а дно її остаточно зіпсувало. Вона справді збиралася продати мою історію, і я вимушена була пообіцяти відкупне. Поки дала, що мала під рукою.

- Як збиралися вирішити проблему?

- Заплатити, пане Кошовий. Інших пропозицій Анна не приймала. Саме зайнялася пошуком коштів. Хай мене Бог простить, але її... - Магда перехрестилася, виправилася, - ...вона загинула дуже вчасно. Для мене. Хоча я не рада її смерті, я не бажала цього, Климентію, повірте мені.

Магдині очі тепер бриніли слізьми.

Клим уперше бачив, як вона плаче.

Він раптом відчув - не може більше тут лишатися. Магда має побути сама.

- Дякую за відвертість, - мовив він. - Усе почуте помре тут. І разом зі мною.

- Ви дізналися про це, бо шукаєте Різника. Хіба ні?

- Так, - визнав Клим. - Мені доводиться його шукати. Справа зайшла надто далеко, бо зачепила мене особисто.

- Як саме?

- Дозвольте не пояснювати. Розумію, обмінятися таємницями зараз справедливо. Але вам ліпше триматися від таких знань чимдалі. Насправді я хотів попередити про обережність. Не думав, що ми зайдемо аж так далеко.

- Тепер ви знаєте.

- Ці знання нічого не значать для мене, пані Магдо. Я жодним чином не збираюся використовувати почуте проти вас. І не дякуйте навзаєм, це не геройство.

- Чоловічий вчинок?

- Можливо. Не шукайте пояснень. Бо я теж не шукаю.

Клим узяв капелюха, покрутив його, вдягнув, примостив щільніше.

- На вас чекають, пані Магдо?

Вона глянула здивовано, очі вже висушили.

- Ви серйозно, пане Кошовий? Після такого...

- Саме після такого, - наголосив Клим. - Маєте довіритися мені. Але далі жити, як жили. Й робити все за своїми планами. Інакше втратите рівновагу.

- Щойно втратила. На ваших очах.

- На моїх - можна, пані Магдо. Жоден інший не повинен бачити вас такою. У мене на Личаківській є телефонний апарат. Телефонуйте звідси, придумайте причину затримки. А краще - не вигадуйте нічого. Кому яке діло. Успіхів.

Прощаючись, Кошовий переконався - Магда поволі, але впевнено починала ставати такою, якою він та інші звикли її бачити.

Залишив її зі спокійною душею.

Тепер дурниць не наробить.

До Різника не наблизився, ось тут негаразд.

Розділ п'ятнадцятий

Мороз і волосся

Телеграма чекала в конторі на Шевській.

Прийняв її Найда і вручив Кошовому, ніби цінний пакет. Клим вирішив - послання від Шацького, бо дантист ось уже кілька днів, як не давав про себе чути. Тому напевне кортіло дізнатися, як просувається розслідування, і за інших обставин Клим неодмінно попліткував би з Йозефом. Новин жодних, таємницю Магди не розкрив би Шацькому ні в якому разі, причому - особливо Шацькому. Але вільної хвилини на пусті балачки й переливання з пустого в порожнє не мав тепер навіть для нього.

Здивувався прочитаному. Бо справді чекав вітань від друга.

Його запрошували на чай. Саме на чай із кексами. Ще й зазначали: купленими вранці в цукорні на Академічній, там триває передріздвяний продаж смаколиків. Зазначали: поговоримо про відому особу. Підпис: «Ваша Пані». Саме так, із великої букви.

Кошовий перечитав телеграму, потім ще раз. Розуміючи, що робить дурню, не стримався, понюхав її. Помітивши здивований погляд помічника, блазньовато моргнув Остапові. Мовляв, усе гаразд, то така гра. Хоч намагався наслідувати сищиків, про яких читав у книжках, передусім - знаменитого Голмса. Послання не пахло нічим спеціальним: ані жіночих парфумів, ані тютюну, ані чоловічої фарби для волосся та вусів.

Замислено згорнув, запхав у кишеню.

Повернувся до поточних справ, яких накопичилося чимало, і Найда незабаром міг потонути в паперовому морі. Зосередившись, приділив помічникові зо дві години, визначаючи пріоритети й даючи вказівки, потому зібрався йти, та нагодився відвідувач, який потребував уваги пана адвоката. Витративши на розмову ще близько години, Клим провів добродія, розкланявся в дверях, а сам повернувся й вирішив викурити сигару.

Кільця ароматного диму полинули до стелі.

Отже, Пані.

Так Клим назвав свою вчорашню знайому. Тобто так вона дозволила звертатися до себе. Розмова стосувалася їх двох, і згадана в телеграмі «відома особа» – напевне не Магда Богданович. Повія знала про Ядвігу, але навряд чи від учора встигла довідатися більше. Висновок напрошувався лише один: мова піде про Анну.

Є ще щось, чого Кошовий не знає.

Знову затягнувся, провів поглядом нові кільця. Торкнувся кишені, де лежало послання.

Він не знає, звідки Пані відома адреса його контори на Шевській. Не уявляє, звідки пересічна вулична дівка дізналася, що саме тут можна знайти чоловіка, котрий їй навіть не назвався, бо вона того не захотіла. І якщо відоме це місце, то хто гарантує, що курва не вивідала, де й, головне, з ким живе пан адвокат.

Клим покрутив сигару в пальцях, дедалі більше похмурніючи.

Справа ставала чим далі, тим небезпечнішою особисто для нього. Тут же згадав: Анна завиграшки, без особливих труднощів і перешкод простежила за Магдою, знайшовши її помешкання. Нічого не заважає цій Пані, між іншим – її приятельці, вчинити так само. Кошовий подумки обклав себе останніми словами за недбалість і безтурботність, котру за даних обставин слід без перебільшення назвати неприпустимими, навіть – злочинними. Припустімо, ота Пані набереться нахабства й постукає до Басі. Чого їй треба, невідомо, та будь-яка розмова між ними зашкодить Климові. Їхня зустріч взагалі не бажана, як і введення майбутньої дружини в курс усієї цієї історії.

Її це налякає.

Зуби стиснули кінчик сигари сильніше, ніж треба, замалим не відкусивши його.

Роздратований Кошовий з силою розкришив ледь почату сигару об денце попільнички. Найда весь час кидав в його бік цікаві погляди, всякий раз опускаючи очі до паперів, щойно пан адвокат той погляд перестривав. Підвівшись і вдягнувшись, не забувши щільніше намотати шарфика, Клим коротко, рубано дав помічникові останні вказівки, попрощався, залишив контору.

Він вийшов у морозяні сутінки. Звірився з кишеньковим годинником – уже трохи по третій, день збіг непомітно, а Пані ніби знала: призначила у телеграмі час на четверту. Подумалося раптом – чому не на п'яту, зовсім по-англійськи, саме час для чаювання. Цю думку змінила інша, практичніша й набагато важливіша: вчора повія могла сказати йому не все.

Не так.

Знає більше, ніж сказала. Зробила це навмисне. Інакше не пояснити, чому Пані ним зацікавилась. А сьогоднішня телеграма дає всі підстави вважати: нова знайома ох яка не проста. Занадто вправно все розрахувала й спланувала, включно із запрошенням.

Револьвер завбачливо лежав у правій кишені пальта.

Торкнувся пальцями сталі. Заспокоїло трохи.

Часу гадати не лишалося. Тут гадай не гадай – жодна версія, жодне з припущень не підійде, поки він таки не зустрінеться з Пані, не вислухає її, не дізнається, чого їй від нього треба. Навмисне гнав геть рої зайвих думок. Краще почути на власні вуха, вже недовго лишилося.

Знайшовши візника, Кошовий за звичкою, що вкорінилася останнім часом, назвав не потрібний дім на потрібній вулиці, а будинок за кілька кварталів, усе одно, який. Поки їхав, сутінки перетекли в ранню зимову темряву. І, трусячись бруківкою, Клим дійшов єдино правильного висновку стосовно намірів Пані.

Вона щось знає.

Або – зрозуміла, що саме знає, і може продати йому.

Лишилося почути пропозицію. Це підкаже, звідки Пані взагалі дізналася про нього, його інтереси та наміри.

Приїхали, прошу пана.

Перед тим як зайти, Кошовий покрутив головою.

Нічого й нікого не міг до пуття роздивитися в темряві. При ліхтарному світлі Городоцькою рухалися перехожі, здебільшого, як він зрозумів, шукачі коротких вечірніх пригод. Чоловіків та жінок не зупинив у пошуках одне одного навіть мороз, котрий саме підсилювався. Навпаки, виринаючи з густих чорних сутінок, пані нагадували панам – дуже зимно, є можливість трошки зігрітися. Хтось давав згоду, хтось думав, хтось – прискорював крок, швидше лишаючи позаду спокуси, не вступаючи обома ногами в гріх.

Климові на короткий час здалося – за ним стежать. Навіть завагався. Та, потупцявши на морозі, пересвідчився: тут до нього нікому нема жодного діла. Люди перейняті собою, їм не до таких самих закоцублих на морозі перехожих. Відкинувши останні сумніви, Кошовий подався за знайомою вже адресою.

Минувши браму й ставши перед потрібними дверима, він, не знімаючи рукавичок, постукав. Зсередини не чулося жодних рухів. Простукавши знову, цього разу доклав більше сили. Навіть злегка вдарив не кісточками пальців – самим кулаком.

Рипнуло.

Не замкнено.

Нічого доброго це не віщувало. Та здебільшого обережного, особливо – після останніх подій, Кошового щось незриме копало ззаду, змушуючи не йти далі звідси, а ступати ближче, не зупинятися на половині шляху. Штовхнувши двері всіма виставленими вперед і розчепіреними п'ятьма пальцями, він прочинив їх наполовину. Тепер міг бачити м'яке світло, що

линуло з кімнати, й трохи заспокоївся. Отже, помешкання не порожне, на нього чекають. Хіба пожилиця вирішила далі гратися із ним у знайомій вже манері.

Вона любить ефекти.

Ось хоч би сьогоднішня телеграма. Напевне знає: адресат сушитиме голову, звідки взята його адреса. Згадавши минулу зустріч, Клим переконався – повія вар'ювала й того разу. Просто він того не помітив, точніше – не взяв до уваги. Натомість нова знайома прагнула вдавати з себе непросту.

Гаразд, правила гри взяті до уваги.

– Пані? – гукнув Кошовий, ступивши до передпокою, але не кваплячись заходити далі, навіть одну ногу лишив назовні, за порогом. – Пані, ви тут? – повторив. – Я прийшов, – помовчавши, додав для чогось: – На чай кликали. То як?

Відповіддю була тиша.

Але світилося.

Замість зачинити за собою двері, Клим, навпаки, прочинив їх ширше, ще трохи – розчахнув би зовсім. Тепер, щоб не сталося, він має шлях до відступу, перекрити який швидко не вийде. До того ж можна гукнути на допомогу, якщо все піде критично. Двері ведуть у двір, та з вулиці почують. Кошовий не вважав себе боягузом, та зачинитися зсередини – не мудре рішення.

Разом із протягом, який гойднув світло, всередину почав поволі проникати мороз. Стовбичити біля дверей довше не мало сенсу, і Клим зробив кілька обережних кроків уперед, у напрямку кімнати, повторюючи при цьому:

– Пані, з вами все добре? Пані?

Переступивши поріг кімнати, в якій був добу назад, Кошовий побачив: нема нічого доброго.

Зовсім.

Горіли й поволі плавилась свічки. Світили не яскраво, проте досить, аби Клим розгледів на підлозі посеред кімнати жінку, чие справжнє ім'я так і лишиться для нього загадкою. Вона не назветься, вона взагалі нічого не скаже.

Мертві не говорять.

Пані лежала, розкинувши руки, немов крила. Ноги теж розвела в різні боки, поставила, трохи зігнувши в колінах, – не зовсім пристойна поза, надто інтимна, аби її бачили сторонні. Наблизившись ще на два кроки, Кошовий розгледів те, щодо чого мав сумнів до останнього, – жінка роздягнена.

Не гола.

До білизни, груди виключно відкриті у викоті спідньої сорочки, навіть навмисне висунуті. Очі вже звикли до тутешнього освітлення, й Клим побачив темний сосок правої груді, ніби навмисне викладений на загальний огляд. Волосся розпущене, розкидалося довкруг голови.

Кров.

Видовище заворожило, притягувало до себе. Пам'ятаючи про небезпеку, та зараз не бажаючи зважати на неї, Кошовий ступив ще ближче, носи черевиків торкнулися оголеної нижче коліна ноги Пані.

Нахилився.

Ближче, нижче.

Густа темна рідина витікала з перерізаної шиї.

Давно витікала.

Вже не пульсувало, зупинилося, запеклося в калюжі, яка обрамляла голову й мастила волосся.

- Ха-ха-ха-ха!

Від раптового й різкого звуку Кошовий здригнувся, ледь не втративши рівновагу, й таки міг її втратити, впавши на мертву повію. Здавалось, це вона регоче, сміється з нього, радіє, що заманила, обдурила, налякала. Та наступної миті моторошний сміх пролунав, прокотився кімнатою знову, лунко відбиваючись від стін, і Клим зрозумів: це позаду.

За спиною.

Той, хто так широко реготав, тут, поруч, усередині. Був весь час, бачив, як Клим зайшов. Чекав на нього і зараз причаївся, аби напасти.

Але нападають тихо.

Зненацька.

- Ха-ха-ха-ха!

Поки сміялися вдруجه, Кошовий встиг трошки опанувати себе, ступити крок убік, відходячи від убитої й пересуваючись ближче до кутка, ніби порятунком був там. Розвернувся в русі, здивувавши себе власною зграбністю. Видерти револьвера з кишені не зміг так вправно, як то роблять поліцейські чи лиходії на кіноекрані. Заважала рукавичка, й Клим, підсвідомо розуміючи - займається зараз не тим, все одно стягнув її, кинув під ноги, по зброю поліз голою рукою.

Вийшло краще.

- Ха-ха-ха-ха!

Мороз пробіг по шкірі під одягом.

Волосся стало дибки під капелюхом. Йому не здалося - здивилося, тепер напевне знає: так буває, у книжках не брешуть. Кошовий упізнав цей сміх. Не сподівався почути його втретє після того, як побував у Кульпаркові та в покинутому будинку, де майже в нього на очах зарізали нещасного Луку.

Божевільний убивця.

Він тут, у передпокої, невидимий Климові, але напевне бачить його.

Дозволив озброїтися. Чекає.

- Чого чекаєш! - вирвалося в Кошового. - Чого чекаєш, ти! Йди сюди! Ти ж для того сюди прийшов!

Викрикував, не розуміючи, для чого: чи то підбадьорював себе, марно проганяючи страхи, чи сподівався налякати чи бодай роздратувати, спровокувати ворога. Хай би вийшов нарешті, показався на очі. Для чогось же клятий Різник заманив його сюди...

- Для чого! Чорт забирай, для чого!

Відповіддю став черговий розкат нелюдського сміху.

Мороз уже не бив шкіру - пробрався всередину, підступно стискав серце.

Витягнути озброєну руку під собою вартувало чималої вольової напруги.

- Йди! Виходь, йди!

Попереду, з боку передпокою, справді почувся рух.

Невидима постать шаснула в прочинені двері.

Хрясь!

Сильним поштовхом іззовні вони зачинилися, грюкнувши при цьому.

Страх не змусив думати про обережність. Уже не усвідомлюючи, що робить, куди біжить і чим усе це може скінчитися, Кошовий, не оминувши тіло - перестрибнувши, стрімголов кинувся за втікачем. Усе це могло бути хитрим маневром, аби виманити противника й зустріти, підловити в передпокої. Та щось підказувало - убивця справді залишив помешкання.

Сіпнув двері, вискочив у двір.

Зупинився, перевів подих. Отак і вкляк із револьвером напереваги, не знаючи, куди й за ким далі бігти.

Аж тепер сіпнулося віко, вкотре за останні дні - сильніше, ніж завжди.

Ходити Львовом отак, зі зброєю на виду, Клим собі дозволити не міг. Лишатися тут, чекаючи на поліцію, теж. Відчував себе як не Різником, то щонайменше - спільником. Той удруге намагався влаштувати таку саму пастку, хіба в попередній раз напав. Тепер, можна вважати, теж напав, тільки в інакший спосіб.

Курва твоя мама, хто ж ти такий?!

Ще раз озирнувшись через плече на місце скоєного злочину, Клим заховав револьвер глибше до кишені й подався геть.

Тікав: отак це називається.

Розділ шістнадцятий

Modus operandi [44 - Modus operandi - спосіб дії (лат.)]

- Він дразниться! Це виклик, дуельна рукавичка! Розумієте, Шацький?

- Дуже перепрошую, пане Кошовий, але маєте визначитися. Є щось одне. Або дражниться, або - викликає на дуель.

Клима зараз дратувала не так чергова пастка, в яку його заманив Різник, як неможливість зняти напругу за чаркою горілки. Минулого разу це допомогло. Але він тоді захопився, і повторювати трюк із парубоцькою вечіркою не збирався. Двічі за короткий час вертатися додому на бровах, і це чоловік іще не почав подружнє життя... Ні, не годиться, вдруге доведеться пояснювати Басі все так, як воно є. Слово чіплятиметься за слово, і наречена дізнається про його візити до повій. Це навіть страшніше, ніж розповісти їй, як його ледь не вбив маніяк. Знаючи Басин характер, є ризик - вона скасує весілля.

Тому Кошовий обмежив себе порцією рому, попросивши додати його до кави. Шацький, котрий примчав, щойно отримавши телеграму, мудро вирішив не псувати жоден із напоїв, узявши собі окремо. Поки Клим розповідав про сьогоднішню пригоду, Йозеф устиг випити один ром і повторив.

- Логіка працює, коли йдеться про нормальну людину, - парировав Кошовий, заздрісно зиркнувши на принесену чарку. - Різника це не стосується. Йому б триматися від мене подалі, бо я йду по слідах. Він це знає невідь-звідки. Хоча, - він гмикнув, махнув рукою, - по яких, у біса, слідах. Тицяюся, мов цуценя мокрим носом.

- Пане Кошовий, не картайте себе й не посипайте голову попелом. Не лише комісар Віхура - вся львівська поліція не отримала більшого результату, ніж ми!

Климові вуха різонуло оте безпосереднє ми, але за даних обставин вирішив не зважати, залишив Шацького без докорів та зауважень, відпив захололої кави.

- Чесно кажучи, я досить високо себе ціную. Особливо останнім часом. Дякую за компліменти, проте тут давайте будемо об'єктивними. Дивіться, - він став загинати пальці, починаючи з мізинця. - Луку Різника я витягнув з тюрми. Ніби перемога - та його вбив справжній Різник. Далі, - поруч загнувся безіменний, - слід, який вів до журналіста Навроцького, теж завів у глухий кут. Потім ніби відшукалася подруга останньої на той час жертви. І знову тупик, - зігнувся середній. - Навіть гірше вам скажу: аби не вдалося знайти ту приятельку, вона б лишилася живою! Різник не мав наміру її вбивати!

- Отут сперечатимусь із вами, пане Кошовий! Як не мав, коли вбив! Можна сказати, на ваших очах!

Клим рвучко подався вперед, вигукнув, не дбаючи про те, чують їх чи ні:

- Він міг убити іншу жінку!

Шацький зробив великі очі, й Кошовий, замовкнувши й покрутивши головою, зрозумів - емоції вихлюпнулись, передавши куті меду. На них почали звертати увагу. Тож, приклавши руку до серця й вклонившись, що означало загальне вибачення, він пересунув стілець так, аби не говорити через стіл, а бути плечем до плеча. Коли цікаві повернулися кожен до своїх справ та розмов, Кошовий повторив, уже неголосно:

- Якщо вбивати повій - *modus operandi* того, кого ми називаємо Різником, він не збирався зупинятися, розумієте? Найближчим часом на Городоцькій або десь іще знайшли б чергову курву з розпанаханим горлом. Але він невідь-звідки дізнався про мої пошуки, прийшов до Пані, вбив її і покликав мене подивитися на видовище. Цей злочин, як і вбивство Луки, -

вистава винятково для моїх очей. Я не можу вдарити у відповідь, бо не знаю, куди бити. Проте ми з Різником обое розуміємо: зараз між нами – дуель. Якщо хочете, не на пістолетах, а на шаблях чи шпагах.

– Чому такі порівняння?

– Суперник коле кінчиком. Не сильно, лише позначає удари. Туше, [45 – Туше (франц. toucher) – торкатися, у фехтуванні – торкатися суперника вістрям рапіри, позначаючи укол у вразливе місце, перемогу.] знаєте, що воно таке?

– Чув. На собі, Богу дякувати, не відчував.

– До чого тут ви! – це прозвучало грубувато, Клим миттю зрозумів, вибачився: – Даруйте, не про ваш досвід мова. Уколи – не смертельні, швидше дряпає, ніж ранить. Але тим більше дошкульні. Бо я махаю своєю шаблюкою завзято, розтинаючи повітря круг себе. Я не можу його атакувати, Шацький. А він із того регоче, отже – дражниться. Різника забавляє такий спосіб двобою. Я постійно на його території. І викликав він мене на дуель, коли вбив Луку.

– Викрав і вбив?

– Заманив, як потім мене, – Клим помовчав, покрутивши в пальцях чашку з-під кави, замислено перевернув, виливши чорну гущу на блюдечко, розвіз срібною чайною ложечкою, ніби збирався в такий спосіб ворожити. – З останнім, нинішнім убивством теж усе не просто. Типова, скажу навіть – класична пастка. Все, що я знаю про пастки, вичитане в книжках, і тим не менше...

Раптом Кошовий помітив – далі тримає перед собою правицю з трьома зігнутими пальцями. Скривив кутик рота, старанно зігнув указівний.

– Ось. Коли я приходив до тієї жінки, Пані, вчора, помешкання освітлювалося електрикою. В кімнаті я бачив газову лампу та два підсвічники, в яких прилаштували цілі свічки. Нові, Шацький.

– Нові, – слухняно повторив той.

– Сьогодні, зайшовши туди й знайшовши Пані зарізаню, я відзначив: горіли свічки. Хто їх запалив? Убивця, мови нема. Йому потрібна була саме така декорація і демонстрація власної величі. Але – коли він це зробив?

– Та звідки я знаю, пане Кошовий! – вирвалося в Йозефа.

– І я не знаю. Точного часу. Зате голову дам на відсіч – незадовго до моєї появи. Хвилин за тридцять до призначеного в телеграмі часу.

– Як ви то дізналися?

– Аби свічки горіли довше, вони б оплавилися вгорі більше. А так ледь-ледь. І Різник, запаливши їх, переступив через мертве тіло й заховався на кухні. Аби потім вирости в мене за спиною. Налякати – та не вбивати. Чергова демонстрація власної переваги. Мовляв, можу вбити, хочу, та не буду. Я живий не тому, що сильніший чи розумніший за нього. Різник мене пожалів, ось і все пояснення. Робить, що хоче й коли хоче. Ніхто йому нічого не зробить, не завадить, не зупинить.

– Ви говорите так, ніби давно й особисто знайомі з ним.

- Я відчуваю його, Шацький. Не можу пояснити, чому так стається. Відчуваю, й край. Тому поясню далі: Різник убив Пані щонайменше за кілька годин до моєї появи. Розумієте?

- Не дуже.

- Ось як усе відбувалося, - Клим зосередився, ніби пояснював складну науку не дуже здібному учневі. - Різник або стежив за мною, ані на мить не випускаючи мене з поля зору, і так вийшов на Пані, або дізнався про мої пошуки з інших джерел. Як би не склалося, маємо результат: він приходить сьогодні вранці до моєї нової знайомої, вбиває її - і лишає там. Йде геть. Аби пізніше повернутися, призначивши мені зустріч біля мертвого тіла. Перед тим надіславши телеграму, бо вже знав адресу моєї контори на Шевській. Труп лежав там, замкнений іззовні, бо вбивця забрав з собою ключа. Весь цей час вирішував свої справи. Поводився спокійно й природно. Потім прийшов на місце свого злочину. Щоб так само спокійно дочекатися мене. Ось коли запалив свічки.

- Це лише припущення.

- Факт, Шацький! - Клим знову трошки підніс голос. - Доведений факт, принаймні - для мене! Різник заскочив мене, та з колії не вибив. В мене було досить часу роздивитися рану. Точніше - місце, залите кров'ю. Вона загусла, встигла запектися. Маєте розуміти такі речі, ви ж медик.

- Та розумію, пане Кошовий. Згоден, коли так, то ви маєте рацію і все складається. Лиш скажіть, для чого ви так детально мені все пояснили.

Клим несподівано для себе й зовсім не відповідно до моменту зашарівся.

- Гм... Я взагалі-то не так вам, як собі розжовував. Думки вголос, - він труснув головою, ніби протаняючи зайві відчуття. - Але пояснити можу. На пальцях розклав: Різник кинув виклик мені й діє проти мене особисто. Не знаю, що хоче довести. Мабуть, уже згадану мною власну неповторність, непереможність, навіть винахідливість. Прикро, що я не можу поставити до відома Віхуру. Доведеться багато про що...

Говорячи так, Кошовий додав до купи останній, великий палець, стиснувши кулак.

Та враз завмер, розправив плечі, грюкнув кулаком по столу.

Здригнулися кавові чашки на блюдцях.

- Як ви сказали, Шацький?

- Та я мовчки вас слухаю!

- Ні! Не тепер. Раніше. Ви щось згадали про нещасного Луку.

- Та не згадував я про нього! - Йозеф трохи відхилився назад, косуючи на Климів кулак. - То ви сказали: хтось хлопа заманив, а не викрав. Більше ми не згадували про нього, здається.

Сіпнулося віко.

Пальці розтиснулися. Розкрита долоня лягла на скатертину.

- Я ідіот, - тихо й чітко вимовив Клим. - Не мотайте головою, Шацький. Я повний ідіот. Весь час воно лежало на поверхні. Було перед очима. Я мусив звернути на це увагу.

Він ляснув себе по лобі.

Не сильно – але Шацький мимоволі скривився, ніби перепало йому.

– Modus operandi! Вбивство Лукана – єдине, що в нього не вписується. Це зроблено для того, аби дошкулити мені. Мовляв, я, такий мудрий та модний адвокат, не здатен уберегти клієнта. Зняти з людини звинувачення не означає врятувати її. Ось про що говорив мені Різник. Аби мене ще забрали б до поліції, було б зовсім добре. Хтозна, чим би обернулася для мене та історія.

– Згоден, – кивнув Шацький.

– Також те вбивство – безглузде з огляду навіть на логіку маніяка. Якби Лука вийшов з Бригідок і за якийсь час убивства Різника почалися знову, перший кандидат у підозрювані – мій клієнт. Проте убивця забирає життя того, ким мав би прикриватися. Цим доводить не лише мені, а й Віхурі: той бідака справді не різав повіям горла. Чи провела поліція паралелі, не маю поняття. Але убивця загрався. Сам не зрозумів, яку дав підказку.

– Та не тягніть, пане Кошовий!

Клим тицьнув у бік Шацького вказівним пальцем.

– Заманили. Не викрадали – заманили. Нас із вами затагнути в пастку простіше, ніж таких, як Лука. Він не за всяким піде, довіриться дуже обмеженій кількості людей. Телеграма, лист – не спрацює. Хлопець міг піти до того та за тим, кому безмежно довіряв. Таких небагато. Я знаю, здається, всіх. Один із них – той, кого Януш Навроцький охрестив Різником із Городоцької. Між іншим, він знову кандидат номер один.

– Знову?

– Я дізнавався. Навроцький набридав Різникам відразу після звільнення Луки. Недовго, але – набридав. Удалося за короткий час розговорити хлопця, знайшов до нього ключик. Потім матуся Уляна прогнала його. Але теоретично Навроцький міг готувати чергову сенсацію. Вбивство людини, яку звинувачували в убивстві чотирьох повій, та ще й той самий спосіб – гарна сенсація. Вартує того ризику. Нарешті, – витримав коротку паузу Клим, – саме Навроцький стежив за мною, відколи я взявся за ту справу й опинився в цьому вирі. Наша з ним недавня зустріч могла надихнути репортера поставити нові тенета і вбити Пані. Згодні?

– Може бути, – кивнув Шацький. – Жахливо, та може.

– Ще один кандидат – мій помічник, Остап Найда.

Йозеф здивовано поцмокав губами, витягнувши їх у трубочку.

– Чого ви? – здивувався Кошовий.

– То не занадто?

– З нього все почалося, Шацький. Хто, як не близький родич, знатиме й розумітиме Луку? Був добрим до хлопця. Вони спілкувалися. Що в голові Найди – не знає ніхто. Дотепер я його не підозрював, але ж і він знає про мої кроки багато. Я не приховую свого інтересу, обмовився, пообіцяв знайти убивцю чи докласти зусиль, аби поліція робила свою роботу. Маму Улянуну не варто відкидати також.

- Ви серйозно?

- Цілком. Давно спілкується з лікарями. Жінка проста, не сказати - високоосвічена. Тим не менше, в питаннях психіатрії і лікування враженого розуму дасть фору нам обом разом. Чи вдає божевільну, чи дійсно за всім цим втратила розум.

Віко знову сіпнулося.

Клим зціпив зуби, ніби так можна було втримати здогад, що стрелив зненацька.

- Шацький, ви готові мені допомогти? - спитав діловито.

- Як завжди, пане Кошовий. Моя Естер, моя фейгале, давно благословила на цю справу. Навіть якщо доведеться ризикувати життям, як тоді, на Валовій, у підвалі...

- Пам'ятаю, - відрубав Клим сухо, тон змусив Йозефа теж розправити плечі й навіть поправити вузол краватки. - У цій історії більше нікому не доведеться ризикувати й накладати життям. Ви дасте кілька телеграм, Шацький. Адреси і тексти я підготую для вас завтра. Прошу пополудні до мене на Шевську. Там буде Остап, намагайтеся забути цю нашу розмову, аби не виказати себе. Відповіді отримаєте до запитання. Зустрінемося тут післязавтра, в цей самий час. Сподіваюсь, за ці два дні Різник більше нікого не вб'є...

Шацькому пощастило - Найда пополудні пішов у терміновій справі, ховати від нього очі не довелося.

За ніч Кошовий, усе багато разів продумавши й перекрутивши в голові, таки склав потрібні тексти. Одну телеграму вирішив не відбивати, бо остаточно викреслив особу, якої вона мала стосуватися, з невеликого переліку підозрюваних.

Шацький, перейнятий важливістю моменту, поквапився виконувати Климове доручення.

Наступна доба тягнулася нестерпно довго.

Нарешті Кошовий отримав із рук Шацького очікувані відповіді.

Прочитавши першу телеграму з трьох, інші, не розкриваючи, викинув у смітник.

Він знайшов відповідь.

Уже знав, хто Різник.

Здивувався.

Розділ сімнадцятий

Козеня на мотузці

Він прийшов додому не раніше, щойно залагодив усі потрібні справи з усіма потрібними для цього особами.

Розмова «Під вошею» забрала найдовше часу. Кошовий дозволив собі лише гальбу пива та порцію ковбасок із кислою капустою й не піддався наполегливим умовлянням Тими. Трохи переймався, що Бася знову надме губи через пізні, по опівночі, повернення. Але вона спала міцно, і Климові навіть удалося не розбуркати її, коли мостився поруч. Теж вперше за останні дні заснув швидко. Вранці ж Бася була надто заклопотаною, аби звертати спеціальну увагу на його стан. Іншим разом неодмінно запитала б, що так переймає коханого. Подібні деталі професійна акторка помічала й фіксувала швидко. Проте нині була думками далеко.

Кравчиня ось-ось мала принести весільну сукню для остаточної примірки, яких наречена пережила вже дві. Для Басі весільне вбрання мало дуже важливе значення, і Кошовий не збирався шукати цьому логічне пояснення. А вона принципово не обговорювала її з нареченим: має побачити все не раніше, ніж треба. Все одно щось не складалося, як хотілося, бо всякий раз після візиту майстрині Бася виглядала роздратованою, і, знаючи, коли вона прийде вдруге, Клим передбачив це, принісши нареченій квіти вкупі з ювелірною дрібничкою в гарній коробочці. Попустило, але зовсім трошки.

Тож Бася навіть зраділа, коли Кошовий сказав – треба йти раніше. Поцілувала його на прощання, але цілунок вийшов не таким, як зазвичай: швидко чмокнула в поголену щоку, він відповів – вийшло мазнути губами лише носика. Вирушаючи, вирішив, незалежно від того, як сьогодні вийде з кравчинєю, принести Басі квіти й пляшку доброго вина – вона любила солоденьке.

Так замаскує справжній привід для святкування: в успіх нинішнього задуму вірив. Усі фігури розставлені на шахівниці, і нехай деякі з них буркотливі – погодилися, бо нема на те ради. Інакшого способу зловити Різника й зупинити вбивства після розмови з Климом не бачив ніхто з учасників нинішнього дійства.

До себе на Шевську не пішов – подався відразу в бік Зеленої. Рухався пішки вздовж трамвайної колії, та, не доходячи костелу Святої Урсули, завернув, зробив невеличкий гак і пірнув у найближчу браму. Вийшовши з протилежного боку, зупинився, обмацав вулицю пильним поглядом, не побачив, кого шукав, уже почав трошки панікувати. Але в цей самий момент з-за спини, ніби з-під землі, виринув худорлявий пан, чие вбрання видавало в ньому батяра. Навіть Клим не відразу впізнав у ньому Карла Лінду – дуже важливу персону в львівській кримінальній поліції. Цей чоловік, подібний видовженим гострим лицем із жорсткими вусиками до щура, керував усією поліцейською агентурою. І сьогодні долучився до полювання на Різника особисто.

– Не мене виглядаєте? – поцікавився Лінда. – Моя людина засікла вас, щойно ви вийшли на Зелену. Могли б йти інакшим шляхом.

– Для чого?

– Для логіки, пане Кошовий. Тож ваша логіка така, хіба ні?

– Моя логіка?

– Той маніяк стежить за вами, – терпляче пояснив Карл. – Хіба не ви це постійно твердите?

– Стежить. Я переконаний у цьому.

- І він, якщо хід ваших думок правильний, не має побачити вас тут у радіусі... - не знайшовши, як краще закінчити мудру фразу, Лінда зробив рукою неправильне півколо. - Тобто отак. У полі свого зору.

- Я ніби обережно йшов, озираючись, - буркнув Клим.

- Хто мені вчора товк про те, що Різник може знати, де ви живете, навіть напевне знає, тому не виключено: чигатиме на вас біля будинку! Ви перевіряли, бачили за собою «хвоста»?

Розгубленість змінило легке роздратування.

- Пане Ліндо, ви надто буквально сприйняли мої слова й підозри.

- Бо я, пане Кошовий, на відміну від вас, скоро два десятки років займаюся агентами, агентурною роботою, і до неї входить вуличне стеження. І оце ваше «буквально» ліпше розуміти як «серйозно». Заспокойтеся, ніхто до вас від вашої Личаківської ззаду не причепився.

- Звідки ви це знаєте?

Лінда кркнув.

- Ви мене ображаєте низькою оцінкою наших здібностей. Це пан Віхура не вирить вам, мабуть, досі. Я ж повірив відразу. Тому поставив людей біля вашого будинку ще вдосвіта. Вас сюди грамотно провели, пане Кошовий. І коли ви не помітили моїх агентів, навряд чи за інших обставин вирізнили Різника.

- Його б я впізнав.

- Та де, пане Кошовий! Ви йшли, не дивлячись по сторонах. Самі накрутили всіх довкола, а поводитесь найбезпечніше. Ганьба.

Навіть якщо Лінда зараз гарикався з ним, Клим зрозумів: поліцейський має рацію.

- Зараз біля мого будинку ваші люди є?

- Для чого? Всі, хто треба, тут. І можу запевнити: того, на кого ми чекаємо, на вулиці не помітили. Він нас тим більше не змалює.

- Козеня?

- На місці ваше козеня. Це ж треба так назвати...

Кошовий ще раз оглянув вулицю.

- Він обережний, пане Ліндо. Гранично обережний. Чуйка звіряча. Та й людиною в повній мірі я б його не назвав. Боюсь, небезпеку для себе винюхає з повітря й не приїде до козеняти.

- Не винюхає, - запевнив Лінда. - Ви вчора розкрили всі карти відразу, пане Кошовий. Між нами кажучи, добре зробили. Останній доказ, ота телеграма, переламав думку пана комісара. Тому зірветься тут, знайдемо інше козеня. Не кльоне - арештуємо, не заганяючи в пастку, не на гарячому. Маємо для того всі підстави, то пана Віхури слова.

- Ви мене втішили, пане Ліндо. Скільки часу маємо?

- За вашим планом - більше години.

Клим кивнув, про всяк випадок звірився з годинником і залишив Карла – далі шлях вів у глухий двір потрібного йому будинку. Сонячні промені навіть у ясну літню погоду погано освітлювали цей затиснутий з чотирьох боків мурованими стінами простір. Зараз тут стояли сутінки, і посередині нетерпляче тупцяв Шацький – дантист був першим, кого побачив Кошовий, ковзнувши в безбарвний дворик.

– У нас усе готово! – мовив він, намагаючись говорити пошепки й голосно водночас.

– Бачу, – Клим кивнув на приставлену до стіни драбину.

– Слухайте, а якби його вікна виходили не сюди? – буркнув замість привітання комісар Віхура, відділяючись від стіни. – От що б ви придумали, аби так було?

– Дякую, що ви з нами, пане комісаре, – як міг ввічливо відповів Кошовий. – Хоч не мусили, мені б вистачило Шацького. Нас страшує з десяток кращих сищиків.

Віхура витягнув з кишені пальта чистий носовичок, висякався, намагаючись видавати по можливості менше гучних звуків.

– Отак я й дозволю вам, пане Кошовий, самодіяльність на своїй території. Ви вчора так детально все розжували, що пустити справу самопливом тепер не маю права. Ось станеться щось із вами, хто відповідатиме?

– За мене? За те, що сталося?

– За втечу Різника! – комісар знову висякався, притиснув хустку до рота щільніше, аби приглушити чхання. – Бог знає, яке колінце він відколе. І все, панове, діємо – то діємо. Вперед, хоч мені саме ця частина плану не дуже до вподоби.

Кошовий лиш ступив до драбини, а Шацький уже сопів, акуратно приставляючи її до стіни, аби втрапити під потрібне вікно.

Клим, перевіривши, чи міцно стоїть, поліз першим.

Діставшись другого поверху, обережно штурхнув вікно.

Узимку воно зачиналося зсередини щільно. Тим більше, господар помешкання вийшов із дому у справах, тож перевірів, аби засуви стояли й тримали міцно.

Але від поштовху Кошового стулки без опору піддалися, прочинилися й відкрили безперешкодний шлях усередину.

На Климове прохання Єжи Тима знайшов вломника, котрий акуратно, не пошкодивши замка, відімкне вхідні двері, зайде всередину та прочинить вікно.

Так, можна було не морочитися й зайти сюди, як усі люди, через двері. Їх відчинив би той самий фахівець. Але так уся компанія мусила зайти до будинку з парадного входу, котрий виходив на вулицю. Кошовий вирішив дмухати на воду: Різник міг чатувати десь поруч, дивлячись, хто заходить. Він знає, як виглядає комісар Віхура, і тим більше впізнає Шацького, не кажучи вже про Кліма. Тож лишався єдиний вихід: пробратися сюди в дещо дивний, зате цілковито непомітний спосіб – з двору через завбачливо відчинене вікно.

Шацький переліз через підвіконня сам. Віхура, який дерся останнім, тихо бурчав щось під ніс і не відмовився від простягнутої Кошовим руки. Ставши нарешті на рівні, він з докором зиркнув на Кліма, похитав головою.

- Я, комісар поліції, дозволяю якомусь злодюжці проникати в чужі апартаменти, відчиняючи їх відмичкою. А сам залажу сюди через вікно, драбиною, не маючи на те законних підстав. Ви - правник, пане Кошовий. Знаєте, як це називається?

- Тому ви з нами, пане Віхуро, - парирував Клим. - Усі дії за участю комісара поліції автоматично законні.

- Демагогія, - відмахнувся той.

Усі троє стояли посеред кімнати в помешканні, яке займав журналіст Януш Навроцький.

Він повернувся за сорок хвилин.

Відчинив двері легко, стороннє втручання не пошкодило замок. Хтозна, про що думав, які мав плани, чим вирішив зайняти себе - незвані гості перекреслили всі плани. Побачивши в залі трійцю, Навроцький спершу неабияк налякався, скрикнув та позадкував, намірившись тікати. Наступної миті впізнав спершу Віхуру, потім - Кошового. На Шацького зиркнув підозріло: раніше не перетиналися.

- Що це означає, пане комісаре? - вигукнув Навроцький, опанувавши себе й навмисне ігноруючи Кліма. - За яким правом? Як ви зайшли?

- Через вікно, - кинув Кошовий.

- Вас не питають! - огризнувся репортер.

- Так він же правду сказав, - виступив наперед Віхура. - Ви зараз, напевне, хочете настрашити мене гострою, у вашому стилі, публікацією. Не поспішайте. Маєте можливість написати ще цікавішу статтю й продати дорожче, ніж сенсації про Різника з Городоцької. Саме для того ми тут.

- Для чого?

- Дати вам цінну сенсацію. Ну, і для вашої безпеки.

- Безпеки? Що мені загрожує?

- Не що, - знову втрутився Клим. - Хто. Різник.

Навроцький кинув на нього черговий лютий погляд.

- Чому мені тут повинен загрозувати Різник?

- Бо він прийде сюди, - спокійно пояснив Кошовий. - Наскільки я встиг його пізнати, він пунктуальний. Навіть я б сказав - хворобливо, маніакально пунктуальний. Тож буде тут опівдні. Секунда в секунду. Тим більше, його попередили, аби не запізнювався.

Навроцький виглядав, як людина, котра не вірить у те, що відбувається довкола, хоч бачить усе на власні очі й чує на власні вуха.

- Різник... прийде сюди? Як... Чому... Звідки ви знаєте?

- Бо ви самі його запросили, пане Навроцький.

Остаточно переставши розуміти будь-що, репортер закрутив головою, враз перетворившись на розгублену дитину, з якою навмисне й зло жартують цинічні дорослі.

- Кого я запросив? Коли? Куди?

Глянувши на Віхуру й отримавши мовчазну, підкріплену кивком голови згоду, Клим остаточно вийшов на передній план, узявши на себе керівну роль та лишивши іншим місця глядачів у залі.

- Вчора ввечері той, кого ви охрестили Різником із Городоцької, отримав телеграму, підписану вами. Оперувати телеграмами - його, як я переконався на собі, улюблений спосіб спілкування. Тож убивця шістьох людей не здивувався, прочитавши: ви все про нього знаєте й просите прийти для пояснень завтра рівно опівдні за вказаною адресою. Також було попередження: запізнення означатиме, що він не хоче залагоджувати стосунки. Тому ви лишаєте за собою право йти в поліцію, особисто до комісара Віхури. Текст написав я, відправив - мій друг Йозеф Шацький.

Дантист мовчки підняв крилатого капелюха, рекомендуючись.

- Складений він був не як погроза викриттям. Читаючи телеграму, сторонній не побачить там нічого, крім спроби двох добродіїв з'ясувати ділові стосунки. Один партнер приховав від іншого дещо, це сплигло, назріває скандал. Але Різник чудово розумів, про що йдеться. І повірив - писали ви. Бо я імітував ваш стиль, пане Навроцький. Ретельно прочитав кілька ваших публікацій. Тон телеграми вийшов відповідним. До того ж, - Клим глянув на Віхуру й Шацького, ніби закликаючи підтримати, - Різник чудово знає, що ви собою являєте. Це ж ви його породили, пане Навроцький. Ваші публікації зробили його не просто хворим убивцею, а демонічним безжальним Різником. Не пропускаючи жодного вашого репортажу, він має всі підстави вважати вас особою поінформованою. Не сумнівається - вам таки вдалося винюхати його слід. Тепер ви хочете його шантажувати, бо напевне знаєте: має, чим платити і що втрачати. А він, своєю чергою, хоче вас убити. Тому прийде неодмінно. Якщо переконається: довкола нема засідки, це не пастка. Ось чому ми обрали екстравагантний спосіб проникнення до вашої оселі. Щоб не дивувати вас появою через вікно й не тривожити раніше, ніж треба, вас зранку викликали до поліцейського відділку. Там поморочили трошки, перепросили за прикре непорозуміння й відпустили з Богом.

Поки Кошовий говорив, обличчя Навроцького встигло відбити купу емоцій - від гніву до розпачу.

- Ви ж ризикуєте моїм життям! - вигукнув він. - Хто дав вам таке право, пане Кошовий?

- Кажете - право? - Клим спохмурнів. - Давайте повернемося до нашої недавньої розмови. Вона ж була отут, забули?

- Нічого я не забув!

- А не схоже! Мені дає право робити з вас приманку, козеня на повідку, по яке повинен прийти голодний тигр, те саме, що й вам - торгувати сенсаціями! Так, пане Навроцький! Ви збираєте падло, длубаетесь там, куди люди не завжди підпускають близьких і рідних. Ви багатієте, поширюючи горе й страждання, ви живитеся кров'ю, ви наділяєте чеснотами пороки, живитеся розпустою.

- Не ліпіть із себе Ісуса, пане Кошовий!

- Я грішний, бо без гріха лише немовлята. Але, на відміну від вас і подібних до вас, я власну гріховну сутність розумію. Тому намагаюся стримувати, заганяти всередину, не робити нічого лихого й такого, що викличе осуд, без нагальної на те потреби. У критичних ситуаціях, пане Навроцький, допомагає лише гріховне, інакше не вибратися. Ви, навпаки, робите з гріха культ. Ось що дає мені право виманити ваше дітище, Різника, за вашою ж допомогою, але без вашої участі й згоди.

- Він не мое дітище!

- Ви його породили! - гримнув Клим, уже не стримуючи себе. - Так, не ви перший! Проте ви зробили з особи, про яку ніхто не знав, сенсаційного, моторошного Різника. Кортіло створити власного Джека-Патрача, зізнайтеся? Ви ж ладні нажитися навіть на хворому парубкові, якщо з його історії можна видіти ще хоч трошки!

- Досить, панове!

Усі, включно з Шацьким, повернулися до Віхури. Той вів далі, ніби не промовляв, а відрубав:

- Ви тут не особисті стосунки з'ясовуєте, пане Кошовий. Коли так, коли ми вже всі тут - будемо робити те, для чого прийшли. Пане Навроцький, я можу поділяти думку пана адвоката або не поділяти. Але набагато важливіше для всіх - зупинити вбивцю. Тому вас ніхто не ставив до відома, аби ви не панікували.

- Слухайте, він же міг прийти сюди до мене вночі!

- Не міг. Пан Кошовий, на мое переконання, досить добре зрозумів його натуру. Різник повинен убити вас там і тоді, де ви призначили йому зустріч для шантажу й погроз викриттям. Бачте, так і сталося.

- Поки нічого не сталося!

- Дуже пере прошу, але - таки сталося, - подав голос Шацький. - Він не прийшов уночі. Вважаю, ця подія варта окремої уваги з вашого боку.

- Чому це ви так вважаєте?

- Бо пан Кошовий довів: розрахунки вірні. Довіртеся йому так, як віримо йому ми з паном комісаром.

Клим бачив: Віхурі дуже кортіло додати щось ущипливе, та він в останній момент утримався й передумав, натомість підступив ближче до Навроцького:

- З вами нічого не станеться. Квартал повен поліції. Нас трое. Побачите небезпеку раніше, ніж ми почуємо, - кричить.

- Що кричати? Як кричати?

- Голосно. Що завгодно.

У двері постукали.

Навроцький здригнувся.

Віхура поліз по револьвер.

Кошовий і Шацький дружно глянули на годинник.

Бом-м-м!

Полудень. Час пролетів стрімко.

Стук повторився. Неголосний, але впевнений та наполегливий.

Комісар, уже з револьвером напереваги, кивнув на прочинені двері невеличкої спальні. Рушив туди першим, за ним поквапився Шацький, останній – Клим. Зайшовши, став до дверей найближче. Хотів причинити, та Віхура гойднув головою – не треба. Він уже тримався так, аби з кімнати крізь проїму лишитися непоміченим.

Завмерли.

Грюкнули двері, почулися голоси.

– Сподіваюсь, я вчасно?

Різник.

Кошовий зиркнув на Шацького й пересвідчився: той теж упізнав, кому належить цей голос.

Здригнувся.

Климові теж пробігли мурашки під одягом. Не з переляку – від збудження. Він виграв, він нарешті переграв убивцю.

– З вами можна звіряти годинник, – це голос Навроцького, і Кошовий почув: тремтить.

– Що з вами?

– Зі мною? Нічого.

– Пане Навроцький, ви запросили мене. У вас є щодо мене якісь ідеї. Ми ж не знайомі особисто, хоч я вас читаю.

– Особисто – ні.

– Чому прислали телеграму саме мені, незнайомій людині? І ви не схожі на впевнену в собі людину. Дрижить голос. Вас самого тіпає. Що таке, пане Навроцький?

Клим напружився.

Віхура міцніше стиснув руків'я револьвера.

– Нічого... Тобто... нічого особливого... Послухайте, я...

– Хтось тут є крім вас?

Шацький знову здригнувся, позадкував до вікна.

– Хто має бути? Ми вдвох. Ви і я. Нам ніхто не повинен заважати.

– Заважати – що, пане Навроцький? Ви не можете склеїти двох слів? Вам заціпило? Ви налякані? Маєте рацію: боятися треба. Але запізно.

Кошовий ступив крок до прочинених дверей. З протилежного боку насувався озброєний комісар.

- Слухайте, як вас... Вилетіло з голови... Пане, добродію..

У Навроцького остаточно здали нерви. Різник натомість говорив спокійно й чим далі, тим впевненіше. Виглядало, ніби він живився страхом Януша, він додавав сили.

- Мусили боятися раніше, пане Навроцький. Коли слали мені ту вашу зухвалу телеграму. Мене зовсім не цікавить, що у вас є проти мене, про що збиралися зі мною домовитись. Я - саме той, за кого ви мене маєте і ким уявили. Автора сенсацій про Різника з Городоцької позбавив життя Різник з Городоцької - ось що прочитають у вечірніх газетах ще сьогодні.

- А-А-А-А-А!

Крик, потім - удар.

Усе.

Кошовий випередив Віхуру на півкроку. Вилетів зі спальні першим, побачив спершу бритву, потім - руку, яка її тримала, тоді - того, хто цілився в горло Навроцькому, котрий лежав на підлозі, притиснутий коліном.

- Стій!

Різник повернувся на вигук.

Упізнав Клима.

Лице розпливлося в посмішці.

Кошовий більше не стримував себе - навідліг зацідив кулаком просто в посмішку.

Сам не чекав від себе удару такої сили: відкинув нападника, розквасивши лице до крові. Той не зойкнув - зареготав, і Клима навалився всім тілом, замахувався коротко, бив різко, раз, ще раз, іще, з наміром розтовкти писок на суцільне місиво. Скинув із себе Шацького, котрий намагався відтягнути, припинити езекуцію. Замахнувся черговий раз.

Різкий біль у руці.

Віхура.

Стиснувши й викрутивши Климову правицю, він стягнув його з ворога, котрий далі реготав, ніби нічого не сталося. Тримав Кошового лівою. Права наставила на лежачого револьверне дуло:

- Досить. Вас заарештовано, пане Альберт Мазур.

Розділ вісімнадцятий

Наречена була в білому

Цього разу божевільня не гнітила й не тиснула.

Зайшовши у ворота й перетинаючи двір, Кошовий поводився, ніби заходив до сумного закладу на Кульпаркові так само часто, як до в'язниці. Він, адвокат, мусив бувати там у справах. Не перейнявся навіть сьогоднішньою перемогою. Йому кортіло чимшвидше поставити в історії крапку й більше сюди не вертатися. Розумів: міг написати й підписати в кабінеті Віхури все, що треба, потім давати потрібні показання, свідчити в суді – ось і все, чим обмежиться далі його участь. Та вперед, до остаточної розв'язки, Клима штовхав адреналін. Бажав бачити розв'язку на власні очі й чути все особисто.

Кошовий поспішав, крокував широко. Кремезний Франек Віхура ледь встигав за ним, задихався, чхаючи на ходу, та не здавався, намагався тримати темп. Шацький, прогнати якого в Клима не повернувся язик, замикав їхню невеличку колону. Але вже перед економічним корпусом комісар, наддавши трохи, таки випередив Кошового, призупинив біля дверей.

– Чекайте, пане Кошовий. Я офіційна особа, зайду першим. Так буде правильно.

– Отож! – піддакнув захеканий Шацький, перевівши подих. – Проти пана комісара навіть тут ніхто не матиме вагомих аргументів.

– У мене свої аргументи, – процідив Клима, машинально потираючи через рукавичку розбитий не так давно кулак. – І власні рахунки.

– Пан адвокат виправдовує самосуд?

– Ви все бачили і знаєте, пане комісаре, – парирував Кошовий. – На моєму місці бажали б того ж напевне.

– Поки я на своєму місці, прошу пана, – відчеканив Віхура. – І знаю далеко не все. Як і ви, пане Кошовий. Хіба ні?

Замість відповіді Клима обійшов його, намагаючись усе ж зайти в приміщення першим. Та Віхура виявився затятим: стримав силою, стиснув лікоть залізною хваткою, відсторонив. Кошовий змирився з тим, що зайде другим.

Звичайно, професору Ліщинському вже доповіли про нежданих гостей. Лікар, як і минулого разу, чекав у своєму кабінеті. Лиш не підвівся з-за свого масивного широкого столу. І дивився на прибулих без жодної цікавості, хоч ворожості в погляді Клима так само не побачив.

В очах не відбивалося зовсім нічого.

– Уважно слухаю шановне панство, – мовив Ліщинський, не привітавшись, тут же додав ні сіло ні впало: – Яка честь, сам комісар Віхура. Я саме сьогодні поспішаю. Але заради вас затримаюся. Маю до п'ятнадцяти хвилин, – і потім, знову без видимого зв'язку: – Добрий день, пане Шацький. Як ваша родина?

На Кошового професор демонстративно не звертав уваги.

– Ви приділите нам більше часу, – заперечив комісар. – А тут я справді затримаю вас ненадовго. Маю документ, який дає право заарештувати вас, пане Ліщинський.

– Мене?

Клим не почув у запитанні жодної здивованої нотки. Професор ніби чекав на появу поліції в своєму кабінеті щонайменше кілька останніх років. Віко сіпнулося, і стояти мовчки він уже не міг. Кахикнувши, виступив наперед, наблизився. Тепер від Зенона Ліщинського його відділяв лише стіл.

- Вас, саме вас. Мусили почати не з того. Проте я вже не знаю, хто з вас небезпечніший.

- Перепрошую, пане Кошовий, про яку безпеку ви зараз завели? Від кого вона йде? Від мене?

Професор тицьнув себе в груди, потім почав зручніше моститися в кріслі, ніби збирався дивитися цікаву виставу чи слухати оперу. Він і не думав вставати й виходити.

- Годину тому поліція заарештувала вашого асистента, Альберта Мазура. Він винен у шести вбивствах, збирався скоїти сьоме. Тому є свідки. Троє з них - перед вами.

- Доктора Мазура?

- Ні, пане Ліщинський, - сказав Кошовий, дивлячись просто на професора та бажаючи побачити його реакцію. - Не доктора. Вашого пацієнта Альберта Мазура.

Хоч Кошовий уже раніше розповів це своєму товариству двічі, все одно в кабінеті запала лунка тиша.

Віхура й Шацький досі не могли повірити в почуте. Це був той випадок, коли не гріх здивуватися втретє так, ніби вперше.

- Отже, пацієнта, - зітхнув Ліщинський, витримуючи Климів погляд так, ніби сам бачив перед собою душевнохворого. - Цікаво, як ви до цього дійшли.

- Дав телеграму до Станіслава. Ви там зустріли Мазура, талановитого лікаря-інтерна, котрий практикував у тамтешній божевільні й скнів, не маючи перспектив у провінції? Ви ж згадали про це за обідом, пригадуєте?

Ліщинський мовчав, міцно стуливши губи. Нарешті в погляді з'явилося бодай щось живе - тиха, притлумлена, жевріюча лють. Але він промовчав, і Кошовий повів далі:

- Два дні тому я відбив невинну телеграму. Цікавився доктором Альбертом Мазуром, який працював у них близько двох років тому. Мені, пояснив коротко, як того вимагає телеграф, ця достойна особа потрібна як консультант. Мені відповіли: помилка, доктора Альберта Мазура ніколи в лікарні не було. Можливо, йдеться про пацієнта з таким ім'ям. Про нього мені рекомендували запитати в професора Ліщинського. Адже телеграфував я зі Львова.

Професор далі мовчав. Клим перевів подих.

- Ви видавали пацієнта за лікаря. Розкрити цього не міг ніхто, бо ви забрали його звітти, де про нього відразу забули. Ваш авторитет прикрив вас. Що дивного чи підозрілого, коли світило європейської психіатрії опікується цікавим, на його погляд, хворим. Мазур не так часто залишав своє крило, в якому ми з вами побували. Самі обмовилися - він часто спав там. Звичайно, ви не могли тримати того, кого називали асистентом, під

замком постійно. В окремих випадках Альберт супроводжував вас. Нічого страшного, він же під вашим наглядом. Та й у вашій присутності Мазур поведився, як нормальний. Коли ви дізналися, що пацієнт убиває? Не кажіть, що не знали нічого.

- Знав, - спокійно відповів Ліщинський. - Асистент сам мені розповів. Він покаявся, я зрозумів і пробачив.

- Пробачили?

Це вже вигукнув Шацький, поступово забуваючи про звичну стриманість.

- Ви співучасник убивства, - вставив Віхура. - Коли бути зовсім точним, шести вбивств і одного замаху.

Аж тепер Ліщинський помітно пожвавився, подавшись уперед, перевівши погляд із Кліма на комісара.

- Прошу сказати: є різниця для закону, скільки тих убивств? Якщо я певним чином причетний до одного вбивства, невже мені від того мало бути легше? Що ви радите робити, пане слуго закону? Замикати Альберта на ключ, бігти до вас у поліцію, волати пробі, посипати голову попелом, кричати: видавав пацієнта з відхиленнями психіки за лікаря, свого помічника, і тепер цей тип перерізав повіі горло? Пане Кошовий, - тепер він дивився на Кліма, - ось ви, адвокат, оцініть перспективи моєї справи.

- Хіба визнати вас неосудним. І самого зробити пацієнтом. Лікувати. Вас і тепер слід лікувати, - сказав той.

- Я не лізу до вашої парафії, пане правник, - відрізав Ліщинський. - Чому ви ставите мені діагноз? Як доктор медицини заявляю: цілковито, абсолютно здоровий. У мене, на відміну від вас, пане Віхуро, навіть нежитю нема! Ось чому назватися хворим для мене - не вихід. Обстежувати будуть колеги, вони знають мене й мають авторитет, іншим ви просто не довірили б. Результат прогнозований: я, Зенон Ліщинський, - осудний. На смерть не скарають, як і Альберта. Але слідство, суд, вирок, кінець кар'єри. Повторюся: хоч одне вбивство, хоч шість. Я маю рацію?

- Так, - комісар обмежився короткою відповіддю.

- Гадаю, не варто пояснювати, чому я промовчав. І мовчав би далі. Тим більше, вбиті повіі самі заслужили свою долю.

- А зараз ви скажете: такі жінки не мали права жити, Мазур вичищав світ від покидьків, курви ганьблять рід людський...

- Не приписуйте мені чужих ідей, пане Кошовий, - відмахнувся Ліщинський. - Подібне пишуть у дешевих книжечках про різного роду психопатів. Вони всі, як один, змальовані з Джека-Патрача. Якого, прошу зауважити, ніхто в очі не бачив ані живим, ані мертвим. Він - те, що про нього говорять і пишуть, не більше. Альберт пояснив, чому робив усе це. І я зрозумів. Вони винні перед ним. Були винні.

- Хто? - Шацький знову не стримався.

- Оті хвойди, пане Шацький. Вони продавали Альберту себе. Його натура не приймає, коли за любов вимагають грошей. Ти або любиш безкоштовно, або ганьбиш усе, пов'язане з любов'ю.

Клим відчув легке паморочення в голові.

- Пане Ліщинський, або відповідайте на питання, або поясніть самі все від самого початку.

- Вам відповідати? Тут? У власному кабінеті? Це допит?

- Допит буде, і не один, - пообіцяв Віхура. - Я не забираю вас звідси просто зараз, бо розмова пішла, і мені дуже цікаво почути тут і тепер, який злий геній керував вами та вашим... Вашим Альбертом.

- Чому відразу - злий геній? За допомогою Мазура я збирався творити добро. По мірі сил та можливостей, звісно. Але нічого лихого в моїх намірах лікувати хворих людей не було. Ви ж бачили їх, шановне панство. Не всі з цікавих пацієнтів безнадійні. Альберт міг вилікувати їх. Бодай стабілізувати стан. Точніше - мав, за моїм задумом, підказати мені, як це краще зробити.

Віко знову сіпнулося.

- Мазур... міг вилікувати? Як?

Професор невловимо змінився - хитро посміхнувся, сідлаючи улюбленого коника.

- Подібне подібним. Чули колись такий вираз, панове? Пане Віхуро, ви напевне розумієте, про що я кажу, краще за інших.

- Чому?

- Нотатки Відока, Ежена-Франсуа. Напевне читали. Їх читають поліцейські.

- Читав. До чого тут..

- До всього! - перервав його Ліщинський. - Мсьє Відок був професійним злочинцем, поки не пішов служити в поліцію. Хто краще за нього знає злочинний світ, його звичаї, хто може боротися з криміналом і викорінювати його? З учорашніх лиходіїв часто виходять ефективні борці з іншими лиходіями. Згодні?

- Не завжди. Проте раціо в цьому е.

- Звичайно, не всі, та факти мають місце! - тепер Ліщинський говорив урочисто, його голос дзвенів. - Для полювання на щурів виводять щуроловів, найсильніших, найвитриваліших тварин, здатних нищити гризунів там, де не допомагають капкани. Подібне подібним. Аби загасити лісову пожежу, люди ладнають зустрічну пожежу. Вогонь вогнем. Подібне подібним. Вам потрібні ще приклади?

- Я зрозумів, - спокійно відказав Кошовий. - Ви, пане професоре, вирішили: найкращим цілителем для психічнохворих може стати такий самий, як вони.

- Подібне - подібним, - знову вкотре повторив Ліщинський.

- Успіхи були?

- Хіба це має тепер значення, пане Шацький? Ми працювали, цього досить. Поки Альберт не вбив дівчину, далі - другу, третю, четверту.

Клим прокашлявся.

- Ви навмисне підтвердили алібі Лукана?

- Так. Якби ваш нещасний підзахисний лишався в тюрмі, це нічого б не міняло. Мазур найближчим часом убив би знову. Все одно того хлопаку треба було б випускати. А так я відвів від свого помічника підозру. Ніхто ніколи не запідозрить людину, котра сама зруйнувала власне прикриття. Лукан прикривав Альберта, сам того не розуміючи... Втім, нещасний насправді мало що розумів, коли йшлося про матерії вищі, ніж істи, спати, випорожнюватися, співати, сякатися, плювати чи, даруйте, піддивлятися за дівками. Хоч ані Мазур, ані я не готували цього, не підставляли хлопця під удар. Різник попався поліції випадково, на його місці міг опинитися інший, з тим же успіхом.

- Ви сказали - убив би знову. Пане Ліщинський, ви не збиралися зупиняти ваше дітище?

- Ще скажіть - монстра, - криво всміхнувся професор. - Мій асистент не був чудовиськом. Психічний розлад, не надто тяжка, як на мій погляд, форма шизофренії. І ви помиляєтеся, у мене був план. Після того писаки Навроцького він не вбив би жодної людини. А подруга тієї курви, здається, Анни, була б останньою жінкою в переліку його жертв. Насправді все могло скінчитися раніше, вже після Анни.

- Чому не після першої дівчини, Зосі? - спитав Віхура.

- Не даєте слова сказати. Перериваєте, - Ліщинський почав помітно дратуватися. - Може, я б почав, як водиться, від самого початку, а ви слухайте, за цим же прийшли? - Відповіддю було мовчання, і він повів далі, трохи попустившись: - Альберт Мазур цілком придався для мого експерименту, результати якого не зашкодили б людям довкола. Мені було цікаво спостерігати за хворим, котрий лікує таких самих. Спершу, відверто кажучи, робив вигляд, не до кінця розумів - я не граюся. Потому почався перший прогрес, я відзначав позитивну динаміку, навіть виписав додому кількох пацієнтів Мазура. Жодного сюди не повернули... Але гаразд, вас же не це цікавить. Отже, захопившись, поринувши в досліди з головою, ще й читаючи при цьому свої лекції, поживу для яких давала наша спільна з Мазуром праця, я зовсім забув одну важливу річ. Альберт - молодий здоровий мужчина. Випадково дізнався від однієї набожної санітарки, за чим кілька разів заставали мого асистента, я закрив небезпечні роти грошовими преміями. А чоловічу енергію Мазура вирішив спрямувати у найпростіше з існуючих русел. Повії існують задля того, аби самці спускали пару, чи не так?

- Ви купили йому жінку, - мовив Клим. - Можна було пояснити коротше, без вітійства.

- Мені здалося, так буде цікавіше...

- Не буде, - відрізав Віхура.

- Як завгодно, - гмикнув Ліщинський. - Хороший лікар знає свого пацієнта досконало. Тому я не підвів Мазура за руку до ліжка повії. Не давав йому грошей на гріх. Бо він мав одну характерну особливість: пунктик стосовно продажного кохання. Де, коли, як, від кого отримав подібні знання вперше - не знаю. Альберт замикався при спробах поговорити про це, і я зрозумів: ось що спричинило свого часу розлад його психіки, ось де поворотна точка.

- Його виводили з себе проститутки?

- Знову спрощуєте, пане Кошовий. Переводите мого асистента чи, коли завгодно, пацієнта в розряд примітивних психопатів, котрі придумали собі місію чистити світ від скверни. Альберт ніколи не платив за секс. І його

можна було вивести зі стабільного стану пропозицією заплатити. Так, десь там криються причини хвороби...

- Пане професоре, ви не лекцію читаете.

- А вам би треба було побувати на моїх лекціях.

- Я їх ще послухаю на допитах, - вставив Віхура. - Ви навмисне тягнене kota за хвіст, аби довше тут посидіти? До в'язниці ви все одно підете.

Ліщинський знову скривив у посмішці кутик рота.

- Як скажете. Я домовився з дівкою на Городоцькій. З тих, котрі не ходять чи не приймають у лупанарах, а винаймають апартаменти для своїх справ. Так простіше не кидатися в очі. Першою була згадана вами Зося. Тямуца дівуля, погодилася розіграти невеличку виставу. Ми ніби випадково зустрілися в кав'ярні, вона моя знайома, колишня пацієнтка, Альберта це не лякало, навіть навпаки. Потім Зося повела його до себе. Трагедія сталася, коли Мазур, не сказавши мені, по старій пам'яті пішов до неї вдруге. Повернувся пізно, одяг у крові. Зізнався: заговорив про почуття, вона навзаєм зажадала оплати. Далі пояснювати, ще розжувати?

Трійця презирнулася.

- Зайве, - висловив загальну думку Шацький.

- З другою дівчиною - та сама історія?

- Мазур вимагав познайомити його іще з кимось. Від зятяності ставав прикрим, небезпечним, тож я не міг йому відмовити. Домовився з іншою дівчиною, Крисею. Придумали іншу виставу. Потім я застеріг Альберта ходити до дівчини, поки я відсутній. Мав їхати до Відня. Коли повернувся, про Різника з Городоцької вже писали всі львівські газети, а Мазур знову зізнався.

- Було ще дві спроби? Ви приносили Альберту дівчат у жертву, мов Змієві в старих казках, так виглядає. Я б навіть згадав міф про Мінотавра.

- Знову ви за своє! - професор почав дратуватися. - Нікому не побажаю потрапити в таку казочку! Я отримав проблему дослівно казкової величини! Єдине, що хоч трохи виправдовувало весь цей жах, - повіі постійно ризикують, мусять до всього готуватися, на все йти.

- Всі жертви Мазура - люди, - відрізав Клим. - Їхній низький статус ваших дій не виправдує.

- Я не виправдовуюсь, - відмахнувся професор. - Ламав голову, як вивезти Альберта зі Львова, прилаштувати окремо, в тихому місці, навіть знайти йому відповідну жінку. Вони були б у мене під наглядом, шановне панство. Насправді моему асистентові бракувало пари, і все можна було владнати. Аби ви не взялися виправдовувати Різника, пане Кошовий.

- О! Тепер уже я винен! - вигукнув той.

- До чого тут...

- До всього, пане Шацький! - грубо перервав його професор. - Альберт почав неабияк тішитися з того, що його називають Різником, визнали, згадують у газетах. Він раптом ковтнув слави, навіть такої, сумнівної для нормальних людей. Аж раптом хтось стає знаменитішим за нього. Для таких,

як Мазур, це хворобливо. Він вирішив показати вам, пане Кошовий, хто з вас двох головний.

- Тому вбив Луку в мене на очах, потім напав на мене, потім повторив те саме, але вже з тією жінкою, подругою Анни?

- Так. Тут я його не стримував. Ви головного не знаєте, пане Кошовий.

- Є ще щось головніше за вже сказане й почуте?

- Звичайно. Ваше життя. Ви - живий.

- Тобто?

- Альберт не вбив вас, бо я просив його про це, - урочисто мовив Ліщинський. - Погодьтеся, міг обидва рази. Я пояснив: він виграє, якщо ви постійно відчуватимете гіркоту власної поразки. Але весь цей час готував відступ, панове. Телеграма від Навроцького збивала всі плани й була небезпечною. Звідки цей нишпорка винюхав...

- Телеграму дав я, - у голосі Кліма не чулося нічого, крім втоми.

Реакція професора йому сподобалась. Саме такої чекав. Не давши оговтатися, повів далі:

- Ваша затія з благодійним фондом - чудовий спосіб бути поруч зі мною. Вам і вашому асистентові. Не нова ідея, але тут спрацювала. Пані Богданович розчарується, не кажучи вже про панну Райську.

- Дарма ви, - образа прозвучала широкіше. - Я справді давно шукав нагоду щось подібне заснувати. Колеги в Європі опікуються подібними фондами. Тому тримати вас у полі зору таким чином - мета другорядна. Хоч визнаю, тут суміщав приємне з корисним.

- А що для вас корисне? - раптом вигукнув Йозеф.

Клим зупинив його жестом.

- Потім про це, Шацький. Мене цікавить, як я привів Мазура до п'ятої жертви. Не збагну, коли ж він устигав стежити за мною. Чи наймав когось?

Ліщинський коротко реготнув.

- Пане Кошовий, є прості речі й шляхи, коротші, ніж думаєте. Чому ви вирішили, що Альберт стежив за вами? Не вважайте себе пупом Землі. Він вистежив не вас, а повію. Бачив їх удвох із Анною. Перед тим, як... ну... розумієте... видер із наляканої повії адресу коліжанки. Чомось вирішив: вона бачила їх разом, Різника шукає вся поліція, неодмінно вийдуть на слід подружки.

Нарешті в Кошового склалося.

- То він... не стежив за мною? Навіть не знав, що я теж її знайшов?

- Це ж бувають такі трафунки! Мазур лише вирішив підсунути вам черговий сюрприз від Різника. Перед тим поговорив з приреченою. Чому вона розказала про зустріч із вами - Бог його знає. Альберт сам не пригадає. Можливо, бовкнув ваше прізвище, всує згадав, робилося все для вас, ось і вирвалося мимоволі. Знання про ваше знайомство підказало ідею для телеграми. Мазур усім ділився зі мною, це ж важливо, це його перемога, -

випаливши все на одному диханні, професор перевів подих: – Досить. Основне знаєте. Вволите тепер мою цікавість, пане Кошовий?

– Прошу.

– Як ви дізналися?

– Мазур сам підказав, – пояснив Клим. – Убивство Луки Різника вибилося із загальної картини. Добре, аби лише вбивство, тут він міг би заплутати краще. Але перед тим хлопець зник. Його не викрали, напевне пішов сам із тим, кого знав і кому довіряв. У цьому переліку, крім матері, кузена, мене й ще кількох осіб – той, хто лікує. Лукан тюрму вважав такою собі лікарнею. Довіряв лікарям. Я вирішив перевірити всіх. Ви, до речі, теж входили до переліку наближених, проте професор Ліщинський – ось він, на долоні. Вирішив навести довідки про доктора Мазура. Отримав відповідь. Далі – ви знаєте.

– Коло замкнулося.

– Так, пане професоре.

Аж тепер Кошовий відчув, як втомився.

Ніби півдня вантажив тяжке.

Давно не відчував нічого схожого.

– Робіть, що маєте, пане комісар, – промовив він.

І відвернувся – не хотів зустрічатися з Ліщинським поглядами.

Дорогою назад зробив гак – вчасно згадав, що збирався прихопити додому пляшку вина й квіти.

Годинник показував по третій, лише почало смеркати, але більше нічим займати себе Клим сьогодні не міг. Хотілося прийти додому, перевдягнутися в хатню куртку, засунути ноги в капці, вмотитися в фотелі, накритися затишніше пледом, розкурити сигару й пити алкоголь маленькими ковтками. Бася нині не збиралася по обіді нікуди йти, хіба десь вибіжить у салон до котроїсь із подружок, попліткувати про весілля, яким завершиться для неї цей тиждень. Кошовий зазвичай не заперечував, та саме зараз мав намір умовити її лишитися вдома. Вони смакуватимуть напій разом, зготують вечерю, наприклад – струдель, опанований майбутньою дружиною. Зазвичай Клим намагався не втручатися в кухонні справи, але чом би й не спробувати докласти до страви чотири руки...

Він чи не вперше за кілька останніх років повертався з відчуттям добре, до кінця доведеної справи. Від почутого й побаченого на душі не полегшало. Хоч віру в медицину, науку та людство загалом не втратив. Проте на дві особи, ладні ставити все це під сумнів, уже було менше.

Басі розказувати не збирався. Вона прочитає в газетах, котрі не минуть такої сенсації, і потім сама буде переповідати історію про Різника з Городоцької та його покровителя ще довгенько, присмачуючи її кожен раз новими подробицями.

У крамниці купив букет троянд, три квітки, кожну люб'язна господиня відібрала й вирізала власноруч. Далі завітав до магазину, передумавши в останню мить: спокусився замість вина солодкою вишнівкою від Бачевських.

Яка різниця, Бася любить солодкі напої незалежно від того, чим пригощають: десертним вином чи наливкою. Не витримав, під настрій попросив іще шоколадних цукерок, узяв пакунок під пахву й тепер пішов із почуттям остаточно виконаного обов'язку.

Біля брами чогось крутився Гнат Бульбаш, і Кошовий, так само під настрій, просто так виділив йому цілу чвертку. Двірник не здивувався, знизав плечима, взяв, ніби так мало бути, повернувся й посунув у якихось справах вулицею вниз. Останнім часом він читав, на Климову думку, забагато газет. Так, прочитане додавало знань, але Клим давно зробив висновок: Бульбаш із тих людей, для кого знання – додатковий тягар. І всяке нове не підносить настрій, а, навпаки, вганяє в смуток.

Ось хто ілюструє Соломонову мудрість: багато знань – багато печалі.

Кошовий давно так не квапився додому. Перескакуючи через дві сходинки, дістався своїх дверей. Притримав подарунки правою, притиснувши до себе. Лівою постукав.

Зсередини не відчинили.

Бася таки подалася до подружок на каву-чай.

Піднесений настрій трохи зіпсувався, Клим збирався зробити сюрприз. Та нікуди Бася не подінеться, вернеться додому рано чи пізно. Краще, звісно, раніше.

Далі тримаючи квіти й пакунок під пахвою, поліз по ключ.

Раптом завмер.

Край дверей прилягав не щільно.

Шпарина. Тонка, але шпарина.

Відчинено.

За Басею такого ніколи не водилося. Могла забути рукавички в салоні, та забути зачинити двері – це не про неї.

Кошовий потягнув за ручку.

Перше, що побачив, ступивши до передпокою, – її зимове пальто. Мала їх три, але виходила тільки в цьому, новішому, сезонному.

– Басю! – крикнув Кошовий, причиняючи двері за собою. – Басю, ти вдома?

Зробивши ще кілька кроків, побачив широко прочинені двері спальні.

– Басю!

Вона була вдома.

У спальні.

У білій весільній сукні.

Лежала на ліжку горілиць, накрита фатою.

– Басю!!!

Паунок випав.

Кошовий переступив через квіти.

Не треба було підіймати фату, аби все побачити. Крізь шифон просвічувалося червоне.

- БАСЮ!!!!

Але підняв.

Щоб зазирнути в її широко розплюшені мертві очі. Побачити губи, застигли в передсмертній мольбі.

Широкий червоний шарф, яким хтось незграбно накрив її від горла до погруддя, до плечей.

Червоне й біле.

Климентій Кошовий, успішний адвокат і хвилину тому - щасливий наречений, заскавчав побитим цуциком, повільно опускаючись перед ліжком навколішки.

Львів, грудень 1913 року, Верхній Личаків

Останньою краплею стала поява Януша Навроцького на її похороні.

Потім, десь на третій день, зрозумів: тримався до останнього, але накопичену злість рано чи пізно довелося б на комусь зірвати. Тож хай краще це буде газетяр, давно заслужив. Кинувся з кулаками просто на цвинтарі, навіть труну ще не почали опускати. Повалив, почав копати ногами, щось вигукувати. Якби не втрутився особисто Франек Віхура, хтозна, думав Клим, чи не довелося б відбувати там ще один похорон.

Прощатися з Барбарою Райською прийшло стільки народу, що останні в черзі не бачили й навіть не чули скандалу біля свіжої могили. Ті, на чиїх очах вибухнуло, мовчали. Дорікнути вбитому, майже розчавленому горем Кошовому ні в кого не повертався язик. Кароль Лінда, котрий теж прийшов підтримати, взяв ситуацію в свої руки, зтріб порушника спокою за карк і безцеремонно вивів за цвинтарну огорожу, тільки іншим шляхом, через непримітну хвіртку. У Навроцького стало розуму не обурюватися, не протестувати, хіба вже на вулиці буркнув щось про скаргу до мирового судді. На що поліцейський прицілився відважити скаржнику копняка, аби журналіст разом позивався й на нього. Після чого Навроцький нарешті подався геть, кинувши на прощання кілька дошкульних, як він вважав, фраз на адресу невдячних нишпорок.

Кошовий насилу опанував себе, змусивши відбути скорботну церемонію до кінця. Приймавши співчуття від останньої на сьогодні погано знайомої йому людини, поїхав із тими, кого вважав найближчими, на поминальний обід. Там остаточно втратив над собою контроль, всі лиця злилися в одне, і знайшов себе того ж вечора, лиш дуже пізно, у кнайпі «Під вошею».

Чому вітер загулу поніс саме туди, Клим не замислився. Він узагалі не пам'ятав себе в такому стані. Не знав, як поводитися. Тож попросив у Цезаря дозволу вмитися, старанно витерся рушником, а потім замовив пляшку чистої «бачерувки» й канапки з паштетом. До яких не доторкнувся, заглушивши себе трьома чарками поспіль і знову поринувши в провалля сну.

Подібне подібним.

Нове пробудження було вже вдома, на Личаківській. Спав, сидячи у фотелі, вдягнений, на столі чекала почата пляшка й дбайливо загорнута іжа з кнайпи. Клим не знав, хто доставив його сюди, та й не хотів знати. Бридкий липкий шепіт підказував: сумувати за втратою слід саме так, а не інакше, бо скорбота має стати водночас покутою.

За те, що не зміг захистити свою Басю, свою наречену, своє майбутнє.

Кошовий підвівся, хитаючись, став у дверях спальні, де все сталося. Світло не вмикав. Без того ясно побачив картину, що засіла в уяві після комісарової розповіді.

А Віхура, своєю чергою, повторив зізнання Альберта Мазура.

Той знав, де живе Кошовий. Напередодні заходили в гості разом із професором Ліщинським, запрошені чемною Басею. Вона бачила асистента двічі, довіряла йому, як свого часу – Лука Різник, хіба не була його пацієнткою. Ось чому впустила зранку. Мазур розраховував саме на це й не прогадав: так він сказав.

Своїх справ кравчиня на той час ще не скінчила. Зізнаючись, Альберт зробив саме такий висновок: жінка, яка була в помешканні, йти не збиралася. І він змушений був, чемно посміхнувшись та пославшись на невідкладні справи, попросити її піти. Бася трохи здивувалася, – як відзначив її вбивця, – але панна виявилася такою доброю, що попросила прийти завтра. Мовляв, усе дуже добре, лишилися якісь дрібниці. Про що йшлося, убивця не знав, не замислювався над цим.

А Кошовий, слухаючи Віхуру з відсутнім поглядом, пояснив: вочевидь, Басі сподобалася весільна сукня.

Яку Альберт Мазур змусив одягти, погрожуючи принесеною з собою бритвою.

Хотів побачити справжню наречену, котра готова до вінця.

Виходити не збирався. Перелякана Бася перевдягалася на очах у свого вбивці. З того, що вже відомо про нього, Клим, як і комісар, зрозуміли: видовище завело Мазура. Звелів зняти сукню, знову при ньому. Басі вже стало того досить – відчайдушно кинулася до вікна.

І він зробив свою справу.

Від самого початку збирався так зробити.

«Мені сподобалося передавати вітання мудрому панові адвокату», – так пояснив Мазур свій вчинок. Звісно, не міг погратися й піти. Бася, поза сумнівом, негайно гукнула б навіть не Кошового – двірника, а той – найближчого поліціанта.

До того ж Мазур збирався потім звести рахунки з Янушем Навроцьким. Аби не це, довірливим тоном пояснив Віхурі, чарівна наречена пана адвоката могла б чути в безпеці. Не було б йому до неї жодного діла. Але щось підштовхнуло залишити по собі два кривавих вітання. Й подивитися–послухати–побачити, хто, що і як говоритиме–писатиме–пліткуватиме про найважливішу перед Різдрвом особу Львова – Різника з Городоцької.

Невлвимого.

Саме так.

Міцно заплющивши очі й женучи геть паскудне видіння, Клим уперся рукою в одвірок, заплакав уголос, не соромлячись ридань. Бо не хотів, не міг прийняти: якби він взявся за цю справу спершу – як правник, котрий жадає слави не менше, виявляється, ніж маніакальний убивця, якби не почав самотужки полювати на Різника, якби не вирішив мірятися з ним силою, Бася зараз лежала на тому ліжку живою.

Він клявся собі ніколи на нього не лягати.

І прокинувся пізнього ранку поверх нього, з розведеними руками. Мабуть, допивши все, що мав, вирішив обійняти невидиму наречену.

Подібне подібним.

Хай там як, але в такому стані Кошовий самому собі не подобався. Тому, пересильюючи головний біль та пропасницю, що тіпала й вганяла в піт, він зробив собі ванну й лежав, відмокаючи, поки вода не захолола. За вчорашній день мучив шалений сором, і Клим вирішив до дев'ятих перепросити всіх, хто бачив його в такий день у такому

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=48669848&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

До 1964 року вона складалася з трьох окремих частин, які перетікали одна в іншу. Кожна мала свою історичну назву. Місце дії роману має топографічну прив'язку до цього місця. Тому тут і далі задля уникнення плутанини в тексті вона згадується як Городоцька.

2

Одна з частин сучасної Городоцької, тягнеться від Краківського собору до костела Святої Анни.

3

Тут: подругами, приятельками.

4

Тут: самоназва етнічних українців за межами сучасної України.

5

Кракідали – район Львова, на той час – одна з околиць, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв.

6

Клепарів – район Львова, раніше – однойменне селище в центрально-південній частині міста.

7

Посада президента міста відповідає нинішній посаді міського голови.

8

«Копернік» – один із найстаріших кінотеатрів Львова, відкритий на вулиці Коперніка 1912 року під назвою «Санс-Рівал». Того ж року назву змінили на згадану.

9

Москвофіли – мовно-літературна і суспільно-політична течія серед українського населення Галичини, Буковини й Закарпаття у 1819- 1930-х рр. Обстоювала національно-культурну, а пізніше – державно-політичну єдність з російським народом і Росією.

10

У Галичині хрунь – підла, продажна особа, часто вживається стосовно виборних, котрі не виконують обіцянок виборців.

11

Аста Нільсен – Аста Софі Амалія Нільсен (1881-1972), датська акторка, зірка німецького німого кіно початку ХХ століття. Її ролі у фільмах «Чужий птах» та «Бідолашна Дженні» визнані такими, що зазіхають на традиційні для того часу моральні норми.

12

Франческа Бертіні – псевдонім Елени Серачіні Вітьелло (1889-1985), першої італійської жінки-режисера, продюсера, сценариста, «дівки» європейського німого кіно початку ХХ століття.

13

Мюзидора – псевдонім Жанни Рок (1889-1957), французької актриси, сценариста, режисера. Починала з невеликих ролей фатальних жінок.

14

«Перша фірма виробництва і прокату фільмів» заснована у Львові 1912 року. Водночас виникає «Синдикат галицького кінопромислу».

15

Накладний комірець називали так через те, що довго застібався і так само довго розстібався, щодня нервуючи чоловіків, іноді – доводячи до сказу через витрачений час.

16

Тут згадуються ексцентричні жінки, відомі в першій третині ХХ століття як ікони стилю та законодавиці мод.

17

Відповідає сучасному другому поверху.

18

...простора бузкова сукня «а-ля Титанік» – елемент тогочасної моди, стиль жіночого одягу, простора сукня з коротким рукавом, який продовжувався довгими, вище ліктів, рукавичками. Назва – пряма асоціація з вбранням багатих пасажирок суперлайнера «Титанік», які готували сукні спеціально для цієї мандрівки, не знаючи, що вона для багатьох стане останньою.

19

Бригідки – найстаріша діюча в'язниця у Львові. Розташована на вулиці Городоцькій, 24, в будівлі, перебудованій взі старовинного римсько-католицького монастиря жіночого ордена Святої Бригіди.

20

Тут: залізничний вокзал.

21

Теперішня назва вулиці Стефаника у Львові.

22

Малий театр - театр, відкритий 1913 року на вулиці Оссолінських.

23

...мистецьке товариство з дивною назвою «Hades» - літературно-художня спільнота, створена у Львові на початку XX століття.

24

Макушинський Корнелій (1884-1953) - польський журналіст, есеїст, прозаїк. Член Академії Польської літератури.

25

Фейгале - маленька пташка, ластівка (ідиш).

26

Тут: будинки розпусти, борделі.

27

«Дракула» - готичний роман ірландського письменника Брема Стокера (1847-1912), надрукований 1897 року, розповідає про протистояння людей і вампіра, угорського графа Влада Дракули.

28

Один із персонажів «Дракули», структура якого подана у формі цитування щоденників головних героїв.

29

Вільям Уілкі Коллінз (1824-1889) – англійський письменник, автор, серед іншого, детективних та готичних творів.

30

«Місячний камінь» – один із найвідоміших романів Уілкі Коллінза, надрукований 1866 року, вважається першим детективним романом у світовій літературі.

31

Франц Антон Месмер (1734-1815) – німецький лікар, цілитель, творець вчення про «тваринний магнетизм» («месмеризм»).

32

...одним кухлем пива від Кляйна – пропозиція від пивоварні Яна Кляйна, заснованої 1848 року на Погулянці.

33

... За Тором – на той час назва одного з провулків на Клепарові.

34

Бікор – кілок, палиця (жарг.).

35

Люфт – прогулянка (жарг.).

36

Полювати - стежити (жарг.).

37

Хатранка - поліцейський патруль (жарг.).

38

Шлимазл - невдаха, дурень, нездара (ідиш).

39

Джек-Патрач - псевдонім, присвоений журналістами серійному вбивці, котрий діяв у Лондоні 1888 року, жорстоко вбиваючи повій.

40

Бася зіграла Сандрільйону - інша назва Попелюшки.

41

Його ховали на Клепарівському цвинтарі - нині не існуючий цвинтар у Львові

42

Зелена вулиця - одна з найважливіших транспортних магістралей Львова.

43

Герой роману Мері Шеллі (1797–1851) «Франкенштайн, або Сучасний Прометей» (1818) вчений Віктор Франкенштайн створив людину зі шматків мертвої плоті. Цього безіменного монстра тепер теж називають Франкенштайном.

44

Modus operandi - спосіб дії (лат.).

45

Туше (франц. *toucher*) - торкатися, у фехтуванні - торкатися суперника вістрям рапіри, позначаючи укол у вразливе місце, перемогу.